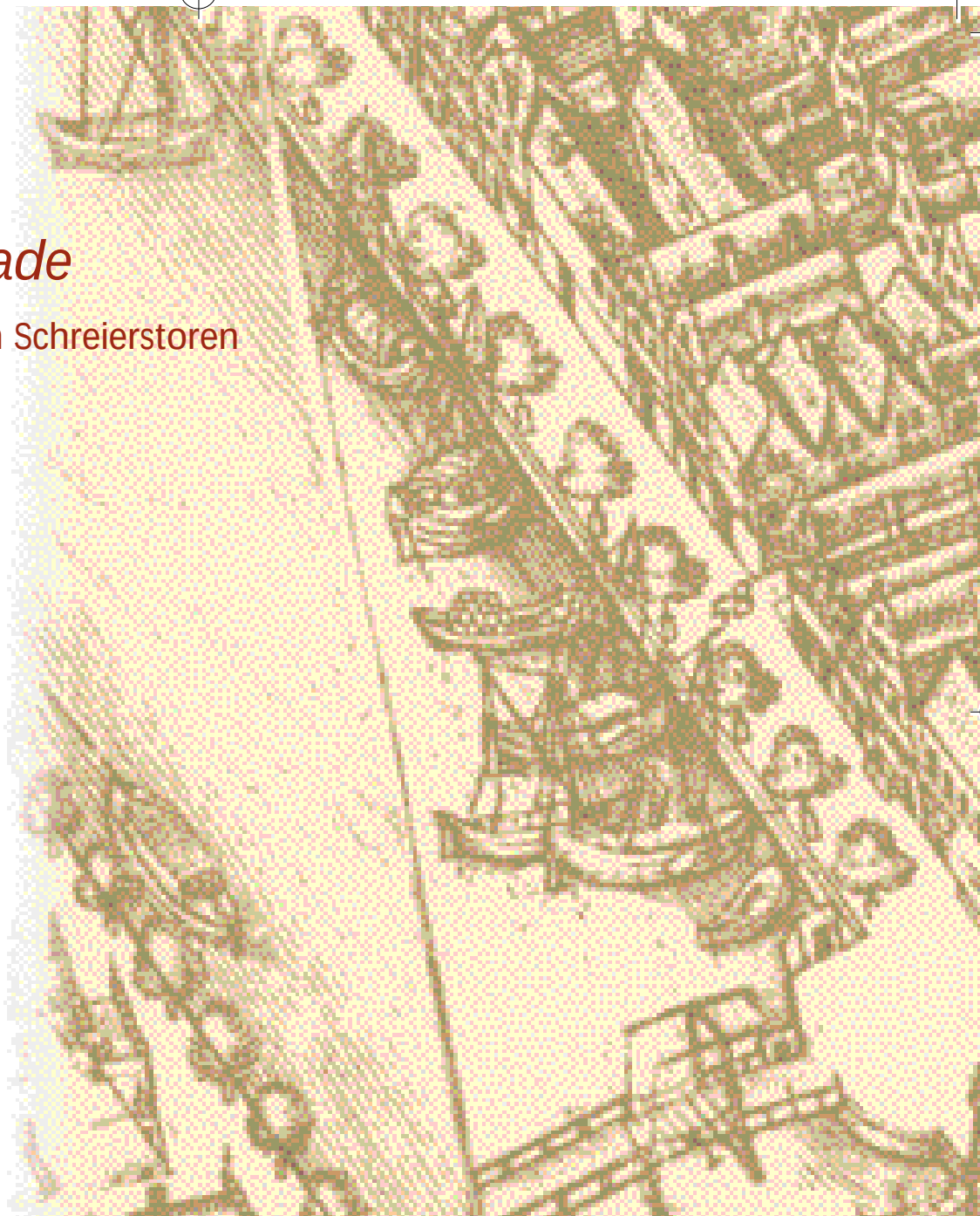
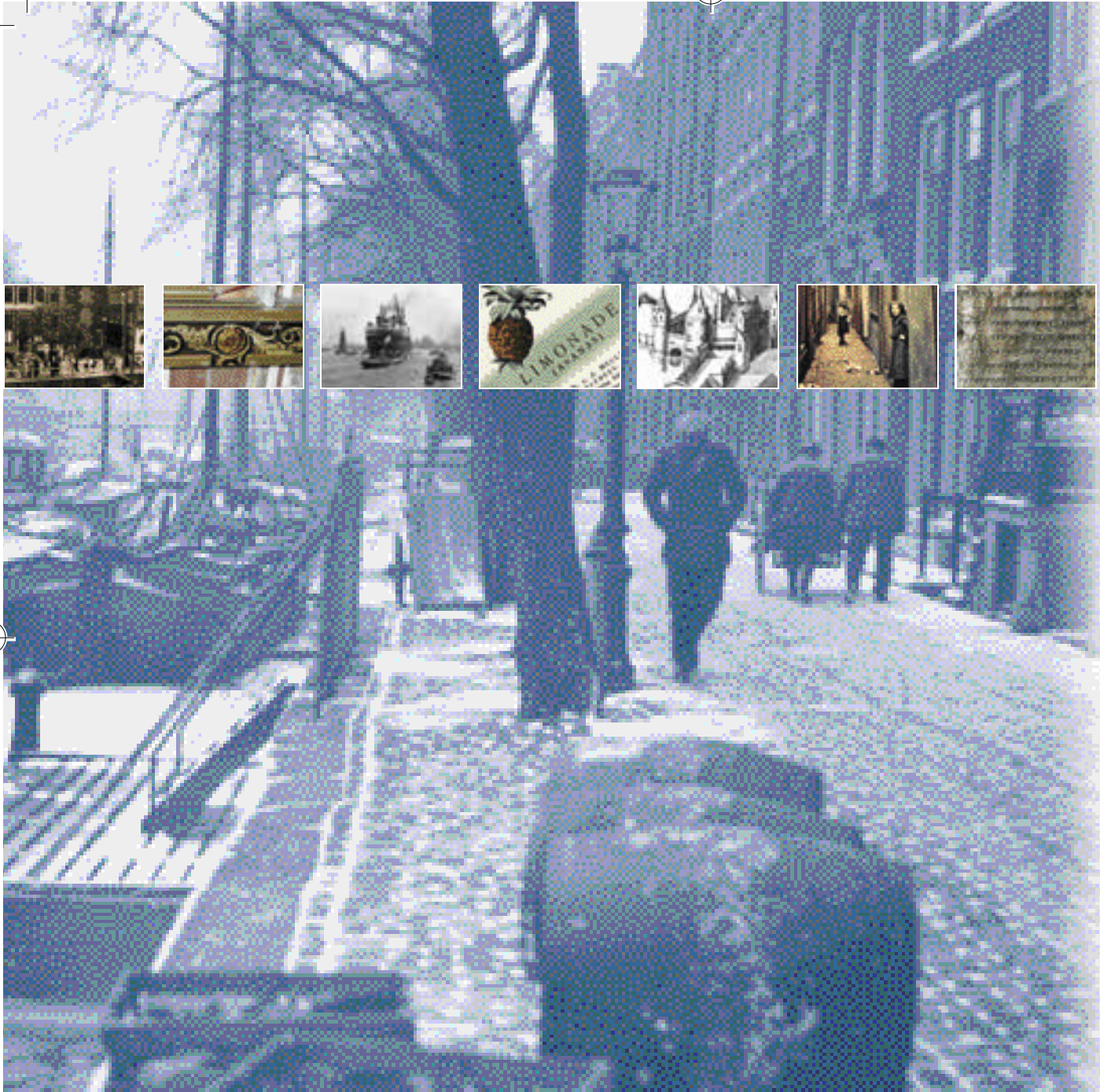
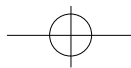

Geldersekade

tussen Waag en Schreierstoren

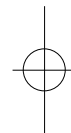
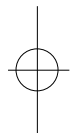

Els van Wageningen

Geldersekade

tussen Waag en Schreierstoren

*Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij de financiële steun van
Schakel & Schrale b.v.*

inhoud

pagina 6	Woord vooraf Stadsherstel
pagina 7	Inleiding
pagina 9	De Geldersekade in de veertiende en vijftiende eeuw
pagina 13	De Geldersekade in de zestiende eeuw
pagina 19	Stormsteeg
pagina 24	Bantammerbrug
pagina 27	Roemer Pietersz. Visscher
pagina 30	Schreierstoren
pagina 34	Waag
pagina 39	Nieuwmarkt
pagina 43	De Vismarkt
pagina 47	De Geldersekade in de zeventiende eeuw
pagina 51	Wijnkopers op de Geldersekade
pagina 56	Bierbrouwerij De Witte Haan
pagina 61	Drie eeuwen artseneijbereidkunst
pagina 69	De Geldersekade in de achttiende eeuw
pagina 75	Glashandelaren
pagina 83	De Geldersekade in de negentiende eeuw
pagina 87	Reders en cargadoors in de negentiende eeuw
pagina 93	E. Fischel Jr. in Fotografische Artikelen
pagina 96	Het dagblad Het Volk
pagina 99	Een gloednieuw huis
pagina 102	De Geldersekade in de twintigste eeuw
pagina 111	Wolf en Wim Polak: een geschiedenis bij twee foto's
pagina 115	Mensen van de twintigste eeuw
pagina 122	De families Grünning en Hooghiemstra
pagina 124	De Chinese gemeenschap
pagina 128	Nawoord
pagina 130	Namenregister
pagina 132	Geraadpleegde bronnen
pagina 132	Colofon

Woord vooraf

*Geldersekade
eind 19de eeuw.*
(Gemeentearchief Amsterdam)

In de loop der jaren zijn door Stadsherstel Amsterdam N.V. en haar Vereniging Vrienden regelmatig publicaties verzorgd ter gelegenheid van de realisatie van bijzondere restauratieprojecten. Deze uitgaven werden steeds op eigen initiatief en in eigen beheer uitgegeven. Het was dan ook een verrassing toen één van onze huurders zich reeds bij de start van een grote restauratie bij ons meldde met de mededeling dat zij graag een boekje wilde verzorgen in het kader van onze werkzaamheden aan de Gelderse kade.

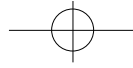
Els van Wageningen had al eerder een aantal historische verhalen over de Gelderse kade in het blad *Opnieuw* gepubliceerd, maar zij had zoveel materiaal verzameld over deze oude stadsvest dat ze dit graag gebundeld wilde zien in een uitgave. De laatste jaren legde ze van vele bedrijven, bewoners en panden op de kade de geschiedenis vast, een geschiedenis die een interessant cultuurhistorisch beeld geeft van dit stukje Amsterdam.

Deze geschiedschrijving sluit precies aan bij wat Stadsherstel in haar publicaties beoogt. Naast de aandacht voor de restauratie van het pand op zich en de daarbij gevonden architectuurhistorische details wordt altijd ruim aandacht besteed aan de plaats van het pand in de straat, de bewoningsgeschiedenis, de bedrijvigheid in en om het monument, kortom het cultuurhistorische verhaal dat een gebouw in zich bergt.

Ook het moment van ontmoeting was door de schrijfster juist gekozen. Stadsherstel maakte zich in samenwerking met de NV Stadsgoed juist op voor grote restauratieactiviteit aan de even zijde van de Gelderse kade met als uiteindelijk doel te komen tot een opwaardering van deze stadsgracht. Gezamenlijk besloten deze NV's dan ook haar aanbod te aanvaarden en deze publicatie mogelijk te maken.

Het resultaat van dit verrassende initiatief van Els van Wageningen, waarvoor wij haar zeer erkentelijk zijn, ligt nu voor u. Aan de rehabilitatie van de Gelderse kade wordt nog hard gewerkt, maar met dit boekwerk is in elk geval een degelijke basis gelegd voor het historisch besef dat dit stukje Amsterdam een rijke geschiedenis kent. Een geschiedenis waaraan mede dankzij de momenteel geleverde restauratieinspanningen nog vele rijke bladzijden zullen kunnen worden toegevoegd.

Jaap Hulscher
adjunct directeur Stadsherstel Amsterdam N.V.

Inleiding

Over de Geldersekade werd zelden iets geschreven. Toch is het een van de oudste grachten van Amsterdam. De Geldersekade met in het verlengde de Kloveniersburgwal werd gegraven omstreeks 1425 en vormde meer dan anderhalve eeuw de oostelijke grens van Amsterdam. Langs het water was eerst een aarden verdedigingswal, later een stenen muur met waltorens en poorten. De even zijde binnen de vestingmuur, die omstreeks 1500 voor het eerst werd bebouwd, ligt evenwijdig aan de Zeedijk. De oneven zijde van de Geldersekade lag toen nog buiten de ommuurde stad en werd pas een eeuw later bebouwd, nadat de vestingmuur was afgebroken en de Lastage binnen de stadsgrens was komen te liggen. De oneven kant hoort nu deels bij de Lastage en deels bij de Nieuwmarktbuurt. Aan het begin en aan het eind van de Geldersekade staan de enige twee middeleeuwse gebouwen die Amsterdam rijk is: de Schreierstoren bij de Prins Hendrikkade en De Waag op de Nieuwmarkt. Van de 110 panden op de Geldersekade die er nu staan, met in totaal 132 huisnummers, zijn er maar liefst 67 Rijksmonument. Vier daarvan zijn zeventiende eeuws.

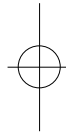
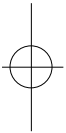
Het is altijd heel bedrijvig geweest op de Geldersekade, zoals dat bij een havenbuurt past. Zeilschepen voeren van hier uit naar alle windrichtingen om pas na een reis van een jaar of langer met een gevarieerde lading huiswaarts te keren. De ligging aan het open IJ maakte Amsterdam tot een waterstad bij uitstek. Bijna al het vervoer van goederen gebeurde over het water van de grachten, waarlangs pak - en koopmanshuizen elkaar afwisselden. Vissers, zeilemakers, zeelui, reders, scheepstimmerlieden, wijnkopers, bierbrouwers, glashandelaren, winkeliers, kramers en hoeren hebben eeuwenlang het karakter van dit oude stadsdeel bepaald.

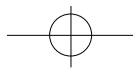
De Geldersekade verloor in de Tweede Wereldoorlog het grootste deel van haar joodse bewoners. Hun huizen werden leeggehaald en in de honger-

leegstand. Begin jaren zeventig volgde nog een verdere afbraak door de bouwwerkzaamheden voor de metro. Een groot deel van de oorspronkelijke bewoners, velen in deze buurt geboren, moest tegen wil en dank verhuizen naar de buitenwijken van Amsterdam. In diezelfde tijd namen dealers en drugverslaafden bezit van de buurt. Gelukkig zijn er na al deze ellendige jaren nog enkele oorspronkelijke buurtbewoners overgebleven, waarvan sommigen nu wonen in het Centrum van Ouderen De Flesseman op de Nieuwmarkt.

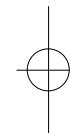
Sinds 1983 heeft de omgeving van de Nieuwmarkt de status van beschermd stadsgezicht. Stadsherstel Amsterdam N.V. kocht al in de jaren vijftig twee huizen op de Geldersekade, deze zijn met later nog vier andere aangekochte panden, in de afgelopen jaren gerestaureerd. Cluster Haast, een Stadsvernieuwingsproject in de Nieuwmarktbuurt, renoveerde in de jaren negentig zeven huizen aan de oneven kant van de Geldersekade. N.V. Stadsgoed en Het Oosten hebben vorig jaar twaalf panden gekocht op de Geldersekade, waaronder het historische pand Geldersekade 82, en zijn thans bezig met de renovatie.

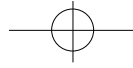
Behalve over de ontstaansgeschiedenis van de Geldersekade en over de veranderingen die daar in de loop van de tijd plaats vonden, valt er veel te vertellen over de oude huizen en de mensen die er woonden en werkten.

*Geldersekade ter hoogte
van de huidige nummers
52-54.
't Waterpoortje aan de
Lastagie van 1482.
Atlas J. van Eck.
Potlood/penseel.
Het waterpoortje verdween
in 1658.
(Gemeentearchief
Amsterdam)*

De Geldersekade in de veertiende en vijftiende eeuw

- ±1200 Eerste nederzetting tussen Amstel en IJ.
- ±1300 Stadsrechten.
- 1400 Amsterdam telt 3000 inwoners.
- 1428 Filips de Goede, hertog van Bourgondië (1419-1467) landsheer.
- 1473 Zijn zoon Karel de Stoute, hertog van Bourgondië (1467-1477) lijft Gelre in. Het hele land behalve Friesland behoort nu aan de Bourgondiërs.
- 1477 Karel de Stoute sneuvelt. Zijn dochter Maria van Bourgondië trouwt met de Habsburger Maximiliaan van Oostenrijk. Aan keizer Maximiliaan dankt Amsterdam het recht om vanaf 1489 de keizerskroon in het stadswapen te dragen.
- 1482 – 1492 Filips de Schone, zoon van Maria van Bourgondië en Maximiliaan van Habsburg, hertog van Gelre.
- 1492 De Gelderse oorlog begint en zal een halve eeuw duren.
- 1494 – 1506 Filips de Schone landsheer over de Noord- en Zuidhollandse Staten.
- 1494 Amsterdam telt 8200 inwoners.

Het begin

De geschiedenis van Amsterdam voert terug tot het begin van de 13de eeuw, toen er een nederzetting werd gesticht op de plek waar de Amstel en het IJ samenkomen. Aan de oost- en westkant ontstonden de Zeedijk, de Nieuwendijk en de Haarlemmerdijk. Toen Amsterdam kort na 1300 stadsrechten kreeg, mocht het zijn territorium omringen met een veste. De stad werd afgescheiden van het omringende platteland door aarden burgwallen: de Oudezijds Voorburgwal aan de oostzijde en de Nieuwezijds Voorburgwal aan de westzijde.

Rond 1380 breidde de stad zich verder uit rond de bestaande kern met een smalle strook aan weerszijde van de oude burgwallen. De nieuwe buitenste stadsgracht werd nu de Nieuwzijds Achterburgwal (de huidige Spuistraat) aan de westzijde en de Oudezijds Achterburgwal aan de oostzijde. Achterburgwallen, omdat zij vanuit het Centrum gezien, achter de bestaande burgwallen lagen.

Handelsstad

Het was ongeveer in die tijd dat Amsterdam steeds belangrijker werd als handelsstad. Vis was het oudste handelsproduct, stokvis uit Noorwegen en haring uit Zweden. De handel kreeg meer en meer een internationaal karakter en breidde zich uit naar het Oostzeegebied, waar de belangrijkste producten graan en hout vandaan kwamen. Andere belangrijke importproducten waren Duits bier, Franse wijn, zout, teer en glas. Men veronderstelt dat de opbloei van Amsterdam in de 14de eeuw te danken was aan de handel in Hamburgs bier.

De scheepsbouw was in de 14de en 15de eeuw het belangrijkste. Bij opgravingen in het recente verleden aan de kop van de Zeedijk, is aangetoond, dat zich daar in de eerste helft van de 14de eeuw een scheepswerf bevond, groot genoeg om zeewaardige zeeschepen te bouwen.

De oudste neringen waren: touwslagerij, teerkooperij (vlakbij het Kamperhoofd), houthandel, wijn-

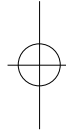
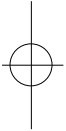
smeden, tin- en kopergieters, schoenmakers, leerlooiers, wevers, kleermakers, viskopers, molenaars en scheepstimmerlieden.

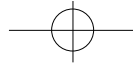
Geldersekade

De bouwgrond in Amsterdam werd al snel schaars, steeds meer mensen kwamen hierheen om hun geluk te beproeven. Bij elke nieuwe uitleg was het noodzakelijk eerst de verdedigingswerken te verplaatsen. Dat was een kostbare geschiedenis die zo lang mogelijk werd uitgesteld. Omstreeks 1425 werd de stad aan de oostzijde voor de tweede maal uitgebreid met een drie keer zo groot gebied. Er kwam een nieuwe verdedigingsgracht, veel breder dan de eerder gegraven burgwallen: de huidige Geldersekade met in het verlengde de Kloveniersburgwal. In 1428 volgde met het graven van de Singel een uitbreiding aan de westzijde. De Geldersekade werd tot ongeveer 1605 de Stedevest, de Nye Uterste Gragte of de Stee-gragt genoemd en de Kloveniersburgwal de Oude Cingel.

In het verlengde van de Oudezijds Voorburgwal werd kort daarna de Oudezijds Kolk gegraven. De buitendijks gelegen kolk stond in open verbinding met het IJ. Dat wilde nog wel eens voor wateroverlast zorgen. In 1682 werd daarom een vloeddeur gebouwd aan de kant van het IJ.

De Geldersekade had een zodanig verloop gekregen dat zij de Oudezijds Kolk aan de IJ-kant naderde, waardoor er tussen de twee waterwegen een scherphoekig terrein ontstond, de zogenaamde Scraayer-Houck of Screyhoek, letterlijk scherpe hoek. De nieuwe vestinggracht vormde meer dan anderhalve eeuw de oostgrens van de stad. Binnen de muur was het weliswaar landelijk, maar niet rustig. In de nauwe straten werd het verkeer gauw druk, temeer omdat kooplui hun waren op straat uitstalden en handwerkers een deel van de straat of van de gracht tot hun in het voorhuis gevestigde werkplaats rekenden en er gewoonlijk het meest rumoerige, morsige of geuren verspreidende deel van hun

Brand

Op Paaszondag 23 april 1421 was al eens een derde deel van Amsterdam in vlammen opgegaan. Maar het kon nog erger. In de nacht van 23 op 24 mei 1452 brak brand uit bij de Oude Kerk. De wind was noord. Via de schepen, die als drijvende fakkels in het Damrak lagen, baande het vuur zich een weg naar de Nieuwe Zijde. Driekwart van Amsterdam ging ten onder, alleen de buurten langs het IJ bleven gespaard. De stad kon deze slag niet op eigen kracht te boven komen en moest om hulp vragen bij landsheer Philips, hertog van Bourgondië. Hertog Philips schold de belasting kwijt op voorwaarde dat de stad zou worden herbouwd en ten minste aan twee zijden met stenen muren zou worden omringd. Het stadbestuur voelde daar niet veel voor. De bouw van een kostbare muur vond men overbodig, want in geval van nood kon de stad soldaten opstellen op de twee enige toegangswegen: de Haarlemmerdijk en de Sint Anthonisdijk. Iedereen die tussen deze twee wegen de stad zou willen naderen, zou immers reddeloos wegzakken in het drassige land.

De Lastage

Het IJ was destijds nog een zeearm, die via de Zuiderzee en de Waddenzee in directe verbinding stond met de Wereldzeeën. Er was een beveiligde haven aangelegd, die een eenheid vormde met het Damrak. Zo konden de zeeschepen de stad binnenvaren tot aan de Dam. Het IJ lag vol met driemasters en haringbuizen, smakken en boeijers, galeijen, veerschepen en schietschuiten, om er maar eens een paar te noemen. Het kon er aardig druk zijn, vooral als de graanvloot uit de Oostzee binnen was. Maar bij storm lagen veel schepen daar door de golfslag niet helemaal veilig. Omdat de eigenlijke haven, het Damrak, te klein werd, had men aan de oostzijde van de stad een winterhaven ingericht: de Waal.

Scheepsbouw en reparatie waren de belangrijkste bedrijfstakken geworden. Aan de oostkant van de middeleeuwse stad, buiten de stadsmuur, was in de loop van de 15de eeuw een scheepsbouwwijk ontstaan die tot in de 18de eeuw de Lastadje en daarna Lastage werd genoemd. De terreinen werden begrensd door de tegenwoordige Kromme Waal, Oude Waal, Oude Schans, Sint Antoniesbreestraat en Geldersekade. Op het terrein stonden scheeps-

rijen, anker- en kettingsmederijen, bedrijfjes die men binnen de stadswal niet wilde toelaten, omdat ze met recht 'buurtverdrietige neringen' genoemd werden. Ze maakten veel lawaai en verspreidden een onaangename lucht. Ondanks het verbod van het stadsbestuur, waren er woningen voor het werkvolk gebouwd. Het hele gebied lag in het schootsveld van de kanonnen van de stadsverdediging. Het stadsbestuur behield zich dan ook het recht voor om in geval van oorlogsdreiging de boel daar te ontruimen of zelfs plat te branden.

Bewoners konden vanuit de oude stad, door het nu nog bestaande Waterpoortsteegje, de Lastage bereiken via 't Water-poortje in de stadsmuur, waarachter een houten loopbrug lag. Het was lange tijd de enige verbinding met deze wijk achter de vestingmuur. In tijden van oorlog kon de loopbrug snel afgebroken worden, waarna ook het poortje dicht gemetseld werd.

Bouw van de stenen vestingmuur

Vaak was het heel onrustig langs de vesting. Na de dood van Karel de Stoute in 1477 braken opnieuw onrustige tijden aan. Amsterdam was bolwerk van de Kabeljauwse partij en werd herhaaldelijk vanuit het Anti-Bourgondische Utrecht bedreigd. Een andere geduchte vijand was het opstandige hertogdom Gelre. In April 1478 bezocht Karel's schoonzoon, Keizer Maximiliaan van Oostenrijk, Amsterdam, waar hij als graaf van Holland werd ingehuldigd. Bij die gelegenheid bracht hij een bezoek aan de fortificaties. De vijf roeden brede stadsgracht en de aarden stadswal, bezet met palissaden en hier en daar beplant met bomen, vonden geen genade in zijn ogen. De aarden wal moest een stenen muur worden, compleet met stadspoorten en bolwerken. In 1480 nog leverden Amsterdamse vissers op de Zuiderzee slag met Gelderse vijanden uit Harderwijk, Elburg en Hattum. In mei 1481 ging de eerste spade de grond in voor de nieuw te bouwen fortificatie. Het onderste gedeelte van de muur werd van Bentheimer zandsteen opgetrokken, het overige gedeelte van gebakken stenen. Bentheimer zandsteen is goed bestand tegen zout water. Dat was belangrijk want de vestinggracht stond toen nog in open verbinding met de Zuiderzee. Bij latere restauraties van de westelijke wal van de Geldersekade met gewone

opnieuw in de kademuur ingevoegd.

Boven de waterlijn zaten schietgaten in de vestingmuur, waarachter de kanonnen stonden. Langs de binnenzijde liep een op bogen rustende omgang, waarover een weergang liep en een borstwering, die de verdedigers beschermde tegen vijandelijke kogels. Tegen de stadsmuur leunden talrijke aan de muur vastgebouwde krotten. Zelfs in de bogen van de weergang achter de muur woonden honderden mensen. Om de stad in of uit te kunnen gaan waren op regelmatige afstanden in de muur poorten gemaakt. Een aantal blokhuizen en waaktorens boden de mogelijkheid om aanvallers, die zich met schuiten aan de voet van de muur bevonden, met haakbussen te bestoken.

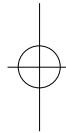
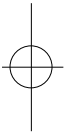
De muur met gracht, poorten en torens bepaalde het uiterlijke karakter van de middeleeuwse stad en scheidde haar scherp af van het platteland zonder de geleidelijke overgang van buitensingels en buitenwijken van later eeuwen. Dat betekende niet dat de landelijkheid binnen de stadsmuur ophield. Aanvankelijk lag daar nog heel wat onbebouwd gras- en tuinbouwland en waren heel wat poorters niet anders dan binnen de muur wonende boeren.

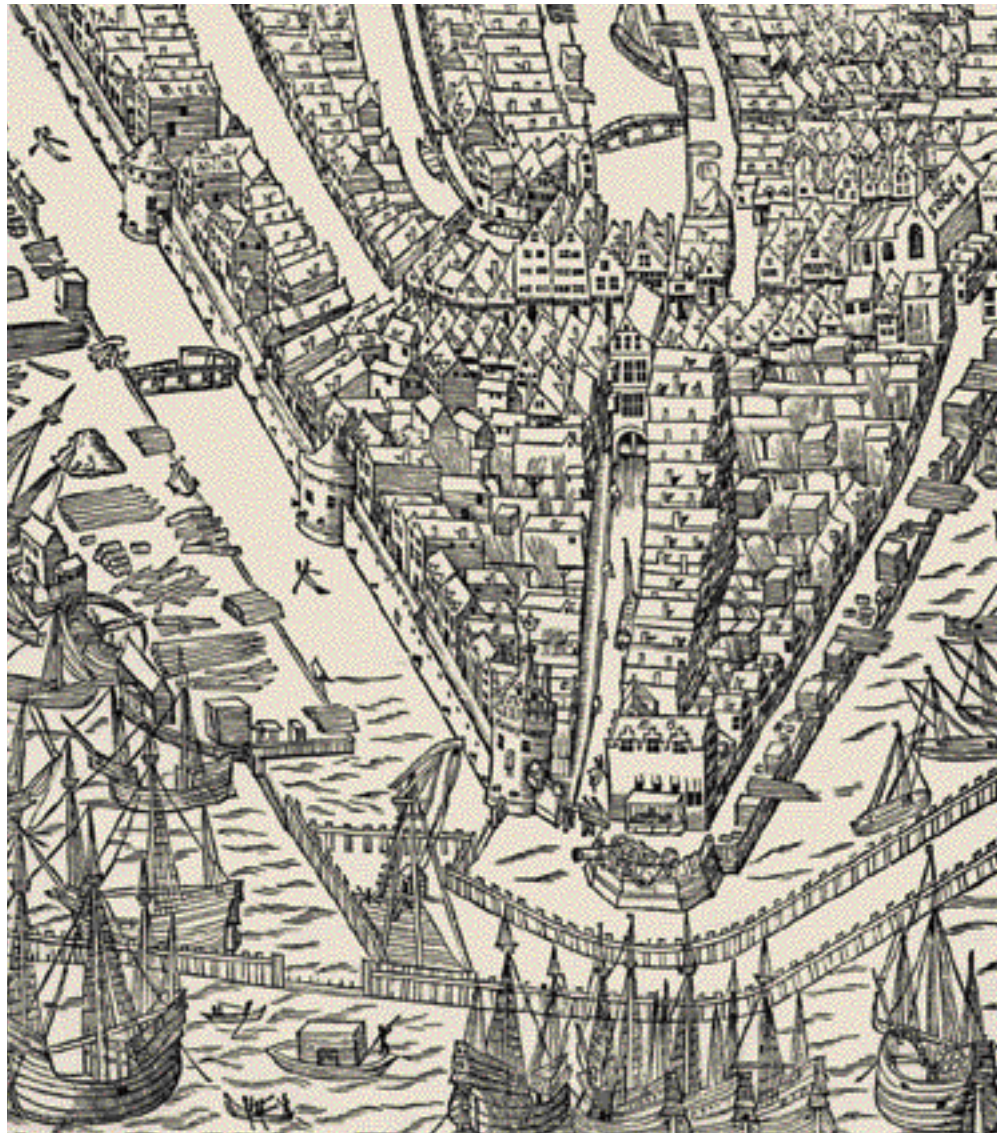
Slechts geleidelijk ontwikkelt zich uit het losstaande houten boerenhuis een stadshuis, eerst in hout met rieten dak, later in steen, tot een gesloten bebouwing aaneengevoegd tot straten. De straten zonder vaste rooilijnen hielden iets landelijks, zolang de burgers er hun kleinvee konden laten weiden en hun afval konden deponeren en zolang plaveisel een uitzondering was.

De Schreierstoren aan het begin van de Geldersekade bij het IJ vormde in 1487 de afsluiting van deze middeleeuwse stadsmuur. Aan het eind van de Geldersekade kwam in 1488 de Sint Antonis Poort gereed, de huidige Waag, die de Sint Antoniesdijk, de oostelijke toegangsweg tot de stad richting Muiden, afsloot.

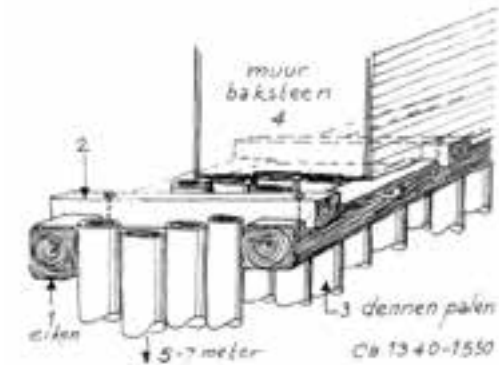
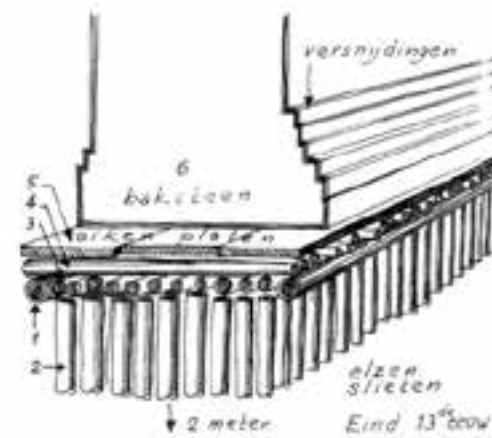
De Schreierstoren

De Schreierstoren was een stevige halfronde bakstenen toren met dikke muren, aan de oostzijde rond, aan de westzijde met een rechte gevel afgesloten, die oorspronkelijk uit het water oprees, maar waarvan nu een belangrijk gedeelte onder de grond zit, net zoals dat met de Waag op de Nieuwmarkt het

Detail kaart van Cornelis Anthonisz., 1544.

Voor de fundering van muren en torens werden zes à zeven meter lange dennenhouten- en berkenhouten stammetjes gebruikt, die echter niet lang genoeg waren om de eerste zandlaag op dertien meter diepte te bereiken. Om toch een goede fundering te maken en verrotten van het hout te voorkomen groef men een diepe sleuf, waarvan de bodem onder het grondwaterpeil lag. Op de bodem van die sleuf werden in de lengterichting van de muur twee eikenhouten balken gelegd, ongeveer één meter uit elkaar. Daar overheen werden dwarsbalken gelegd. Zo ontstond een roosterwerk. De tussenruimten werden vervolgens met de boompjes volgeheid.

De oudste gedenksteen
van Amsterdam

Amsterdam sinds de Middeleeuwen.

De Schreierstoren en de er vlak naast gelegen zwaar ommuurde uitbouw in het IJ, waarop de kanonnen stonden opgesteld, het Kamperhoofd, vormden het eindpunt van de stadsmuur. Ze bestreken samen driekwart cirkel met hun geschut, een plek vanwaar je prachtig het aanzeilen van vijandelijke schepen kon waarnemen. Deze plek rond de toren heette in de 15de en 16de eeuw Scraayer-Houck, letterlijk scheve of schuine hoek. Men denkt dat die naam na verloop van tijd over is gegaan op de toren en dat zijn naam niets met schreiende schippersvrouwen te maken heeft.

Sint Antoniespoort

De Sint Antoniespoort bestond oorspronkelijk uit een poortgebouw met aan de stadszijde twee kleine veelhoekige torens en aan de gracht twee zware halfronde torens. Aan de overzijde van de gracht stond een voorpoort met opnieuw twee torens. De bakstenen muren van de poort zijn ongeveer anderhalve meter dik. De naam van de poort was ont-

schepenbrief van 1469 wordt melding gemaakt van een oudere 'Sint Antonispoorte' die vermoedelijk op dezelfde plaats stond. Het opschrift van de oudste gedenksteen in Amsterdam, tegen het torentje op de hoek tussen de Zeedijk en de Gelderse kade, luidt: *'In MCCCCXXXVIII de XXVIII dach i april wart de eersten steen va dese port gheleit'*. Enkele jaren later, in 1496, had de vroedschap het voornemen om hier een gayoel (giool of hok met tralies) te laten maken en daarin 'de kinderen van gesellen van quaden regimente' te interneren. Het plan is gelukkig nooit uitgevoerd, maar in de poortgebouwen werden wel degelijk gevangenen tijdelijk opgesloten.

Kloosters

Vanaf het eind van de 14de eeuw werden in Amsterdam verschillende kloosters gesticht. De meeste kloosters lagen in het oostelijk deel van de stad. Zij hadden grote ommuurde kruidentuinen, waar onder meer geneeskruiden werden gekweekt. In de Middeleeuwen was de geneeskunst in handen van kloosterlingen. Zij hielden zich bezig met het bestu-

fenen van de geneeskunde was zo'n tuin onmisbaar, zeker bij het onderzoek naar de geneeskrachtige werking van planten. Verder hielden zij zich bezig met zielzorg en liefdadigheid, het bakken van brood, het brouwen van bier en het mesten van vee. In 1462 vestigden de Observanten, een afdeling van de Franciscaner- of Minderbroeders zich in Amsterdam. Dat gebeurde tegen de uitdrukkelijke wens in van het stadsbestuur, maar met hun gloedvolle preken wisten zij het volk voor zich te winnen. De monniken waren berucht om het vervolgen en doden van ketters. De naburige Bloedstraat herinnert daar nog aan. Hun klooster strekte zich uit van de Molensteeg, langs de Bardesteeg tot aan de Sint Antoniespoort. Het was het grootste geestelijke gebouw van de stad en het had ook de grootste medicinale kruidhof. Planten als Herba Cardui Benedicti of Gezegend distelkruid en Aconitum Napellus of Monnikskap, danken hun naam aan de kloostertuinen. Het distelkruid bevat een bitterstof en werd voorgeschreven ter bevordering van de eetlust. De monnikskap bevat het zeer giftige aconitine, dat werd toegepast bij zenuwpijnen.

Lambert Opsy, Amsterdams kroniekschrijver

De aantekeningen van Lambert Cornelisz. Opsy, die waarschijnlijk koopman of scheepsreder was, worden bewaard in het Gemeentearchief. Zijn vader Cornelis Lambertsz. Opsy had een pakhuis op de Oudezijds Kolk, dat in 1607 met nog twee andere pakhuizen is afgebrand.

'Anno 1491 was er te Amsterdam en in Holland eene zoo groote duurte, dat vele menschen, uit nood, draf, raapkoeken en dergelijk beestenvoeder aten en niet dan water dronken. Een elfponds brood van twee deelen gerst en een deel haver gold drie Carolus stuivers. Er werden te Amsterdam over de tien duizend armen opgeschreven, die alle weken hunne bedeeeling van de stad hadden.'

De Geldersekade in de zestiende eeuw

- 1514 Amsterdam telt 11.000 inwoners.
- 1515 Karel V, zoon van Filips de Schone en koning van Spanje, erft de Nederlanden.
- 1527 Karel V komt in het bezit van het bisdom Utrecht.
- 1535 De Wederdopers doen een mislukte overval op het stadhuis, wat aanleiding is tot strenge vervolgingen. Nadien worden ook de calvinisten door Karel V en na 1555 door zijn zoon Filips II van Spanje streng vervolgd.
- 1543 Karel van Gelre, ook wel Karel van Egmond genoemd, moet zijn hertogdom afstaan aan Karel V.
- 1555 Filips II die weldra koning van Spanje zal zijn, erft de Nederlanden van zijn vader Karel V.
- 1566 Het Verbond der Edelen. De Geuzen zetten zich tegen de Inquisitie. De Beeldenstorm.
- 1568 Willem de Zwijger bindt de strijd aan tegen de Spanjaarden. Dit betekent het begin van de opstand en van de Tachtigjarige Oorlog.
- 1578 De Alteratie in Amsterdam.
- 1580 de Prins van Oranje brengt op 17 maart voor het eerst na de Alteratie een bezoek aan de stad, nadat deze zich aan zijn zijde heeft geschaard.
- 1585 De val van Antwerpen. Antwerpenaren vluchten naar Amsterdam.
- 1595 Eerste tocht naar Oost-Indië.
- 1600 Amsterdam telt 40.000 inwoners.

Beroepen op de Geldersekade in de zestiende eeuw

De scheepsbouw was een belangrijke bron van werkgelegenheid in deze buurt. Duizenden ambachtslieden vonden er werk. Daaromheen zaten winkeliers die kompassen, virtualiën, zeemansuitrustingen en ankers verkochten. Maar ook kleine zelfstandigen die matten, zeilen, masten, tonnen, messen en stoelen maakten.

Gelderse aanvallen

Kort na 1500 was Amsterdam de grootste stad van Holland. In het voorjaar van 1508 was de bouw van de stadsmuur, begonnen in 1482, eindelijk klaar. Keizer Maximiliaan kwam het imposante bouwwerk bekijken. 'Hij deedt eene wandeling te paarde door de stad, na dat hy den kloosteren die hy voorby dagt te ryden hadt doen aanzeggen, dat de nonnen zig allen in de vensters vervoegen moesten om hem te zien.' In hetzelfde jaar besloot hertog Karel van Gelre om de nieuwe verdedigingswal eens te gaan uitproberen. Nadat zijn troepen eerst Muiden en Weesp hadden ingenomen, verschenen zij op 25 mei voor de poorten van Amsterdam. De aanval werd afgeslagen.

Voortdurend was er strijd om de macht tussen het welvarende en dus concurrerende Graafschap Holland en het Hertogdom Gelre. In 1512 stonden opnieuw 1100 man Gelderse troepen voor de Antonispoort. Zij hadden het tijdens de langdurige oorlog onder Karel van Egmond dikwijls op de schepen in de Waal gemunt en ditmaal lukte het hen de hele vloot van 22 grote schepen in brand te steken. Vandaar dat het stadsbestuur in 1516 de Montelbaanstoren en andere verdedigingswerken oprichtte 'ter zijden weert van den limten van Gelre'. Het water voor de huidige Oude Waal was vanouds de Waal (insteekhaven) van de stad, een bergplaats voor grote schepen in wintertijd. Het was een halfronde inham van het IJ, ontstaan door een stormvloed in 1377.

De kaart van Cornelis Anthoniszoon

Hoe de Geldersekade er in 1538 bij lag is te zien op de oudste kaart die we van Amsterdam kennen, die van Cornelis Anthoniszoon. (ca.1507-1553) Deze geschilderde vogelvluchtkaat van 'De vermaerde koopstadt van Amstelredam', die de schilder Anthonisz. maakte in opdracht van keizer Karel V, moest destijds dienen als wandversiering voor het Stadhuis en hangt nu in het Amsterdams Historisch Museum. De kaart geeft voor het eerst een authentiek beeld van de stad in de omvang die deze na de uitleg van

heeft Anthoniszoon in 1544 een houtsnede in twaalf blokken gemaakt plus de nodige aanpassingen, waarvan afdrucken te koop waren in zijn werkplaats achter de Nieuwe Kerk 'In de schrijvende handt'. De kaart is heel gedetailleerd, maar niet altijd betrouwbaar voor wat betreft de aantallen huizen en achterhuizen.

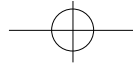
Sint Nikolaastoren

Tijdens de laatste oorlog in 1543 met de Geldersen onder leiding van Maarten van Rossum, bevelhebber van Karel van Egmond, werd het opnieuw noodza-

De Sint Nikolaastoren, tegenover de Stormsteeg.

Detail van de vogelvluchtkaart 'De vermaerde koopstad van Amsterdam' van Cornelis Anthonisz, Amsterdam 1544. Houtsnede. (Gemeentearchief Amsterdam)

De stad ligt uitgestrekt langs de rivier de Amstel, die door de met huizen bezette dam in twee gedeelten is gescheiden. Op die dam was de zeevismarkt. Beperken we ons tot de oostzijde van de stad, dan zien we buiten de Warmoesstraat eerst de Oudezijds Voor- en Achterburgwallen die aan de noordzijde bijeenkomen, om gezamenlijk door het Oudezijds Kolkje in het IJ uit te komen. De vesting-gordel bestaat uit de Gelderse-kade en de Kloveniersburgwal, versterkt met een zware muur, die begint bij de Schreierstoren en eindigt bij de toren Svyck Utrecht op de plek waar nu het Doelenhotel staat. In het midden wordt de muur onderbroken door de Sint Antoniespoort, de oostelijke toegang tot de stad over de Sint Antoniesdijk (nu de Sint Anthoniesbreestraat), die binnen de poort onder de naam Zeedijk verder gaat. Hoog boven alles uit torent de Oude Kerk, de oudste kerk van Amsterdam. De kloosters zijn door hoge muren van de buitenwereld gescheiden.

Vóór de stad liggen de grote handelsschepen afgemeerd aan de dubbele palenrij. De lading werd daar overgeladen op kleinere schepen. Het IJ was toen een zeearm, die via de Zuiderzee en de Waddenzee in directe verbinding met de zee stond. Vooraan is de scherpe hoek te zien, waar de Gelderse-kade en de Oudezijds Kolk samenkomen. Tegenover de Schreierstoren staat in het water, de grote stadskraan, die gebruikt werd voor het inzetten en uitnemen van masten en het laden en lossen van zware scheepslasten. Aan de overkant van de Gelderse-kade ligt de scheepsbouwwijk de Lastage. De houten Waterpoortbrug is de enige verbinding van de oude stad met dit gebied. In de stadsmuur zijn vanaf de Schreierstoren nog enkele wachttorens te zien: het Soetgens torentje, het Heyman Ruischen torentje en het Sint Nicolaas torentje. Langs de IJkant, de Voorburgwallen en de Lastaadjie zijn de Houttuinen.

kelijk de fortificatie aan de oostzijde tegenover de Lastage te versterken. In 1545 werd hiermee een begin gemaakt. Er werden erven en huizen gekocht en gesloopt om ruimte te maken. In 1553, toen de vrede met Utrecht gesloten werd, was het werk klaar. De drie torentjes, die nog op de kaart van Cornelis Anthonisz staan, zijn gesloopt en op de plaats waar de middelste gestaan had, tegenover de Stormsteeg, staat nu een bolwerk, dat net als zijn voorganger Sint Nikolaastoren genoemd werd. Dit bolwerk, veel groter dan de wachttorens die er eerst stond, vormde een belangrijk onderdeel van de versterking langs de Gelderse-kade. Ook de Sint Antonispoort was aanmerkelijk versterkt. In de zomer van 1572 deed men opnieuw een poging om de stad te belegeren. Ditmaal waren het de Geuzen, onder aanvoering van de Luikse edelman Willem van Lumey. Maar het Spaans gezinde stadsbestuur liet de Lastage plat branden; want 'zij wilde nog liever de welvaart verdoerven dan de stad geus zien.'

Stegen aan de westzijde van de Gelderse-kade

Na de bouw van deze nieuwe versterking zijn er aan de westzijde of even kant van de Gelderse-kade nieuwe huizen gebouwd. Ook zijn er tussen 1550 en 1555 aan de Oude Zijde, zoals dit deel van de stad heette, nieuwe straten aangelegd: de Stormsteeg, de Korte Stormsteeg en de Korte en Lange Niezel, die een rechtstreekse verbinding vormden van de Warmoesstraat met de nieuwe Sint Nikolaastoren.

Ook tussen de pas gebouwde huizen op de Gelderse-kade, vanaf de Schreierhoek tot de Sint Antonispoort, zijn nieuwe stegen gemaakt. De Laten Haversteeg in de buurt van het tegenwoordige nummer 10, tussen de Gelderse-kade en de Oudezijds Kolk. Naar dit steegje is een 17de eeuwse huis van wijnkooper Dirck Clumper genoemd. Na verbouwingen in de 18de eeuw is deze steeg verdwenen. Het Frans Talensteegje, tussen de nummers 26-28, werd tot halverwege de 19de eeuw nog zo genoemd. Daarna kreeg het de naam Kromelleboogsteeg. Omdat er in de stad nog twee stegen waren met die naam, werd de Kromelleboogsteeg bij Raadsbesluit van 7 juli 1909 omgedoopt in Elleboogsteeg. Daarna komt de Waterpoortsteeg, tussen de nummers 52 en 54, waarvan de naam herinnert aan het voormalige

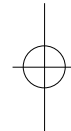
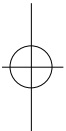

Elleboogsteeg omstreeks 1900. (Prentbriefkaart)

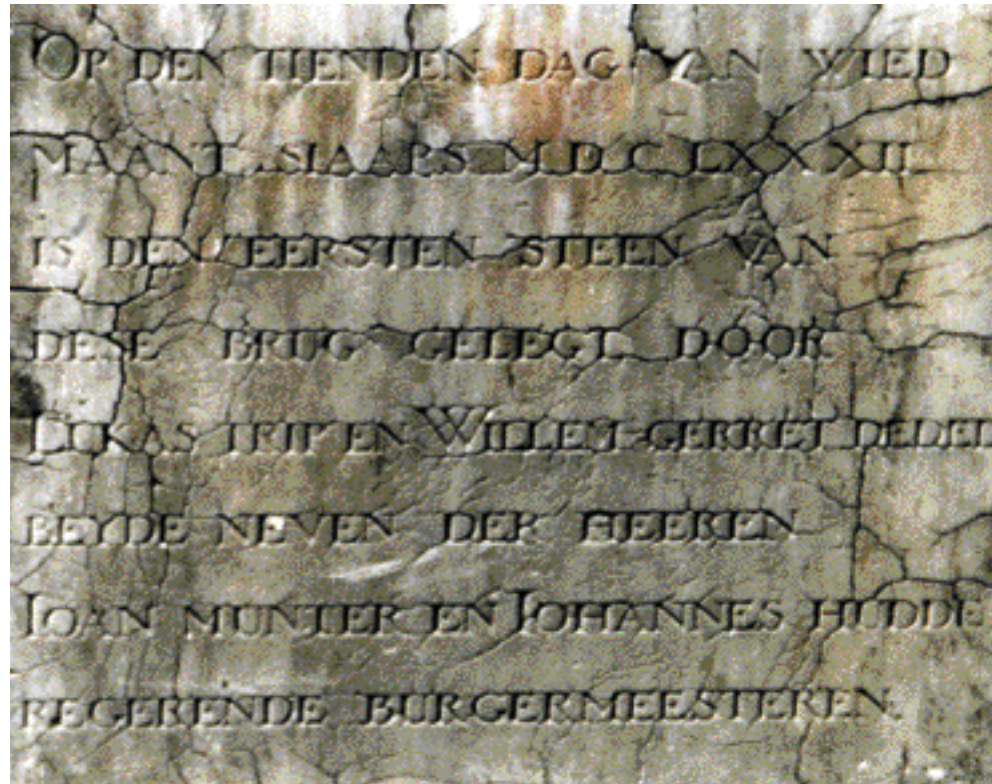
Steegje tussen de nummers 88 en 90, dat nog tot in de 18de eeuw op plattegronden is terug te vinden en daarna is weggetimmerd.

De Hoofdbrug

In 1585 zijn beide kanten van de Gelderse-kade en de Oudezijds Kolk aan de IJ-zijde even ten noorden van de Schreierstoren verbonden door een vaste houten brug, de Hoofdbrug. Deze was voorzien van twee oorgaten of mastdoorlaten. Dit waren openingen midden in de brug, afgedekt door twee houten klappen, die schuin tegenover elkaar stonden. Aan de uiteinden bevonden zich naar buiten opwaarts gebogen ijzers (oren). Door goed manoeuvreren

Op 10 juni 1682 legden de neefjes van de burge-meesters de eerste steen voor deze brug. Op een door de tijd aangetaste marmeren gedenkplaat, die nu nog te zien is op het enig overgebleven sluishoofd van de oude brug, staat te lezen: 'Op den tienden dag van wiet maand sjaars MDCLXXXII is den eersten steen van dese brug gelegd door Lukas Trip en Willem Gerret Dedel beyde neven der Heeren Ioan Munter en Ioannes Hudde regerende burgemeesteren.' Aan het eind van de 19de eeuw werd hier een brede dam gelegd die de Kraansluis, de onderdoorgang naar de Gelderse kade, met de Schreierstoren verbond.

omhoog gedrukt. In 1682 is deze brug vervangen door een zware stenen waterkering met twee ophaalbruggen: één over het water van de Gelderse kade en één over de Oudezijds Kolk, met daarnaast nog vier sluishoofden. Bij die gelegenheid is het oude bolwerk Kamperhoofd rechtgetrokken met de Prins Hendrikkade. H. de Leth tekende in 1730 de Gelderse kade, waarop deze brug goed is te zien. Wat een prachtige lommerrijke kaay met al die bomen. Het lijkt wel of er meer werd rondgehangen dan gewerkt. Een paar mannen met een hondje bestuderen de aankondigingen van aankomst - en vertrektijden van de schepen op de muur van de toren.

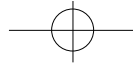
De schutterijen

geheel ontbrak. Wie 's avonds na negen uur nog de straat opging, moest een brandende lantaarn bij zich hebben. De bewoners moesten om de beurt de wacht betrekken, 'ieder voorzien van harnasch ende geweer om lijff ende goet ende oick deze goede stede te beschermen ende te bewaren'. De organisatie was in handen van de schuttersgilden. In vredetijd hielden de schutters zich bezig met de bewaking van muren en poorten. De schutterijen bestonden uit burgers die de dure wapenuitrusting konden betalen en die meestal afkomstig waren uit de bovenlaag van de bevolking. Schutterijen waren opgedeeld in vendels of compagnieën. Iedere wijk had zijn eigen vendel, onder leiding van een kapitein, een luitenant, een vaandrig en twee sergeanten. Rembrandt, Van der Helst en Hals schilderden

Immigranten

Er veranderde veel met de Alteratie van 1578. De stad koos de zijde van de protestanten en Willem van Oranje. Het stadsbestuur, tot 1578 trouw aan de Spaanse vorst, werd op de Dam in een sloep gezet en de stad uitgevaren. Het nieuwe bestuur bestond uitsluitend uit aanhangers van de nieuwe religie. De kloosters werden geconfiskeerd. De Minderbroeders werden 'onder den hoon der door hen vervolgdensmadelijk uit de stad verdreven.' Toen Amsterdam eenmaal bevrijd was van de Spaanse overheersing, volgde een bloeitijd die voor een groot deel te danken was aan de komst van immigranten.

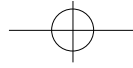
In 1585 werd Antwerpen veroverd door de Spanjaarden en sindsdien hadden de Zeeuwen en de Hollanders de Schelde geblokkeerd. Veel Antwerpse

al de grote ondernemers, die met hun kapitaal en hun kennis naar het noorden kwamen: diamantairs, zijdehandelaren, suikerbakkers, fabrikanten van luxueus glaswerk, drukkers en cartografen. De Antwerpse kooplieden hadden, veel meer dan de Amsterdammers, ervaring met de wereldhandel. Zij voeren op Rusland, Afrika en vooral de landen rond-

Als gevolg van geloofsvervolging in hun vaderland zochten vanaf het einde van de 16de eeuw ook joden uit Spanje en Portugal en later Duitse joden hun toevlucht in Amsterdam. Ze woonden in het oostelijk deel van de stad, in de Sint Antoniesbreestraat en de Jodenbreestraat en omgeving. Ook veel Duitsers en Scandinaviërs kwamen naar Amsterdam,

Gezicht van den Ykant af Bezyden den Schreiers hoek toren langs de Keulsche en Geldersche Kaay naer de Nieuwe Markt, St. Antonis Waeg en Zuiderkerk. Prent H. de Leth ± 1730.
(collectie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Rijksmuseum.)

ring. Bij deze enorme groei van de bevolking, bleef het aantal beschikbare huizen ver achter. De stad moest nodig verder uitbreiden.

Vestingmuur afgebroken

De stenen stadsmuur langs de Gelderse kade en de Kloveniersburgwal was honderd jaar oud en niet meer functioneel. Daarom werden in 1600 buiten de oude stadsmuur stervormige bastions gebouwd, onderling verbonden door zware aarden wallen. De scheepsbouwwijk de Lastage kwam daarmee binnen de stadswallen te liggen, een terrein dat werd begrensd door Kromme Waal, Oude Waal, Oude Schans, Sint Antoniesbreestraat en de oneven zijde van de Gelderse kade. Rond 1597 begon men met het afbreken van de bovengrondse vestingmuur. Het overblijvende stuk muur onder de grond werd gebruikt voor de opbouw van de kademuur. De Sint Anthonispoort en de Schreierstoren bleven gelukkig gespaard. Wel werd het Sint Nikolaasbolwerk tegenover de Stormsteeg afgebroken. Een grote halfronde open plek, waar de toren had gestaan, bleef achter. Dat is nu nog te zien. Naast de al bestaande houten Waterpoortbrug, werd in 1599 een tweede modernere ophaalbrug over de Gelderse kade gelegd, de Bantammerbrug, die de Stormsteeg verbond met de Binnenbantammerstraat.

Bedrijvigheid

De inlijving van de Lastage had grote gevolgen voor het gebied. Het voormalige industriegebied werd woongebied. De scheepsbouw werd verplaatst naar de nieuw aangeplempte eilanden Uilenburg, Marken en Rapenburg. Het afbreken van de hoge vestingmuur moet een ingrijpende gebeurtenis geweest zijn. Bewoners langs de westzijde van de Gelderse kade die jarenlang door hun glas-in-lood venstertjes hadden aangekeken tegen de hoge muur vlak voor hun neus, kregen ineens een wijds uitzicht. Honderden mensen die hun krotten tegen de muur gebouwd hadden, moesten verkassen. De meesten vonden onderdak in kelders in de buurt. Voor de welgestelden werd het wonen langs de Gelderse kade en de Kloveniersburgwal ineens veel aantrekkelijker en waarschijnlijk gingen de grondprijzen onmiddellijk omhoog.

Met het oog op een goede waterhuishouding

met in het verlengde de Kloveniersburgwal, als stadsgracht gehandhaafd. Er werd een kademuur aangelegd die als aanlegplaats werd gebruikt door de grote binnenvaartschepen. Langs de Kloveniersburgwal verzeen voornamelijk koopmanswoningen, terwijl de Gelderse kade dicht bij de haven een plek werd van grote bedrijvigheid. Kleine vrachtschepen vervoerden de koopwaar voor opslag naar de pakhuizen. Langs de kade kwamen hoerhuizen, speelhuizen en tavernes voor het scheepsvolk, terwijl diverse logementen voordelig onderdak boden.

In het eerste kwart van de 17de eeuw heette het noordelijk deel van de voormalige vestinggracht Engelsche Kaay, naar de veerdiensten op de Theems die hier vandaan vertrokken. Na 1625 werd het noordelijk deel Keulsche Kaay en het zuidelijk deel Gelderse Kaay genoemd, omdat hier de lange platte vrachtschepen voor de binnenvaart in lading lagen, die langs de Rijn op de Gelderse en Keulse steden voeren. Op de stadkaart van Gerred Broen uit 1725 heet de hele gracht gewoon Geldersche Kay en dat zou verder zo blijven.

Nieuwe straten en stegen aan de Oostzijde van de Gelderse kade

Nu de vrijgekomen erven op de Lastage beschikbaar kwamen voor bewoning, konden er ook aan de oostzijde (de oneven zijde) van de Gelderse kade huizen gebouwd worden. Tussen de bebouwing ontstonden zijstraten en stegen, doorlopend naar de Kromme Waal.

Gezien vanaf de Prins Hendrikkade eerst het Smidssteegje, tussen de nummers 9 en 11, dat zijn naam ontleende aan de ankersmederij die hier gevonden werd. Het wordt in 19de eeuwse adresboeken nog steeds genoemd. Vervolgens het Wittepaerdssteegje tussen de nummers 27 en 33, genoemd naar de gelijknamige 17de eeuwse herberg Het Witte Paert op de zuidwesthoek van de steeg. Het Leliestraatje, tussen de nummers 73 en 75, wordt sinds 1911 de Geldersesteeg genoemd en het Schipperstraatje, tussen de nummers 85 en 87, sinds 1912 Waalsteeg. Tenslotte lag de Binnenbantammerstraat tussen de nummers 93 en 95.

Van de Gelderse kade naar de Oude Schans lopen achtereenvolgens de Jonkerstraat, tussen de nummers

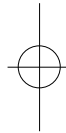
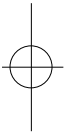
en 109 werd vroeger de Cornelis Bomendwarssloot genoemd, naar de 16de eeuwse lijndraaier en scheepsbouwer Cornelis Pietersz. Boom, eigenaar van een scheepstimmerwerf dicht bij de haven. Hij liet in de 16de eeuw deze kleine grachten graven om zijn werf te verbinden met de Lastage.

Het Havenkwartier

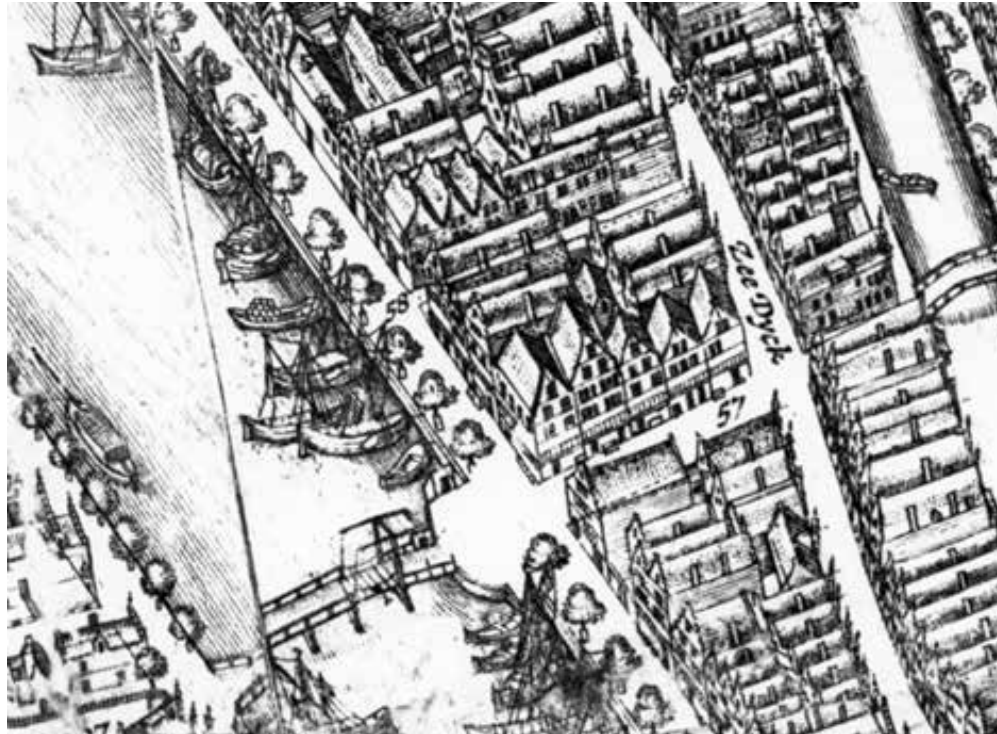
In de tweede helft van de 16de eeuw was Amsterdam het centrum van de Europese graanhandel en van de belangrijkste vrachtvaart tussen Noord en Zuid Europa. Hamburg was de grootste afnemer van producten uit Holland, zoals haring, zeep, wijn en textiel. Belangrijk voor de stad was de handel op Noorwegen. Dat land leverde hout, traan en stokvis. Amsterdammers hadden eigen kantoren in het Noorse Bergen, van waaruit de vangst, het drogen en de verpakking van stokvis werd geregeld. Zij werden Bergenvaarders genoemd en hadden hier in Amsterdam ook een eigen gilde. Het huis met het uithangteken *Daer Bergen in Noorwegen uithangt*, nu Gelderse kade 14, verwijst naar deze specifieke handel. Op de noordhoek van de Gelderse kade en de Stormsteeg, nu nummer 84, stond het pakhuis *Den Blaauwen Leeuw* van stokviskoper Jan Cornelisz. Bergenvaerder.

Walvistraan werd opgeslagen in de pakhuizen aan de Elleboogsteeg. Het hoge en bijna twintig meter lange pakhuis in de Elleboogsteeg 14, werd in 1609 gebouwd voor de Oost-Indische Compagnie ten behoeve van de opslag van walvistraan, baleinen en potvistanden. Het is in 1983 wegens grote bouwvalligheid gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Het was het oudste pakhuis van Amsterdam. De daaruit afkomstige gevelsteen *De Grootte Walvis* is in de zijgevel van het nieuwe pand geplaatst. De gevelsteen '16 de Walvis 90' zit in het nog bestaande pakhuis Elleboogsteeg 12.

Een ander belangrijk invoerproduct was hout. Dat kon de stad goed gebruiken voor de scheepsbouw, maar ook voor de woningbouw; denk aan de palen waarop Amsterdam gebouwd is en de houtskeletten van de huizen.

Stormsteeg

Storm

Na de versterking van de stadsmuur in 1553 zijn de Stormsteeg, met in het verlengde de Korte Stormsteeg, de Korte Niezel en de Lange Niezel aangelegd. Zij vormden een rechtstreekse verbinding tussen de Warmoesstraat en het Sint Nicolaasbolwerk aan de Gelderse kade links tegenover de Stormsteeg. Omdat de Gelderse kade vroeger aan een open zeeboezem lag en het er flink kon spoken, is het niet verwonderlijk hier een Stormsteeg te vinden. Mogelijk was het de zware storm uit het noord-westen van 1509, die Amsterdam grote schade toebracht, waarnaar de

Damianusnacht en die drie dagen duurde. 'Ende de schade van den inbrexem (doorbraak) die nu God betert es, ende insgelycx die geschiede over vyf jaeren en es niet lichtelicken te estimeeren.'

De Stormsteeg is niet zomaar een steeg. Je vindt er de oudste apotheek van Nederland uit 1696, een dranklokaal uit 1731 en de eerste Chinese winkel van Amsterdam, die geopend werd in 1957. Anderen kwamen en gingen in de viereneenhalve eeuw van haar bestaan: de zeeman, de glaesemaker, de azijnmaker, de hoepelmaker, de herbergier, de smid, de metselaer, de hairsnijder, de drukker, de koekebak-

Detail van de kaart van Balthasar Florisz. Van Berckenrode, Amsterdam, 1625. Op de voorgrond de Gelderse kade en de Bantammerbrug, rechts de Stormsteeg (57).

de modelleur en tekenmeester, de lithograaf, de artiest uit Ostende, de voerman, de houtkoper, de klerk, de barbier, de tapper, de manufacturier, de juwelier, de parfumerie, de fietsenwinkel, de snoepverkoop, de broodjeswinkel en de zingende tramconductrice.

De Stormsteeg op de kaart van Van Berckenrode

Op de vogelvluchtkaart van Balthasar Florisz. Van Berckenrode uit 1625, die heel belangrijk is voor topografische informatie, staan aan de zuidzijde van de Stormsteeg vijf huizen, die in het vierde kwart van de 16de eeuw zijn gebouwd en aan de noordzijde twee pakhuizen die met hun voorgevels naar de Zeedijk en de Gelderse kade staan. In 1625 had stokviskoper Jan Cornelisz. Bergenvaerder in het pakhuis *De Blaauwe Leeuw* op de hoek van de Gelderse kade en de Stormsteeg zijn bedrijf. Nog tot ver in de 18de eeuw werd dit pakhuis gebruikt door stokviskopers.

In 1625 was Engeltje Teunisdr. eigenaar van het eerste huis op de hoek van de Stormsteeg en de Gelderse kade, waar nu de apotheek is. In datzelfde jaar was zij getrouwd met stuurman Jan Jacobsz. uit de Ridderstraat.

Op 27 augustus 1628 wordt hun zoon Theunis geboren. In de geboorteakte staat vermeldt dat de vader naar Moskou is en de bijnaam 'Kackerlack' draagt. Hoe vaak zal Engeltje niet over de Gelderse kade gelopen hebben. Waarschijnlijk heeft zij bij het Kamperhoofd, naast de Schreierstoren, hoogzwanger en schreiend afscheid genomen van Jan Kackerlack, vanwaar hij per schip naar Moskou vertrok, om zoals later blijkt, nooit meer naar het huis in de Stormsteeg terug te keren. Theunis heeft zijn vader niet lang overleefd. In 1631 hertrouwt Engeltje met de 29-jarige

Café Oost-West,
Zeedijk 85 / hoek Storm-
steeg 2. Hendrik Heijm,
alias Rooie Hein, met zijn
zoon Herman. Omstreeks
1910.

geboren. Maar ook die leeft niet lang. In 1696 kocht apotheker Harmanus Meurs het eerste huis op de hoek van de Geldersekafe van de erven van Engeltje Theunisdr. Vanaf die tijd tot nu toe is er zonder onderbreking een apotheek op deze hoek geweest.

In het tweede huis in de steeg, naast de apotheek, woonde in de 17de eeuw een hoepelmaker, wiens huis werd aangeduid als *Daer de ijsere hoep uyt-hangt*. Op deze plek zijn in de 18de eeuw het tweede en derde pandje samengevoegd onder één brede klokgevel. Honderdvijftig jaar lang was in het linker deel van het pand een koekebakkerij gevestigd en in het rechter deel ruim honderd jaar een tapperij. In 1880 kwam in het rechter deel parapluimaker Charles Alfred Perin uit Parijs wonen en in 1887 sigarenwinkelier J. Mayer. Behalve de oude halsgevel valt er niet veel fraais meer aan het pand te ontdekken. Het is in de loop van de tijd danig toegetakeld. Sinds 1975 is hier de Chinese Toko van Shun Cheong gevestigd, nu de nummers 6-8.

In het vijfde huisje aan dezelfde kant van de steeg

de en het vijfde huis zijn in de 18de eeuw afgebroken. Daarvoor in de plaats kwam een groot pand met de voorgevel aan de Zeedijkzijde en een lange zijgevel aan de Stormsteegzijde.

Maatschappij tot Redding van Drenkelingen

In 1767 werd in Amsterdam de *Maatschappij tot Redding van Drenkelingen* opgericht. De combinatie van kroegen en grachten garandeerde hier een groot aantal drenkelingen. De maatschappij bekommerde zich ook om preventieve maatregelen. Al tijdens de eerste genotuleerde vergadering in 1767 maakte men zich zorgen over de Stormsteeg. Aan die kant had vroeger een hek gestaan, maar dat was op een gegeven moment verdwenen. Mede daardoor raakten er geregeld mensen te water; laatst was er nog een meisje van 20 jaar verdrinken. Op aandrang van de Maatschappij liet het stadsbestuur een nieuw hek plaatsen. Ook werden kettingen aangebracht en lantaarns geplaatst.

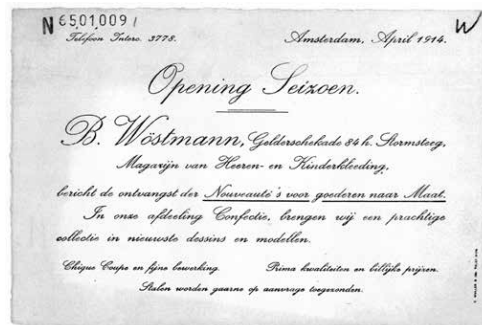
Verbouwingen in de Stormsteeg

Aan het eind van de 19de eeuw is bijna alles verbouwd in de steeg, behalve het dubbele pand met de halsgevel naast de apotheek. Het pakhuis van de stokvisverkopers werd afgebroken. Er kwam een modern winkelpand voor in de plaats met een verdiepte ingang op de hoek, die wordt gesteund door een zware gietijzeren onderpui en met acanthusbladen versierde zuilen. Het pand werd gebouwd voor het *Magazijn van Heeren- en Kinderkleding* van Bernard Wöstmann, die eerder een winkel had op Zeedijk 30. Het andere pakhuis op de hoek van de Zeedijk is in dezelfde tijd vernieuwd. Het heeft een identieke winkelpui. Bernard Wöstmann overleed in 1938 en dat betekende ook het einde van het kledingmagazijn. Begin jaren veertig zijn er woningen en een paar winkeltjes in het pand gemaakt.

In 1878 kwam midden in de steeg een heel nieuw pand. Voor die tijd was hier ruim honderd jaar een smederij gevestigd. Het pand werd gebouwd in opdracht van L. Dake, die een winkel had in huishoudelijke artikelen op het Damrak. In het nieuwe dubbele winkelhuis kwam de Manufacturenhandel van B. Pelster & Co. Pelster bleef tot 1934. Daarna kwam op dit adres de *Westerse Handelssonder-neming Wehando*, waarvan W. Bindervoet en W. Vonk de eigenaren waren.

Café Oost - West

Het 18de eeuwse pand waarin het huidige café Oost - West is gevestigd staat met de voorgevel op de Zeedijk 85. De toegangsdeur voor het bovenhuis is in de Stormsteeg 2. In 1726 was er in het hoekhuis Zeedijk / Stormsteeg zuidzijde een herberg. De eigenaar, Gosewijn Glinthorst, verkocht deze in 1745 voor F 5800. - aan zijn huurder, Warnar Wreesman, een distillateur. Hoe het café aan het oprichtingsjaar 1731 komt, zoals op de buitenmuur staat vermeld, is een raadsel. Vanaf 1899 tot 1993 werd het kleine, ouderwetse cafeetje annex slijterij gedreven door drie generaties van de familie Heijm. Zij zijn nog in het bezit van een vergunning die door het gemeentebestuur is uitgegeven op 3 oktober 1899. 'Antonia de Meijer, geboren 7 maart 1863, huisvrouw van Hendrikus Johannes Heijm, wordt vergunning verleend om sterke drank in het klein, dit is bij hoeveelheden van minder dan tien liter te verkopen in het

Bericht van ontvangst der
Nouveauté's, 1914

'Magazijn van Heren- en Kinderkleding' van Bernard

1955 Stormsteeg 2-8.
Nummer 2 Café Oost-West
van Antoon Heijm,
nummer 4 een pand uit
1878, waarin de juweliers-
zaak van Luyer,
nummers 6-8 Parfumerie
Meijer.
Op de hoek Stormsteeg /
Geldersekade 84A
Apotheek W. H. van der
Meulen.
(Gemeentearchief
Amsterdam)

genomen door hun zoon Hendrik. In de Tweede Wereldoorlog werd Hendriks zoon Antoon verplicht te werk gesteld in Berlijn. Toen die stad aan het eind van de oorlog onder zwaar geallieerd vuur kwam te liggen, kwam hij in een dorpje terecht in Oost-Duitsland, waar hij Gertrude leerde kennen. Zij trouwden en kregen een kind. In 1947 zijn ze met een trein tot dicht bij de Nederlandse grens gekomen en er daarna lopend overheen gegaan. Na veel omzwervingen zijn ze in Amsterdam aangekomen.

Zo vlak na de oorlog bij je ouders thuiskomen met een Duitse vrouw, maakte de verstandhouding in het begin wat stroef, maar van meet af aan heeft Gertrude zich ingespannen om goed Nederlands te

rustig en onverstoord type, leek niet helemaal gelukkig in het café. Hij was voor de oorlog begonnen aan een opleiding in het reclamevak. Omdat daar vlak na de oorlog geen droog brood mee te verdienen viel en zijn moeder er bovendien alleen voor stond, koos hij ervoor om in het café te blijven werken. Hij overleed toen hij een jaar of veertig was. Het toepasselijke vers dat op de buitenmuur van het café geschilderd staat, kwam hij in de jaren zestig ergens in Duitsland tegen. De vertaling ervan liet hij achter in de Stormsteeg. 'drink ik, dan bederf ik / drink ik niet, dan sterf ik / beter gedronken en bedorven / dan niet gedronken en toch gestorven.'

Vanuit het café op de hoek heeft Gertrude de glo-

hoofd boven water houden. Zij bleef tot begin jaren negentig achter de tap staan. Achter de naam café Oost-West zit een heel verhaal.

Drugshandel

In het begin van de jaren zeventig werd de buurt door dealers en verslaafden uitverkoren tot centrum van de handel in harddrugs. Eerst beperkte de overlast zich hoofdzakelijk tot de kop van de Zeedijk, maar toen de verloedering zich over de hele Zeedijk uitstreekte, werd begin jaren tachtig een renovatieplan bedacht voor de dijk. Daarvoor moesten de junks wijken. Het gevolg van dit beleid was dat de handel zich verplaatste naar de Stormsteeg en de Geldersekeade. Regelmatig ston-

steeds is het niet helemaal voorbij. In het buurtblad *d'Oude Binnenstad* van februari 1990 schreef een bewoner van de Stormsteeg: 'Ik wil schrijven over de overlast die ik elke dag ondervind van de junkies en de dealers. Vooral 's nachts staat het hier vol. Meer dan veertig junkies en dealers staan hier de hele nacht te schreeuwen, te dealen en te beroven. Ze pissen mijn hele stoep vol. Ik kan gewoon niet meer tegen het lawaai. (...) Ik kan zo niet meer leven. Het afgelopen jaar hebben we zoveel gedemonstreerd; dat was voor meer politie. (...) In het voorjaar leek het goed te gaan. Maar het is nu weer zo erg dat ik er helemaal gek van word. Ik wil weg maar kan geen ander huis krijgen Soms slaap ik 's nachts op mijn werk. (...) Agenten sjokken rond, maken grapjes met dealers en junks of staan om de hoek van de bakkerij met collega's te niksen. Maar mijn leven gaat kapot. (...)'

Warenhuis Dun Yong

Aan beide zijden wordt het grootste deel van de Stormsteeg op dit moment ingenomen door de winkels van *Dun Yong Trading Co.* Eigenaar van dit winkelimperium Hengko Dun werd in 1946 geboren op de Recht Boomsloot. Zijn vader Dun Yong, afkomstig uit Guangdong kwam in de Eerste Wereldoorlog

naar Amsterdam en behoort tot de eerste generatie stokers, die met de grote passagiersschepen naar Amsterdam kwam. Deze Chinese stokers werden 'blauwpijpers' genoemd naar de blauwe pijpen op deze schepen. Dun Yong trouwde in 1945 met de Rotterdamse Stientje van Gaans. In 1946 werd hun zoon Hengko geboren. Als kok werkte Dun Yong in diverse Chinese restaurants. In 1957 lieten zij hun oog vallen op een klein knopenwinkeltje van nog geen 15 vierkante meter in het voormalige pand van Wöstmann. Het werd de eerste Chinese winkel in Amsterdam. Tante Stien, zoals ze in de buurt werd genoemd, verkocht Chinese tijdschriften en boekjes, Chinees voedsel in blik, vazen en lampen, die Dun Yong rechtstreeks uit Hongkong importeerde. In de jaren zestig en zeventig nam het aantal Chinese restaurants in Nederland sterk toe, waardoor er nog meer vraag kwam naar Chinese producten. In de buurt van Dun Yong kwamen meer Chinese toko's en supermarkten. In 1968 werd Hengko een jaar naar Hongkong gestuurd om Chinees te leren. Daar ontmoette hij onderwijzeres Wai-Ming, geboren in Shanghai, met wie hij later trouwde. Wai Ming sprak al snel goed Nederlands en dat is een uitkomst in een winkel waar behalve haar landgenoten ook veel

1955. Stormsteeg 3-9 met zicht op de Geldersekeade. V.l.n.r. op de hoek nog net zichtbaar het avondwinkeltje van 'Cassie' Harms. Nummer 5 kousenreparatie Quick, een service van mevrouw Harms, nummer 7 Sandwichshop Rotterdam ofwel Broodje van Tootje, nummer 9 Rijwielhandel Herves en op de hoek van de Geldersekeade een knopenwinkeltje. Op het stoepje van Café Oost-West zit Christa Heijm, dochter van de caféhouder. (Gemeentearchief Amsterdam)

Het eerste Chinese winkeltje in Amsterdam werd in 1959 door Dun Yong geopend op de hoek van de Stormsteeg en de Geldersekeade.

Achter de toonbank Stien Dun-van Gaans. 1966.

*Handel in harddrugs in de
Stormsteeg, 1985.
(Wim Ruigrok)*

Nederlanders komen.

In 1972 namen Hengko en zijn vrouw de winkel van zijn vader over. Onder hun leiding breidde de zaak zich steeds verder uit tot een Oosterse supermarkt. Een verbouwing in 1992 maakte van het vijf verdiepingen tellende pand een modern Chinees warenhuis. Antieke en eigentijdse meubels zijn er te vinden, keramiek, porseleinen vazen in allerlei afmetingen, lampen, keukenspullen, boeken, cd's en medicijnen. Vanuit heel Europa bestellen Chinese restauranthouders hier hun horeca-inrichting en alles wat er verder nodig is om hun restaurant op te

winkels aan de overkant van de Stormsteeg op nummer 4 zijn van Dun Yong. Oprichter Dun Yong overleed 6 augustus 1983. Hij werd 85 jaar. Na hun respectievelijke studies economie en industrieel vormgeven, werken de kleinzonen van de voormalige Chinese stoker, Kin-Ping en Kwok-Ming nu ook in het bedrijf, evenals kleindochter Syut-Ning. Het Dun Yong imperium werd onlangs verder uitgebreid met een Chinees Winkelcentrum op de Geldersekade 28-36, dat in januari 2002 werd geopend door Geert Dales, Wethouder van Economische Zaken van Amsterdam.

Bantammerbrug

Nadat de vestingmuur was afgebroken, inclusief het Sint Nicolaasbolwerk vlak voor de Stormsteeg, en het voormalig industriegebied de Lastage binnen de stadsgrenzen was komen te liggen, werd omstreeks 1600 een brug gelegd over de Geldersekade van de Stormsteeg naar de Binnenbantammerstraat: de Bantammerbrug. Deze enkelvoudige houten ophaalbrug of wipbrug moest het oude stadsdeel verbinden met het toekomstig woongebied aan de over-

kant van de kade. De ophaalbrug betekende een aanzienlijke verbetering van de doorvaartmogelijkheden. Het gehannes met zeilschepen, die door een 'oorgat' in het wegdek van de vaste brug moesten varen, was hiermee voorgoed voorbij.

De naam Bantam herinnert aan de eerste Hollandse expeditie naar Oost-Indië in 1595 onder leiding van Cornelis de Houtman en Pieter Keyser en georganiseerd door de Compagnie van Verre. Doel

was om een goede zeeweg naar Oost-Indië te vinden, waarmee Holland onafhankelijk zou worden van de Portugezen, die al veel eerder wisten waar je de specerijen vandaan haalde. Via de zuidelijke route om Afrika wisten zij op 24 juni 1596 de rede van Bantam in het meest westelijke deel van Java te bereiken. Bantam aan de straat van Soenda, was aan het eind van de 16de eeuw nog de grootste handelsmacht in het gebied.

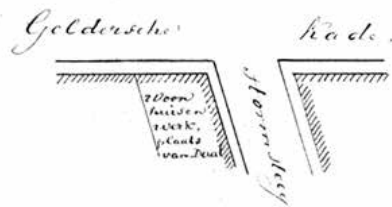

Op een vergroting van een deel van de prent van H. de Leth uit 1730, is de Waterpoortbrug te zien, een houten voetgangersbrug aangelegd in 1482, die nog wel een 'oorgat' heeft. De tweede brug is de Bantammerbrug. Duidelijk is de grote halfronde open plek te zien, tegenover de Stormsteeg, waar voordien het Sint Nicolaasbolwerk had gestaan. (collectie Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, Rijksmuseum)

Kort voordat de expeditie in 1597 terugkeerde was een nieuwe straat aangelegd, dwars door de Lastage. De schepen werden gelost in een bocht van de Waal tegenover deze nieuwe straat, die daarna 'Bantam strate' werd genoemd. De toevoeging 'binnen' dateert van na 1644, toen het Waalseiland was aangeplempt en daar de Buitenantammerstraat werd aangelegd.

Urinoirs

In het archief van Publieke Werken vond ik een aardig manuscript. In 1847 diende timmerman C.C. Daal, die woonde en werkte op de Gelderse kade / hoek Stormsteeg, daar waar nu het Chinese warenhuis van Dun Yong is, een verzoek in aan de directie

De tekening bij het 'Berigt Rekwest: Plaatsing urinebak' van timmerman Daal van 10 October 1847.

Deze foto is omstreeks 1890 in stereo gemaakt door fotograaf S. Herz. V.l.n.r. de panden Gelderse kade 87-95. Nr. 89 ziet er tegenwoordig nog redelijk hetzelfde uit, net als nummer 91. Het fraaie hoekpand, een slijterij, is in de 19de eeuw vervangen door lelijke nieuwbouw. Op nummer 95 is de Tabak- en Sigarenfabriek van P.J. Stoffer. Links op de brug en rechts op de kade staat een kroonlantaarn, model 1883. (Gemeentearchief Amsterdam)

van de Stads Waterwerken om een urinebak te plaatsen. Hij schrijft dat aan de wal voor zijn woning, 'achter een aldaar staand eyerenhuisje eene verzamelpplaats is van vuilnis, - dat op dit punt, tot groote hindernis van de bewoners aan deze en gene zijde der gracht gestadig gewaterd wordt, - verzoekende, mede uit naam van vele eigenaars en bewoners aldaar, dat door het plaatsen eener urinebak van stadswege, de zindelijkheid op die plaats bevorderd en de ergernis weggenomen worde.' Hij laat zijn verzoek vergezeld gaan van een pentekening.

Daarop schrijft de directeur van de Stads Waterwerken J. Van Maurik een aanbeveling aan de Wel-Edel Gestrenge Heer Kommissaris der Publieke Werken der Stad Amsterdam:

'Heb ik de eer U WelEdel Gestrengen te berigten, dat mij in loco is gebleken - de plaats wordt door nevenstaande Schets aanschouwelijk gemaakt - voor het woonhuis en de werkplaats van den Rekwestrant, zich eene groote ruimte of pleintje bevindt, waarop behalve een zuurkraampje, een massa ledige tonnen, meestal afkomstig van den op de Gelderschede wonenden Kuiper Abrahams, zijn uitgesteld: - de plaats waar de Rekwestrant deze urinebak in de het pleintje omringende ijzeren balie verlangt, wordt door 'A' aangewezen. Hiertegen zijn geene bezwaren bij mij opgerezen en zullen de over-

passerend urinerend publiek. De Policie zal echter na de daarstelling dier bak, moeten zorgen, dat dit pleintje minder met tonnen of vaten wordt bezet, en de toenadering tot zoodanige urineplaats (pisbak) altijd vrij blijft, zonder welke maatregelen in deze zaak geen gunstig resultaat zal kunnen volgen.'

De Bantammerbrug van Van der Mey

De Bantammerbrug is in 1880 nog eens vernieuwd. Het bleef een ophaalbrug, die regelmatig openging voor zeilschepen, vrachtschuiten en vissersboten, want aan het eind van de Gelderse kade bij de Waag was de dagelijkse vismarkt. Omdat er geen zeilschepen meer kwamen, maar ook ten gerieve van het steeds drukker wordende wegverkeer, werd de wipbrug vervangen door een vaste brug. De brug waar we nu over lopen, is in 1914 ontworpen door architect Johan Melchior van der Mey (1878-1949) en in 1921 uitgevoerd. Van der Mey is een van de grondleggers van de Amsterdamse School en medeontwerper van het Scheepvaarthuis (1914). Het bijzondere metselwerk en de smeedijzeren brugleuningen en lantaarns zijn typische elementen van de Amsterdamse School.

Men vermoedt dat architect Pieter Kramer, die vanaf 1917 als esthetisch adviseur in dienst was bij Openbare Werken en die Van der Mey in 1921

De Bantammerbrug naar ontwerp van architect J. van der Mey. Uitgevoerd in 1921. Goed zichtbaar is, dat het bij de brug behorende GEB-huisje met aangebouwde urinoirs, rechts op de foto, gebouwd is op de restanten van het oude Sint Nicolaasbolwerk. Tegenover de brug is de Stormsteeg. Op de linkerhoek het pand van Apotheek W.H. van der Meulen, met op de 'blinde muur' een zwart glazen reclamebord voor Hongaars bitterwater met de tekst: 'Hunyadi Janos, het beste purgeermiddel. Zuiver bronwater.' Op de andere hoek het Heren- en Jongens Confectiemagazijn van Bernard Wöstmann. Gezien de strooien matelootjes van de passanten, moet het een mooie zomerdag omstreeks 1930 geweest zijn. Op je dooie akkertje kijken naar het uitbaggeren van de gracht is tot op de dag van vandaag een geliefde bezigheid.
(Gemeentearchief Amsterdam)

gen heeft ontworpen. Het bouwwerkje rechts op de foto, dat hoort bij het oorspronkelijke ontwerp van de brug, is gebouwd op het onderstuk van het Sint Nicolaasbolwerk. Het huisje was en is nog steeds in gebruik bij NUON. Bij het originele ontwerp zaten aan weerszijden met luifels overdekte urinoirs. Helaas zijn die begin jaren zeventig van het huisje gesloopt na de komst van heroïneverslaafden en hun dealers.

Er zijn nu weer originele lichtgele bakstenen gebruikt voor het bijzondere metselwerk en er zijn weer 'kinderhoofdjes' gekomen op het brugdek. De urinoirs met luifel kwamen niet meer terug. De afdeling Onderhoud Bruggen van de Gemeente liet desgevraagd weten, dat men er niets in ziet om het GEB-huisje met de urinoirs in de oorspronkelijke staat te herstellen. Men voorziet dat ze dan opnieuw gaan dienen als 'drive-in supermarkten voor junkies en

In 2002 is er opnieuw op de brug 'eene urinebak van stadswegen' geplaatst. Ditmaal gaat het om een manshoog lichtgrijs kunststof straatmeubel, waarin vier personen tegelijk gelegaliseerd kunnen wildplussen.

Roemer Pietersz. Visscher

Een standbeeld zat er niet voor hem in, wel is er een straat en een hotel naar hem genoemd. Roemer Pietersz. Visscher, graanhandelaar, scheepsassurateur en dichter, woonde van circa 1605 tot aan zijn dood in 1620 met zijn gezin op de Gelderse kade ter plaatse van de huidige nummers 14 en 16. Daar stond ruim vier eeuwen geleden het huis *De Corendraegher* dat in opdracht van Roemer Visscher in 1594 werd gebouwd. Hij woonde al enige jaren hier schuin achter, in zijn pakhuis *De Goudenbergch* nu Oudezijds Kolk 3. Roemer Visscher bezat ook het pakhuis *Malaga*, Oudzijds Kolk 5. Het gezin verhuisde omstreeks 1605 naar het pand op de Engelse Kaai, zoals dat stuk Gelderse kade heette, toen daar de stadsmuur was afgebroken en het daardoor ontstane ruime uitzicht op het water en de Lastage aantrekkelijker was geworden. De huidige panden Gelderse kade 14 en 16 vormden toen één geheel. Op oude kaarten staat op deze plek een breed dwars-huis, dat in de loop van de 17de eeuw is gesplitst in twee afzonderlijke panden.

Roemer Visscher werd in 1547 geboren in de Oude Brugsteeg. Hij huwde in 1583 met Aefgen Jansdochter Onderwater, uit het oude regentengeslacht van de Van Campens. Het echtpaar kreeg zes kinderen, waarvan er drie op jonge leeftijd zijn gestorven. Blevens over drie dochters, waaronder de later beroemd geworden Anna geboren in 1584 en Maria geboren in 1594. Roemer Visscher gaf deze laatste dochter de merkwaardige bijnaam Tessel-schade ter herinnering aan de storm bij het eiland Texel tijdens de kerstnacht een paar maanden voor haar geboorte. In die storm verging een aantal van zijn graanscheepen, hetgeen hem aan de rand van de afgrond bracht. De zelden genoemde middelste dochter Geertruyd, geboren in 1588, huwde in 1609 met Claes van Buyl, een bierbrouwer. Zijn brouwerij *In 't Duyfgen* was van 1601–1640 gevestigd op de plek Gelderse kade 113-115.

Rederijkerskamers

Roemer Pietersz. Visscher,
koopman en dichter,
1547-1620.

zich naar hartelust kon wijden aan kunst en literatuur. Hij en zijn vriend de geleerde, dichter en koopman Hendrik Spieghel, waren lange tijd centrale figuren in de rederijkerskamer *d'Eglantier*. Onder hun invloed ontwikkelde zich in het begin van deze Gouden eeuw een nieuwe generatie letterkundigen, waarvan Hooft en Vondel de belangrijkste waren.

't Saligh Roemers Huys

Roemer Visscher was een levenslustig man, zoals blijkt uit zijn bundel *Brabbelingh, ofte Ghenoegetike boerten*, een verzameling rijmpjes, die in 1614 werd uitgegeven bij Willem Jansz. Blaeu, gevestigd *In de zonnwijzer* op het Water (Damrak). Een groot dichter was hij niet.

Het was meer de gastvrijheid, die aankomend en gevestigd Amsterdams talent ondervond in zijn huis aan de Gelderse kade, door hen *'t Saligh Roemers Huys* genoemd, die hem zijn plaats in de literatuur heeft bezorgd. Hij had zijn dochters een voor die tijd uitzonderlijk vooruitstrevende, humanistische opvoeding gegeven. 'Zij werden in allerlei kunsten en jufferlyke handwerken onderwezen.' Zij beheersten de Franse, de Italiaanse en de Latijnse taal. Ze speelden orgel, klavecimbel en harp. Ze tekenden en wilden ook nog wel eens een glas graveren. Na het vroegtijdig overlijden van Roemer's vrouw werd oudste dochter Anna belast met de zorg voor het huis. Om haar vader bij het ouder worden tot steun te zijn, wees ze alle huwelijksvoorstellen van de

Rederijkerskamers waren literaire verenigingen. Iedere kamer had een eigen blazoens met een symbolische voorstelling en een verklarende zinspreuk. Het blazoens van 'D Eglantier' vertoont Christus aan het kruis, waar omheen zich een bloeiende egelantierstruik (wilde duinroos) slingert met het devies 'In liefde bloeyende' (bloedende). De leden van deze kring maakten zich sterk voor een zorgvuldig gebruik van de Nederlandse taal, gezuiverd van Vlaamse en andere bastaardwoorden. De grootste bloei maakte 'D Eglantier' door in de

Een pagina uit Roemer Visschers Sinnepoppen een uitgave uit 1614 in oblong formaat. Deze pagina geeft ons een kijkje op de door Roemer Visscher verafschuwde uiterlijk vertoon (pompam tautum) en beleefdheidsgewoontens (courtoisie).

154

HET DERDE SCHOCK

XXXII

Ad pompam tantum.

DEse Ionckerkens die haer op-
proncken met Pluymagien op
het hooft, gouden Ketens op zyden
kleederen om den hals, vergulde
Swaerden op de zyde, zijn de man-
nen niet die in het oorloogh de
vroomheydt te wercke stellen, en
zijnder oock niet nut toe: maer op
een Luytken te slaen, een Musijck-
jen te singhen, dat past haer beter,
en in een Processie uyt te munten
als een Beeltjen op een stockjen.

waren de dichters Jacob Cats, Pieter Cornelisz. Hooft, Laurens Reael, Gerbrand Adriaansz. Bredero, de nog piepjonge Joost van den Vondel, Constantijn Huygens, Samuel Coster, geneesheer en toneelschrijver, en Johan Fonteyn, lijfarts van Visscher. Roemer Visscher schreef bij voorkeur korte gedichten, epigrammen en emblemata, waarmee hij het meeste succes had. Embleem boeken waren een favoriet genre in de zestiende en zeventiende eeuw. Zij bevatten illustraties met in korte kernachtige bij-schriften, meestal op rijm, een pittige volkswijsheid. In 1614 verscheen in Amsterdam, eveneens bij drukker Willem Jansz. Blaeu, Roemer Visscher's embleembundel *Sinnepoppen*. Visscher's begeleidende uitleg was: 'Sinnepop is een korte scherpe reden, die van Jan alleman soo met het eerste aensien niet verstaen kan worden; maer evenwel niet

legginge, om alsoo de soetheydt van de kern of pit te smaecten.'

De slimme waard

*De waard in 't Schaak biechtte, van herten devoot
Dat hij in de heete wijn dikwijls water goot.
Tegen een priester die 't garen had in zijn vel
'Och kind,' zeide hij, 'dat is een doemelijke dood
Voor dees reis absolveer ik die zonde groot
Dan, zoo gij 't meer doet, zoo vaart gij in de hel
Men moet geen ding verkwaan, dan verbeteren
wel.'*

*Toen verstond de waard eerst den rechten grond.
Nu giet hij de wijn in 't water, dat en is geen zond.*

Roemer Visscher, Sinnepoppen, 1614

zijn grafschrift. Na zijn dood werden de letterkundige bijeenkomsten van 't Salich Roemershuys voortgezet op het Muider slot waar P. C. Hooft woonde. Hij was in 1608 drost van Muiden geworden. Anna en Maria Tesselschade waren hier ook regelmatige en gevierde gasten. Na de dood van hun vader bleven zij tot hun huwelijk nog enkele jaren op de Gelderse kade wonen.

Het pand werd in 1639 door de erven van Roemer Visscher verkocht aan Hendrick Brouwer. Er kwamen winkeliers in het voormalige Roemers huis. In de tweede helft van de 18de eeuw is het pand gesplitst en zijn er twee aparte panden gebouwd.

Geldersekade 14 en 16

Geldersekade 14 vormt één geheel met het achterliggende voormalige pakhuis Oudezijds Kolk 3. In de

in Noorwegen uythangt. Het huis is in de 18de eeuw verbouwd, maar heeft nog restanten van een 16de eeuws houtskelet op de begane grond. Het aansluitende pakhuis, destijds *De Coorndrager* genoemd, is van oorsprong 17de eeuws, maar is in 1880 grotendeels door brand verwoest. Er hebben in de 19de eeuw verschillende logementhouders gezeten op Gelderse kade 14. Het meest beruchte etablissement was wel *De Witte Ballon*, later verhuisd naar Gelderse kade 56. In 1998 is Gelderse kade 14 aangekocht door Stadsherstel. Het was een totaal uitgewoond sexhuis. Half augustus 2002 werd dit pand gedeeltelijk opgeleverd en per 1 september verhuurd aan de *Stichting Gastverblijven van de Universiteit van Amsterdam*, die ook huurder is van Gelderse kade 10 / Oudezijds Kolk 1. Beide appartementencomplexen zijn nu gekoppeld.

onderpui is in Lodewijk XV-stijl. Voor het snijraam boven de ingang is een gestileerde smeedijzeren tabaksplant te zien. In de 19de eeuw vinden we hier de scheepsagenten *Gemmening & Penning*, die met stoomboten op Engeland en Schotland voeren. In de 20ste eeuw was hier glashandel *Reich & Co* gevestigd, later opgevolgd door glashandel Hildebrand.

Gelderse kade 16 is in 1968 onder toezicht van Monumentenzorg gerestaureerd. Ter gelegenheid van de vierhonderdste geboortedag van dochter Maria Tesselschade (1594-1649) is op 25 maart 1994 een plaquette aan de gevel onthuld, met daarop twee regels uit Vondel's vers de IJstroom:

'waar zijn vloer betreden werd, zijn drempel werd gesleten, van schilders, kunstenaars, van zangers en poëten.'

Helaas is die tekst nauwelijks meer te lezen.

*Gelderse kade (v.l.n.r.)
12 - 14 - 16, ca. 1948
(Jaap Doezer)*

*Gelderse kade 16, 1948
(Jaap Doezer)*

Schreierstoren

Met het afbreken rond 1600 van de vestingmuur langs de Gelderse kade, verloor de Schreierstoren haar oorspronkelijke functie van verdedigingsbolwerk. Hij bleef nog bijna drie eeuwen aan het open havenfront staan, tot de bouw van het *Centraal Station* in 1889, waarmee de stad definitief van het IJ werd afgesloten. De Schreierstoren bleef door de eeuwen heen onlosmakelijk verbonden met de

haven. Vanaf 1656 was hier het kantoor van de Havenmeester gevestigd, totdat deze in 1960 verhuisde naar het nieuwe Havengebouw aan de De Ruijterkade. Hiermee verdwenen ook de vitrines aan de muur van de toren, waarin de aankomst- en vertrektijden van de schepen werden aangekondigd. Tussen 1877 en 1891 stond tegenover de Schreierstoren aan het IJ een houten gebouwtje waarin een

telegraafkantoor was gevestigd. Op het dak stond een semafoor, waarmee navigatiegegevens werden doorgeseind naar de schepen.

In de 18de eeuw zijn er een paar royale kruisvensters in de toren gemaakt, zodat de kantoorklerken wat meer licht kregen. In dezelfde periode is een rechthoekige aanbouw gemaakt aan de zuidzijde van de toren. Nog weer later kwamen er twee terrassen en een daaronder gelegen houten botenloods bij. Authentiek zijn de plafonds in de toren. Het plafond op de begane grond heeft een constructie van drie hoofdbalken, ondersteund door zware sleutelstukken, die dateert uit 1487, toen de Schreierstoren gebouwd werd.

Op de toren zijn links van de hoofdingang een paar bronzen plaquettes aangebracht, die betrekking hebben op de zeevaart. In 1927 schonk de *Greenwich Village Historical Society of New York*, er een ter herdenking van het feit, dat hier op 4 april 1609 Henry Hudson in dienst van de VOC uitvoer op het schip *De halve Maen*, op welke tocht hij onder meer de Hudsonrivier ontdekte. In 1959 werd er nog een aangeboden door *The Port of New York Authority* in verband met de Hudson tentoonstelling die in dat jaar in Amsterdam werd gehouden. (350 jaar)

Boven de hoofdingang bevindt zich ook nog een gedenksteen die op 23 juli 1945 werd geplaatst ter herinnering aan de *eerste schipvaart naar Oostindië 1595*, een expeditie die Houtman en de Keyser van 1595–1597 in opdracht van de Compagnie van Verre ondernamen. Tekst op de steen: *Navigare necesse est 1595*. Hij werd gemaakt door Wilhelmus Ludovicus Reyers.

Over de Schreierstoren is al veel geschreven. Het verhaal van de vrouwen die schreien om hun wegzeilende mannen, die vaak jaren wegbleven en soms helemaal niet meer terugkwamen, is zo langzamer-

Gelderskade met Schreierstoren. Tekening van Reinier

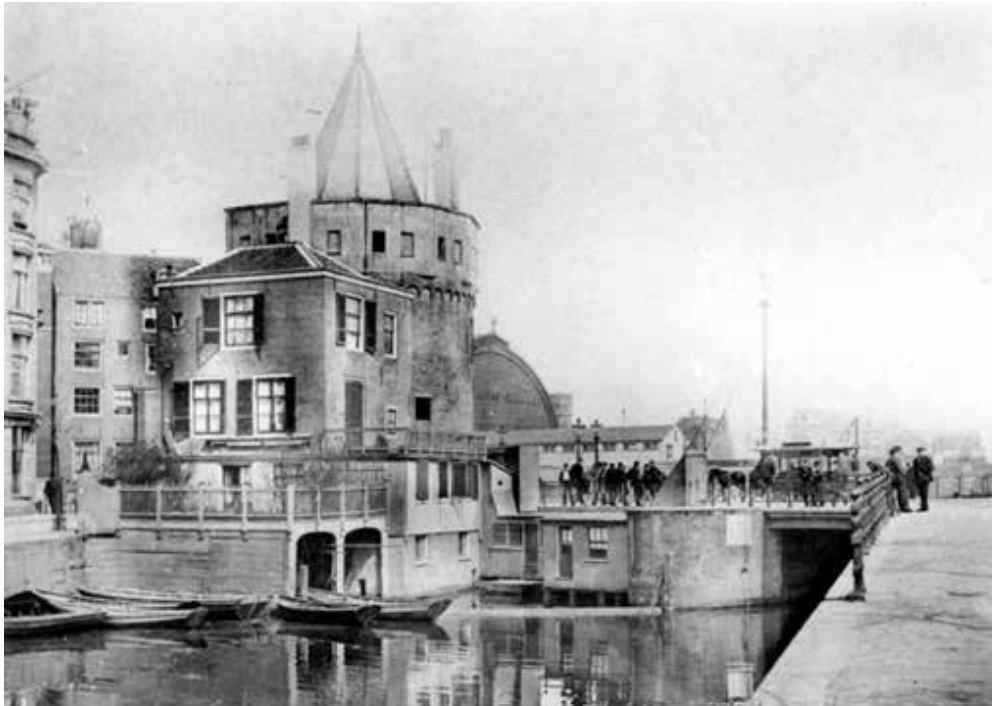
hand wel bekend. Aan die tranen verbond men destijds de legende van de vrouw, die als gevolg van overmatige droefheid krankzinnig was geworden. In de muur van de toren, rechts van de hoofdingang, zit een verveerd reliëf, waarop een wanhopige vrouw in klassiek gewaad, een wegzeilend schip en een aantal zeemonsters te zien zijn. Op een cartouche daarboven staat *Scraayer-Houck 1569*. De meest recente verklaring van dit reliëf is dat het hier gaat om een allegorie van de Amsterdamse Stedemaagd, bedroefd over het lot van haar nering. Het schip waarnaar ze met afgewend gezicht wijst, heeft ook een allegorische betekenis. Het symboliseert de afhankelijkheid van de stad van de koopvaardij voor zijn welvaart. De woeste golven en de zeemonsters duiden op gevaar en tegenspoed. Het jaar 1569 was een rampjaar voor Amsterdam. De handel lag bijna stil, doordat de watergeuzen in dat jaar een vloot van 75 tot 100 rijk beladen, uit de Oostzee terugkerende schepen, op de Waddenzee hadden onderschept. Amsterdam bleef immers tot 1578 trouw aan de Spaanse koning.

Apotheker en dichter Johannes Antonides van der Goes (1647-1684), door tijdgenoot Joost van den Vondel 'zijn zoon in de kunst' genoemd, geeft in 1671 in zijn lofdicht *De IJstroom*, een beschrijving van de Amsterdamse wereldhandel en het reilen en zeilen op het IJ, waarin een strofe wordt gewijd aan

Tussen 1877 en 1891 stond tegenover de Schreierstoren en de Gelderse-kade 2, een telegraafkantor, op het dak stond een semafoor. R. Roem noemde zijn zaak ernaar.

Ansichtkaart uit 1908. Schreierstoren en Gelderse-kade, met zicht op de Waag en de Zuiderkerkstoren. Links Gelderse-kade 1 met dakreclame 'Butcher Yacht Supplies'. Aan de zijgevel: 'Cacao Blooker, 't Fijnste Merk'. Beneden is een vishandel. Links op de voorgrond is een aanlegsteiger van de Haven Stoombootdienst, met diensten op Nieuwedam, Durgerdam, Schellingwoude en Ransdorp. Op het bord: 'Kaarten hiertegenover in de wachtkamer gratis verkrijgbaar.' (Uitgave A. Vigevano, Amsterdam)

*Men zegt, dat hier een vrou
In een onroerlijk beelt verkeerde uit bittren rou,
Toen zij met d'eerste kiel haer man vooruit zag
vaeren,
Waarom haer beeltenis, voor 't slijten van de jaeren,
Eerst praelde in wit arduin. O naeuwe Huwlixbant,
Die niet kon rekken van het eene in 't andre lant!*

L. J. Harri instrumentmakers en vervaardigers van zeekaarten

Na een grondige restauratie van de Schreierstoren vond begin 1983 de firma L. J. Harri, instrumentmakers en vervaardigers van zeekaarten, hier een passend onderkomen. De firma heeft de twee bovenste verdiepingen in gebruik. Zij richt zich de laatste jaren vrijwel uitsluitend op de watersport en de pleziervaart. Je vindt er een indrukwekkende hoeveelheid zeekaarten, van Nova Zembla tot Kaap Hoorn; boeken over de bouwwijze, het onderhoud en de ken-

verreijkers en sextanten. In de kaartenkamer helemaal boven in de toren worden zeekaarten gecorrigeerd en bijgewerkt.

Het is een bedrijf met een lange geschiedenis, die begon in Delft, waar in 1730 de Italiaanse instrumentmaker Leonardi Giovanni Harri werkzaam was. Zijn kleinzoon Leendert Johannis verplaatste begin 19de eeuw het bedrijfje naar de 'Zeedijk bij de Kolk'. Omstreeks 1845 verhuisde hij naar de 'Oude Teertuinen bij de Schreierstoren', nu Prins Hendrikkade 90. Zijn zoon, L. J. Harri jr., die zich mathematisch instrumentmaker noemde, nam het bedrijfje in 1858 over.

Omstreeks 1860 raakte de Nederlandse koopvaardij in een crisis die tot het eind van de eeuw zou voortduren. Het aantal zeilschepen nam drastisch af terwijl het aantal stoomschepen nog nauwelijks toenam. Daardoor verminderde de werkgelegenheid bij de scheepvaart. De crisis had gevolgen voor toeleve-

*Schreierstoren, Gelderse-
kade hoek Prins Hendrik-
kade. Rechts een halte van
de paardentram. Jaar
onbekend. In ieder geval
na 1885, want de overkap-
ping van het Centraal Sta-
tion staat er op.
(Gemeentearchief
Amsterdam)*

fabrieksmatig vervaardigde instrumenten uit Engeland.

De laatste nazaat van de Italiaan Harri overleed in 1906, waarna de firma door anderen werd voortgezet. Vooral op het gebied van kompassen had de laatste L. J. Harri een grote reputatie. Het Algemeen Handelsblad van 29 november 1906 schrijft naar aanleiding van zijn overlijden: 'Van de in Nederland gebouwde schepen van de Amsterdamse koopvaardijvloot zijn er slechts weinig, die niet voorzien zijn van de in zijn werkplaats vervaardigde kompassen met peiltoestel naar het systeem van Sir W. Thomson.' William Thomson (1824-1907) was een Brits natuurkundige en uitvinder van verschillende meetinstrumenten. De kompassen met een peiltoestel hadden een draaibaar prisma, waardoor een gepeild object op de wal - bijvoorbeeld een vuurtoren of een kerktoeren - en de graadverdeling op de kompasroos, gelijktijdig konden worden waargenomen.

sen aan het water van de Gelderse kade. Hier wordt onder meer een *Egte Zeedycker Schoot-an* scheepsjenever geschonken, ambachtelijk bereid naar eeuwenoude receptuur, teruggevonden in de originele scheepsregisters door Amsterdams oudste jenever- en likeurstokerij De Ooievaar. Achter het café is een stijlvolle herenkamer met uitzicht op de Waag. Je kunt hier rustig met een biertje de complete serie over *Nederland in de Oorlogsjaren* van Lou de Jong, Rümke's *Psychiatrie* of heel toepasselijk Jan de Hartogh's *Hollands Glorie* lezen, want dat en nog veel meer staat in de boekenkast. In de eeuwenoude ruimte onder het café is een proeflokaal ingericht.

Gelderse kade gezien in noordelijke richting naar Schreierstoren.

*Ets van Reinier Zeeman
± 1640
(Gemeentearchief
Amsterdam)*

Jan Maat sinds 1996 eigenaar van L. J. Harri in de Schreierstoren, in zijn winkel vol boeken, zeekaarten en nautische instrumenten voor beroepsvaart en watersporters.

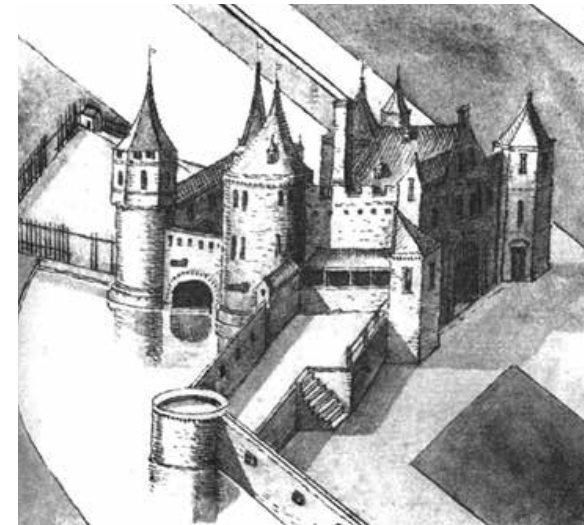
Waag

Van Sint Antoniespoort tot Waag

Na de afbraak van de oude vestingmuur had de Sint Antoniespoort haar vroegere betekenis als stadspoort verloren, waarna zij in de jaren 1617- 1618 werd verbouwd. De oorspronkelijke binnenplaats tussen de voorpoort en het hoofdgebouw werd overdekt en bij het hoofdgebouw getrokken. Aan de vier zijden van het oude poortgebouw kwamen grote dubbele toegangsdeuren met zandstenen omlijsting en brede luifels. Het gebouw heeft twee zware en vier lichtere torens en muren van bijna

twee meter dik. Overbodig geworden schietgaten werden vergroot om er ramen in te plaatsen. Enkele jaren eerder was rondom de poort een marktplein aangelegd door een deel van de Kloveniersburgwal en de Gelderse kade te dempen en te overkappen.

De benedenruimte van het gebouw werd ingericht als waagbedrijf. Onder de brede luifels stonden de weegschalen. Hier werden grof ijzerwerk, geschut en ankers gewogen en gecontroleerd. Tussen de Waag en de Gelderse kade stond een zware eiken mast, waarmee scheepsankers op hun deug-

De Sint Antonis Poort in 1544.

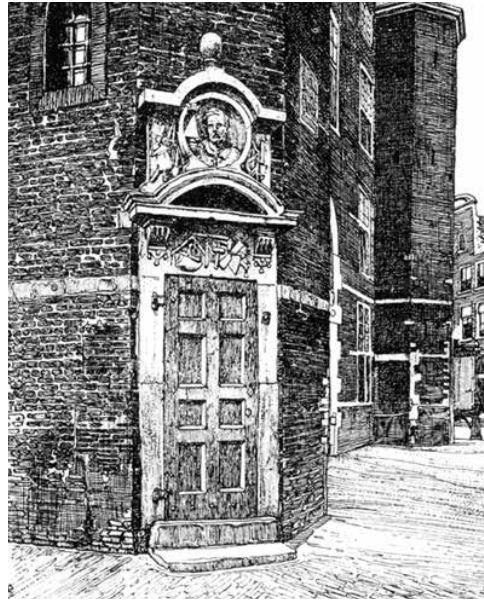
delijkheid werden beproefd door ze op te hijsen en vervolgens met een klap te laten vallen op een ijzeren plaat in het plaveisel. De scheepsankers kwamen onder andere uit een smederij in het Smidssteegje, in de 17de en 18de eeuw gelegen tussen Gelderse kade 9 en 11. Ter onderscheiding van de oude Waag, die tegenover het stadhuis op de Dam stond, noemde men die op de Nieuwmarkt de Nieuwe Waghe.

De gilden

Op de twee bovenverdiepingen kwamen gildenkamers en een wachtlokaal voor de schutterij. De gilden hadden elk een toegangspoortje, versierd met eigen embleem. In de hoofdtoren aan de zuidwestzijde was de ingang van het Sint Eloygilde, het

Het smidspoortje.
(Tekening Willem Wenckebach ±1900)

Het metselaarspoortje
(Tekening Willem Wenckebach ±1900)

Het schilderspoortje
(Tekening Willem Wenckebach ±1900)

smidsgilde, dat als enige een ruimte gelijkvloers kreeg.

In het Sint Barbaragilde waren behalve metselaars, ook steenhouwers, leidekkers, loden pompenmakers en loodgieters verenigd. Boven de ingang van hun gildenkamer, recht tegenover de Geldersekafe, is nu nog een borstbeeld te zien van een metselaar met een troffel in de hand en omringd met de meest uiteenlopende gereedschappen. Het ontwerp wordt wel aan bouwmeester Hendrick de Keyser (1565-1621) toegeschreven. De trap in de toren leidde naar het kamertje van de gildeknecht en naar de gildenkamer van de metselaars.

Langs de trap en in de vertrekken van de metselaars zijn de resultaten te bewonderen van de metselaarsproef, die door gezellen moest worden afgelegd, zoals gevoegde bakstenen decoraties, die dateren uit 1660. We zien nisjes van smalle rode baksteentjes en in fijn metselwerk uitgevoerde, spi-

natuurstenen schouw in de metselaarskamer is de spreuk *Soli Deo Gloria* (alleen God de eer) gebijtd.

Boven het toegangspoortje van het Sint Lucasgilde, tegenover de Monnikenstraat, is een bas-reliëf te zien van de apostel Lucas. Hij zit op een liggende os, zijn rechterarm steunt op een tafel met schrijfgerei. Hij was niet alleen de schutspatroon van de schilders, de beeldhouwers, de borduurwerkers en de boekverkopers, maar ook van het hoornvee.

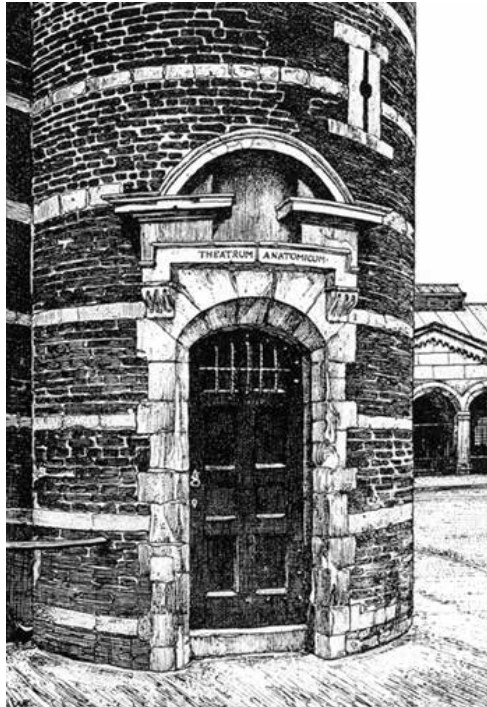
Theatrum Anatomicum

Het in de 15de eeuw opgerichte chirurgijngilde, waarin aanvankelijk de pokmeesters, schurftmeesters, kankermeesters, breukmeesters, steensnijders en barbiers verenigd waren, had zijn verenigingslokaal in de voormalige kapel van het SintMargarethaklooster aan de Nes. Vanaf 1578 werden daar ontleedkundige lessen gegeven. In 1619 verhuisde het gilde naar De Waag. De chirurgijns hadden het

geplaatst. Dat beeld is zoekgeraakt. Wel is boven het poortje nog altijd te lezen *Theatrum Anatomicum*'en de ingebeitelde naam van Hippocrates.

In 1639 gingen de chirurgijns terug naar de Nes, maar door het groeiend aantal chirurgijnknechts en de grote publieke belangstelling voor de openbare ontleding, werd deze ruimte na verloop van tijd te klein. In 1690 besloot het stadsbestuur op verzoek van de zes overlieden die aan het hoofd stonden van het chirurgijngilde, een ruim *Theatrum Anatomicum* of *Schouwplaats der Ontleedkunde* in te richten in De Waag. Daartoe werd in het midden van het gebouw een achtkantige koepeltoren gebouwd, met in de koepelruimte een draaibare tafel, waarop tijdens demonstraties het te ontleden lichaam werd gelegd. Rondom de tafel, naar achteren oplopend, bevonden zich de zit- en staanplaatsen voor enkele honderden toeschouwers.

Amsterdam was de eerste stad in Holland waar

Het chirurgijnspoortje
(Tekening Willem Wenckebach ±1900)

gieuze redenen was het verrichten van secties op overledenen eeuwenlang aan strenge beperkingen gebonden. Schaarre uitzonderingen waren de terdood gebrachte misdadigers, wier zielen toch niet meer te redden waren en die door het stadsbestuur hiervoor ter beschikking werden gesteld.

De ontleedkundige lessen werden gegeven door een praelector anatomiae oftewel voorlezer in de anatomie, die door het stadsbestuur werd benoemd. Het waren achtereenvolgens: Maarten Jansz. Coster, Sebastiaan Egbertsz., Johan Fonteyn, Nicolaes Tulp, Johannes Deyman en Frederick Ruysch. De ontledingen vonden plaats in de winter, liefst als het vroom, want methoden om de ontbinding van lijken tegen te gaan waren nog niet bekend. De praelector

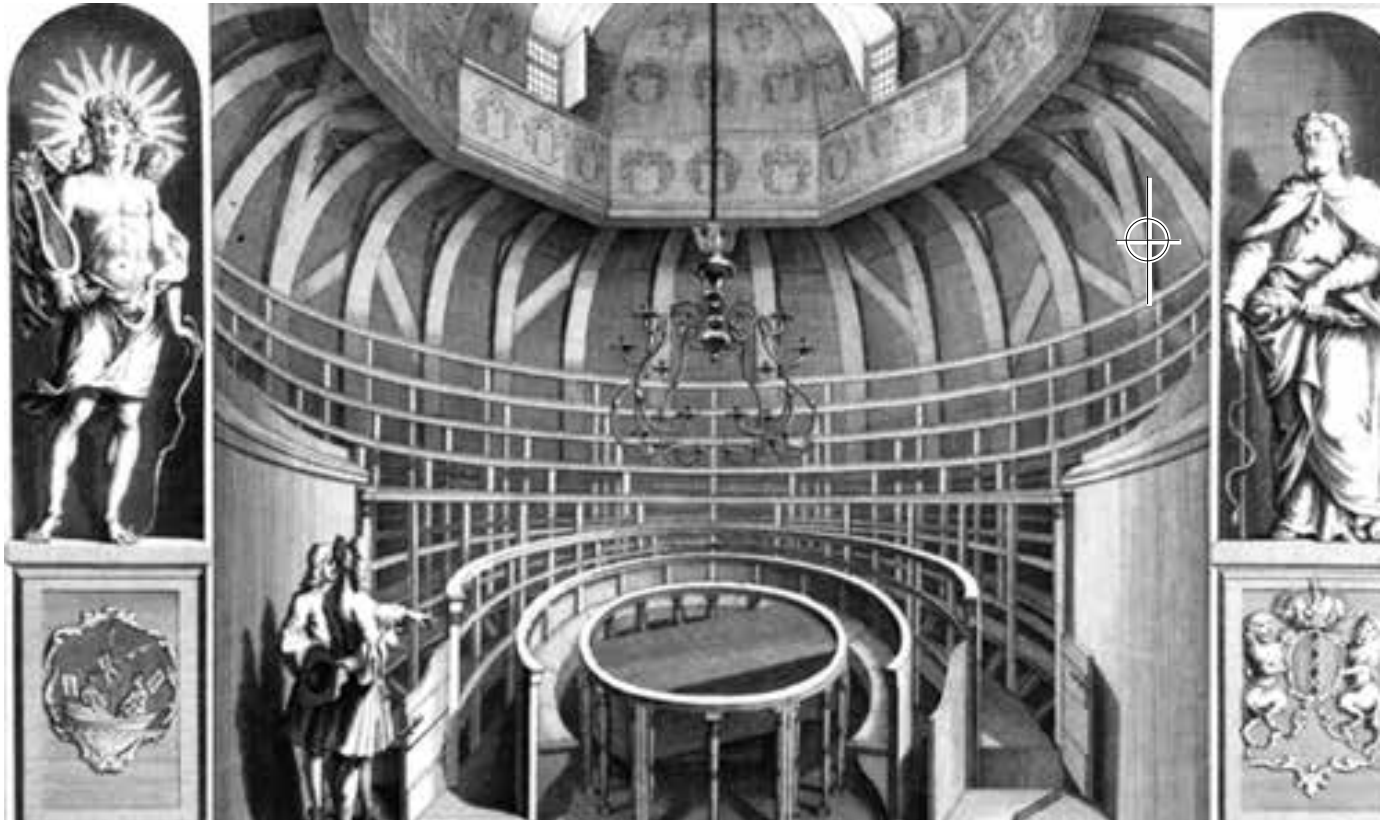
nieren en besloot zijn demonstratie met het gebeente. Om de onaangename lucht tijdens de sectie te verdrijven strooide men sterk geurende kruiden op de vloer en brandde men met muskus geïmpregneerde kaarsen.

Een kijkspel

De openbare snijlessen, die hooguit eenmaal per jaar plaatsvonden en die per advertentie in de *Amsterdamsche Courant* werden aangekondigd, werden niet alleen bijgewoond door medici en chirurgijns, maar ook door burgers. In het reglement van orde stond dat men tijdens het vragen stellen elkaar niet mocht beschimpen, maar dat daarentegen 'alle beleeftheit en soetigheyt onderlinge bewezen wor-

den.' Lachen of praten was niet toegestaan, ook mocht men op straffe van een hoge boete, geen delen van het getoonde lichaam meenemen. Alle onderdelen van het skelet moesten immers na afloop weer netjes aan elkaar gemaakt worden, om het vervolgens te kunnen tentoonstellen.

Het *Anatomisch Theater*, in de volksmond Snijburg geheten, bezat een rariteitenkabinet dat het hele jaar door tegen betaling van twee stuivers was te zien en dat druk werd bezocht. Men wilde graag een of andere 'akeligheid' zien: 'Een huyt van een misdadiger, gevilt op de Anthoniswaegh, een heupebeen, een meerkat, twee ratten met een muys met vleughelen, het geraemte van een fameuse dief, Genamt Pietje de Wagenspringer, en een in zilver

gevatte blaassteen van Jan de Dood, een smid die zichzelf met een broodmes van den steen sneed.'

Barlaeus en Rembrandt

Bij de inrichting van het theatrum in 1692 werd op het lijstwerk rond de koepel een door Caspar Barlaeus, vermaard redenaar, dichter en lid van de Muiderskring, geschreven Latijns vers met gouden letters geschilderd.

De 18de eeuwse heelmeester Johannes Monnikhoff vertaalde zijn vers zo:

*Kwaaddoenders, schadelijk aan het menschelijk geslacht,
Verstreken noch tot nut, als zij zijn omgebracht.*

De heelkonst zoekt, zelf uit de dood, voordeeligheden.

't Spraakloos geraamte leerd, schoon de afgestorven leeden

*Ons raaden, dat men moet vlieden zulk een schand,
Hoofd, brijn, tong, hart, long, nier, gebeente, vinger,
hand,*

't Kan al de leevende tot onderwijs verstrekken.

Toehoorder leer hier uit u eigen zelf ontdekken,

*En wijl ge op alles neemt uwe acht, houw voor
gewis,*

Dat in het geringste deel Gods kragt verborgen is.

Naar gewoonte liet iedere praelector spoedig na zijn aanstelling een schilderij maken van een door hem gegeven anatomische les. In 1632 schilderde Rembrandt *De anatomische les van dr. Nicolaas Tulp* en in 1656 die van zijn opvolger dr. Johannes Deyman. Zij hingen ruim anderhalve eeuw aan de wand van de Chirurgijngildekamer. Het laatste schilderij is door een brand in het gebouw in 1723 grotendeels verwoest. In het gewelf van de houten koepel zijn een halve eeuw later de 82 wapens van de heelmeesters geschilderd.

Chirurgijnen en medicinae doctores

Anatomie was een belangrijk onderdeel bij de opleiding van chirurgijns, net als de theorie en praktijk van het aderen, en de leer van de lichaamsvochten. Wie slaagde mocht zich meester noemen en was bevoegd tot de uitoefening van de heilkunde en tot het openen van een eigen chirurgijnswinkel. De winkels waren vaak versierd met opgezette dieren, anatomische preparaten, doodshoofden en geraamten. De burgers gingen met hun kleine klachten naar een chirurgijn. Voor een inwendige operatie was men aangewezen op de 'medicinae doctores', de academisch gevormde artsen, die zich voor het kleinere werk zoals de behandeling van botbreuken, wonden, kneuzingen, te goed voelden. Tot na 1850 dachten de meeste medici dat zieken genazen door aderen. De chirurgijn maakte dan met een 'vlijm' (mes) een snee in een ader en tapte wat bloed af. Vaak ging het om flinke hoeveelheden. Op die manier hoopte hij het evenwicht tussen de lichaams-sappen te herstellen. Men dacht dat ziekten ontstonden, als dat evenwicht werd verstoord.

mee hij drenkelingen die in de gracht waren gevallen weer tot bewustzijn kon brengen. Met de clisteerspuut spoot of blies de chirurgijn vloeistoffen of tabaksrook via de anus in de ingewanden van de patiënt. Ook had hij een trepaneerboor die hij gebruikte bij ernstige schedelverwondingen met bloedingen. Dan boorde hij tussen de hersenvliezen gaten in de schedel, waardoor hij bloedstolsels kon verwijderen en de bloeding stelpen. Ook schrok de chirurgijn er niet voor terug om zonnig ledematen te amputeren. De patiënten werden 'verdoofd' door inname van alcohol of andere bedwelmende middelen.

Een doorgangshuis

In 1798 is het chirurgijngilde opgeheven, maar het Theatrum bleef nog tot 1869 in gebruik. Toen vonden de vakken anatomie en fysiologie een gezamenlijk onderdak in het nieuwe fysiologisch / anatomisch laboratorium aan het Jonas Daniël Meijerplein. Daarna verhuurde de gemeente ruim een eeuw lang de Waag aan diverse instellingen: stadsschermzaal, kantoor van de cholera commissie, werkplaats voor stads-olie verlichting, meubelwerkplaats, brandweerkazerne, Gemeentearchief, Amsterdams Historisch Museum, Centraal Bureau voor Sociale Adviezen, Geschiedkundig Medisch-Farmaceutisch Museum en Joods Historisch Museum.

Jarenlang stonden beneden in de Waag de beelden van de kleine David en de reus Goliath van Gad, beroemd om zijn vervaarlijk rollende ogen en het knarsend draaien met zijn hoofd, als blikvangers bij de ingang van het *Amsterdams Historisch Museum*. Deze beelden waren ooit de grootste attractie in het panopticum van het voormalige Oude Doolhof op de Prinsengracht / hoek Looiersgracht, dat in 1862 werd gesloten. De Spaarndammer beeldhouwer Albert Jansz. Vinckenbrinck, die ook de preekstoel in de Nieuwe Kerk maakte, is de schepper van deze beelden. Ze verhuisden in 1975, naar het Museumrestaurant *David en Goliath* in het *Amsterdams Historisch Museum* in de Kalverstraat.

Op zoek naar een nieuwe bestemming

Nadat in 1987 de laatste huurder, het *Joods Historisch museum*, de Waag had verlaten, bleef het gebouw jaren in een troosteloze en vervallen staat

de zachte baksteen. De Gemeente Amsterdam, eigenaar van het monument, stelde zich opnieuw de vraag: wat gaan we doen met dit vervallen monument. Afbreken was allang geen optie meer. Restauratie zou miljoenen gaan kosten en welke instelling zou daarna bereid en in staat zijn om de bijpassende huur op te brengen. Jarenlang is er vergaderd, geschreven en geruzied over de toekomst van het gebouw. De *Stichting Centrum De Waag* werd in het leven geroepen om plannen uit te werken. Zij vroeg Philippe Starck, de belangrijkste Franse ontwerper van dat moment, een plan te maken. In 1988 dacht men de Waag een facelift te kunnen geven die tien miljoen zou gaan kosten. Niets leek een verbouwing tot een hi-tech audiovisueel kunstcentrum met brasserie nog in de weg te staan. Starck's ontwerp voor

Heemschut ging tegen de plannen in beroep bij de Raad van State. Na vier jaar praten en touwtrekken kwam de initiatiefnemer, de *Stichting Centrum de Waag*, in financiële problemen. Het interieur waarin intussen voor miljoenen was geïnvesteerd, werd er weer uitgesloopt, waaronder een complete scheepswand waarmee Starck het gebouw halverwege had doorsneden en waarmee hij opnieuw heel monumentenzorg tot razernij had gebracht. De volgende gegadigde voor de Waag was het *Kinderboekmuseum*, maar ook die kreeg de exploitatie niet rond.

De Waag als centrum voor Oude en Nieuwe Media

Opnieuw werd een serieuze gegadigde gevonden voor de Waag; de *Maatschappij voor Oude en*

schappelijke en culturele aspecten.

Architect Jaap Dijkman, die eerder *Grand Café Dudok* in Rotterdam had ontworpen, kreeg de opdracht een mediacafé op de begane grond en medialabs en kantoren voor de Maatschappij op de bovenverdiepingen te ontwerpen. Beneden werd het een eenvoudige caféruimte met drie balkons, aangepast aan het Middeleeuwse karakter van het gebouw. Lange houten tafels staan op een 'eetstraat', die de oude as volgt van de poort tussen de Jodenbreestraat en de Zeedijk, met buiten in het verlengde daarvan een groot terras. In juni 1996 werd de Waag na negen jaar feestelijk heropend. Beneden het *Restaurant-Café 'In de Waag'*, met een torenkamer, Geldersekamer en Klovenierskamer, waar een leestafel de bezoeker toegang geeft tot het internet en op de twee bovenverdiepingen de *Maatschappij voor Oude en Nieuwe Media*. Met de restauratie van de Waag en het Nieuwmarktpllein is de buurt een toeristische trekpleister geworden. Niet alleen het terras bij de Waag, maar ook de omringende terrassen puilen 's zomers uit.

*De Waag, zuidzijde met
daarachter de Gelderse-
kade en de Schreierstoren.*
Gravure van Reinier
Vinkeles, 1813.
(Gemeentearchief
Amsterdam)

*Nieuwmarkt 2000
(Walter P. Natzler)*

Nieuwmarkt

Executieplaats

Nadat Lodewijk Napoleon het stadhuis op de Dam in 1808 tot paleis had laten verbouwen, werd de Waag de vaste plaats voor dood- en lijfstraffen. Voorheen werden deze op de Dam voltrokken voor het stadhuis. De voornaamste lijfstraffen waren geseling, brandmerking en de schandpaal. Met de

invoering van het Franse Strafwetboek werd de doodstraf voltrokken door onthoofding. Op 15 juni 1812 werd voor het Waaggebouw voor het eerst in Amsterdam de guillotine opgesteld. Ten overstaan van een grote menigte nieuwsgierigen werden Hester Rebecca Nepping, Adriana van Rijswijk en Gerrit Verkerk, die schuldig waren bevonden aan

vergiftiging, met het moderne moordwerktuig ter dood gebracht. In hetzelfde jaar werd nog eens een man op deze manier geëxecuteerd. Daarna werd de doodstraf uitsluitend nog door middel van ophanging voltrokken. De executies waren gratis te bezichtigen. 23 november 1854 vond de laatste terechtstelling plaats in Amsterdam. In 1870 werd

*Nieuwmarkt, gezien naar
de Sint Anthonieswaag,
zuidzijde. Terechtstelling
met de guillotine, 15 juni
1812.*

*Aquarel Gerrit Lamberts,
15 juni 1812.
(Gemeentearchief
Amsterdam)*

Nieuwmarkt gezien van de Kloveniersburgwal, 1890 (Gemeentearchief Amsterdam)

Serviesgoed, porcelein en aardewerk, Joodse handel op de Nieuwmarkt. De gevelwand, zichtbaar op de rechtse illustratie, is afgebroken voor de bouw van Flesseman

in Nederland, als eerste in West-Europa, de doodstraf afgeschaft.

Markt

Het ruime Nieuwmarktplein rondom de Waag tussen Geldersekaade en Kloveniersburgwal, eerder de Oostermarkt of de Sint Antoniesmarkt genoemd, was door de eeuwen heen het domein van veehandelaars, marktkooplui en kwakzalvers. In 1655 werd aan hoveniers van Rijsburg, Noordwijk en Hillegom toegestaan hier geneeskrachtige kruiden te verkopen. In 1755 werd de Nieuwmarkt erkend als algemene markt, dat betekende dat er alles verkocht mocht worden. Na verloop van tijd kwam het accent te liggen op de handel in textiel. Net als op de Botermarkt (Rembrandtsplein) en het Amstelveld werd op de Nieuwmarkt ook een Jaarmarkt gehouden. Het begin daarvan werd door het luiden van de klokken aangekondigd. Een plaats op de Jaarmarkt werd door het lot aangewezen, in de Lootkamer boven in de Waag.

De Nieuwmarkt

'Op deze markt moeten worden geplaatst de Kramen met Katoenen, Zilver, Koper, Tin, Schuijers, Stoffers, Neurenburger Waren, Kleederen, Hoeden, Kousen, Luijermansgoed, Schoenen, Poppegoed en Koek, alsmede de Pop- en Lappe Stallen. Na aftrek van de noodige ruimte voor de passage, kunnen op deze Markt, volgens de aldaar liggende Marktsteenen, geplaatst worden ongeveer 243 Kramen, ieder van 14 voeten lengte en 7 voeten breedte of diepte.'

Uit: *Reglement der markten 1816*.

De traditionele jaarlijkse kermis op de Nieuwmarkt eind april / begin mei 1961.
(Ed van der Elsen, Nederlands Fotoarchief)

In 1920 waren er op een totaal van 279 kramen, 173 waar in manufacturen werd gehandeld, twee in groente en fruit, twee in vis, drie in koek, vier in lederwaren, vijf in ijzerwaren, 37 in huishoudelijke artikelen, vier in tweedehands goederen en 49 in ongeregeld goed. Daarmee was het plein afgeladen vol.

Vóór de stichting van de Bataafse Republiek in 1796 hadden joodse stadsbewoners, omdat zij geen lid konden worden van een gilde, geen vrijheid van beroepskeuze. Vandaar dat zij vaak terecht kwamen in beroepen als marktkoopman en venter. Er werd ook veel serviesgoed verhandeld op het plein. Dat had te maken met een oud joods gebruik, dat tegen de tijd dat het Pesach feest naderde, het oude ser-

den in de volkswijken in het voorjaar de matrassen van vers stro of zeegras voorzien. Ook dat was te koop op de Nieuwmarkt. De zaterdagavondmarkt duurde tot tien uur. Pepermuntolie voor een benauwde borst, gekookte Spaanse erwten met peper en zout, warme mosselen en paling kon je er halen. Of genieten van een eitje hard of zacht met zout en mosterd, gekookt boven een op hout gestookte vuurpot.

In de jaren twintig stonden er op zaterdagavond stands met propagandisten. Daar werd bij het schijnsel van carbidlampen, heftig gedebatteerd over politieke of maatschappelijke misstanden, over vegetarisme en godsdienst. De Nieuwmarkt was het

sten in 1941 een omheining van prikkeldraad, die de Waag en de Nieuwmarkt afsloten van de omgeving. De lappiesmarkt en al het andere verdween, samen met de gezellige Zaterdagavondmarkt. Veel Joodse marktkooplieden verdwenen in de concentratiekampen. De jodenmarkt ging voorgoed verloren.

In 1947 is de Nieuwmarkt heropend als dagmarkt, maar had geen levensvatbaarheid. Nu staan er langs de kant nog zo'n acht kramen met brood, zuivel, bloemen en soms ook met boeken. Elke zaterdag is er een Biologische boerenmarkt en 's zomers op zondag af en toe een antiekmarkt.

Kermis

jaarskermis, die zich beperkte tot enkele poffertjes-, wafel- en beignetkramen en de tenten van Lyons en Paris. De grote kermis, met onder andere de spellen van Blanus en Calb, was in september. Het was er alle avonden vol, vooral op dinsdag-, donderdag- en zaterdagavond, als de dienstmeisjes hun uitgaansavond hadden. De kermis was voor 'de mindere klasse' een tijd van 'dolle uitgelatenheid en van grote uitgaven. Men vond in den jenever een middel om zijn kermisvreugd op te schroeven, om te kunnen razen en uitspatten.'

In 1875 vertelt een anonieme Amsterdammer in zijn boekje Amsterdam en de Amsterdammers aan zijn vriend: 'Ge zoudt u verbazen, als ge de broodronken uitgelatenheid van 't volk zaagt, hoe alle zedigheid en welvoegelijkheid met voeten wordt getreden, en hoe 't een recht bachanalie is, waarvan ge walgt.'

Men had in de loop van de tijd de duur van de kermis al teruggebracht van drie weken naar één. In 1875 besloot het stadsbestuur dat er aan dit vermaak een einde moest komen. Ook de *vereniging 'tot veredeling van het volksvermaak'* zag graag dat de kermis door 'betere vermaken' zou worden vervangen. De kermis van 1875 was de laatste. Het jaar daarna ontstond er een volksoproer, dat pas de volgende dag bedwongen werd. Toch zou de kermis op de Nieuwmarkt na een aantal decennia weer terugkeren.

Herinrichting Nieuwmarktplein

In 1990, nog voor de restauratie van de Waag, begon de gemeente met de herinrichting van het Nieuwmarktplein. Voorop stond vast dat het plein, dat na de Tweede Wereldoorlog tot een officiële autoparkeerplaats was gedegradeerd, een open karakter moest krijgen, zonder auto's, Amsterdammertjes, glasbakken, afvalbakken, wipkippen en wat er allemaal niet op een plein kan staan. In 1991 was het plein klaar. Voor het ontwerp van lantaarnpalen, hekwerk en banken waren beeldend kunstenaars aangetrokken. Dok van Winsum ontwierp de kleurige, betegelde en golvende canapés en de licht hellende 'poefs' die uitzicht bieden op de Kloveniersburgwal. Alexander Schabracq en Tom Postma ontwierpen de lichtmasten en het hekwerk, waarmee niet iedereen gelukkig is. Alles bij het oude laten

De Gelderse kade met vishal, visvlonder en bruggetje.

Rechts op de foto v.r.n.l. de nummers 92 t/m 132.

Links staan op de voorgrond tot aan de Recht Boomssloot v.l.n.r. de nummers 101 t/m 107. Onder op de ansichtkaart staat: Abrahamson & Van Straaten, Amsterdam.

Abrahamson en Max van Straaten hadden op Gelderse kade 101 een 'Fabriek van Kinderhoeden, Mantels en Bébé-artikelen'. Gelderse kade 101 en 103 zijn voor de oorlog afgebroken (101 na brand), waarvoor één nieuw bedrijfspand in de plaats kwam.

(prentbriefkaart)

De Vismarkt

Voor Amsterdam, van origine een vissersdorpje aan de zee, was de visvangst eeuwenlang een belangrijke bron van inkomsten. Vis was de hoofdmoot van het dagelijks menu. De vers gevangen vis werd razendsnel naar de lokale markten gebracht en verkocht. Vandaar dat er al in de 14de eeuw en men denkt zelfs nog wel eerder een vismarkt was op de Dam.

Later waren er in de binnenstad vier vismarkten, waar de visafslag plaatsvond en waar particulieren hun dagelijkse portie vis konden kopen. De oudste markt was de Grote Vismarkt op de Myddeldam, de plek waar nu het Nationale Monument staat. Deze markt breidde zich na 1484 steeds verder uit langs het Damrak. De Boerenvismarkt, voor riviervis, was in de

Nes naast de vleeshal. Dan was er nog de in 1661 opgerichte Nieuwe of Kleine Vismarkt bij de Haarlemmersluis. Die was, volgens tijdgenoten, een prachtig stuk werk. 'Men kon er den geheelen dag, zelfs bij kaarslicht, visch van beste kwaliteit koopen.' Tot slot was er nog de Jodenvismarkt bij het Waterlooplein. Deze laatste vismarkt heeft meer dan 300 jaar stand gehouden. Tenslotte waren er visvrouwen, die de vis aan huis afleverden.

De overheid waakte over de kwaliteit. Op de Grote Markt aan het Damrak waren twee keurmeesters, die de kabeljauw en schelvis opensneden en de ingewanden keurden. Voor haring en zoutevis waren twee andere keurmeesters in de weer en de riviervis werd door zogenaamde botmeesters gekeurd. Halfdode vis ging naar de Godshuizen.

Vismarkt in 1840 naar de Geldersekade

In 1840 moest de Grote Vismarkt op het Damrak worden verplaatst, om ruimte te maken voor de bouw van een andere plaats van loven en bieden, de Beurs van Zocher. Een nieuwe plek werd gevonden op de Nieuwmarkt voor de Waag. Op 13 april 1841 vond daar voor de eerste maal de visafslag plaats in enkele houten barakken. De kleine handel voor particulieren werd gedreven op een groot houten vlonder in het water langs de oneven kant van de Geldersekade, dat bereikbaar was via een loopbruggetje. In 1860 opende J. Busman een viswinkel op de Nieuwmarkt.

In 1861 werden de houten barakken vervangen door een stenen vishal, naar een ontwerp van Stadsarchitect B.de Greef Jr. (1818-1899), waarvoor het Stads-Waterkantoor moest worden afgebroken. Het werd een groot vierkant gebouw pal voor de Waag, waar je aan alle kanten in kon, met aan de voor- en achterzijde een vooruitstekende ingang met drie bogen en een fronton. Hier vond dagelijks de visafslag plaats. Langs de houten steiger op de Geldersekade, konden de met vis volgeladen schuiten en

De vishal op de Nieuwmarkt. Op de achtergrond de Waag. Rechts de vis-handel voor particulieren op een houten vlonder in de Gelderse kade, 1896. (Gemeentearchief Amsterdam)

Handel aan de zuidzijde van de vishal op de Nieuwmarkt. In het huis op de hoek van de Gelderse kade en de Zee-dijk is de tapperij /slijterij van N. van Klaveren. (briefkaart, uitgever Herz, Amsterdam. 1901)

Justus van Maurik

De kleurrijke vismarkt bij de Waag en langs de Gelderse kade sprak in de 19de eeuw zeer tot de verbeelding van kunstenaars, fotografen en schrijvers. Er zijn veel oude ansichtkaarten in omloop met de vismarkt als onderwerp. Schrijver Justus van Maurik, die op het Damrak woonde en wiens vader sigarenfabrikant was, verhaalde in zijn boeken over het Amsterdamse straatleven aan het eind van de 19de eeuw. Hij liep graag op de vismarkt rond en wijdde er een van zijn verhalen aan.

Over de gezelligheid daar, schreef Justus van Maurik: 'Wat een drukte, wat een geschreeuw. "Hierzo moet je wezen", roept een visch koper in z'n boezeroen: "Mooie bot! Mooie, dikke, vette lekkere bot. Zoo heit 'n ander ze niet. Dertien centjes 't pond. Pie-Pie-Pieterman! Allemaal levend, ze springen de mand uit. Vooruit maar! Ik geef ze weg, twaalf centen om te konkereeren!" Onophoudelijk klinken deze uitroepen over het plankier waar een menigte van burgervrouwen, zindelijk of onzindelijk gekleed, met mandjes, emmertjes en netjes in de hand, zich babbelend en lachend, biedend en pingelend, heen en weer beweegt.'

boeren en visvrouwen op klompen. De vrouwen droegen een wit gesteven muts en jak, een keperse onderbroek met daar overheen vier of vijf lagen rokken. Onder haar boezelaar hing aan een draagriem een zware leren beurs, voor de dagontvangst. 'sZomers begon de handel al om 5 uur 's morgens, in de winter een paar uur later. Dode vis zoals wij die nu kopen, werd toen niet verhandeld. De vis die levend werd aangevoerd, moest na aankomst 'levendig' gehouden worden door zogenoemde bothobbe-lars, Amsterdamse jongens die voor een gulden per dag het water in de schuit lieten golven, door met hun voet op en neer te wippen op een plank die dwars over de roeibank was gelegd. Veel van die botboeren kwamen uit Huizen en woonden door de week in armoedige onderkomens in de Ridderstraat. Alleen in het weekend gingen ze naar huis. Dagelijks even na middernacht voeren ze met hun vletten het IJ op om de botters die van Schellingwoude, Marken of Durgerdam kwamen tegemoet te gaan en de vis van hen over te nemen. Op de afslag in de vishal werden niet alleen door Hollandse, maar ook door

In de talrijke kroegjes, tapperijen, schafthuizen en volkskoffiehuizen die aan beide zijden van de vismarkt gevestigd waren, kwamen schippers, vissers en handelaren samen, waarna de handel met klinkende munt werd afgerekend.

Jan de Hartog, auteur van *Hollands Glorie*, herinnert zich deze plek uit zijn jeugd: 'De vismarkt was er toen ik jong was, en wat ik mij daarvan herinner is de stank, als je er met de tram langskwam, en de verwensingen van de bestuurder van lijn 8, omdat er dwars over de rails weer 's een handkar stond en de botboer ijzereheing weigerde die opzij te duwen. Daarna kwam je op de Geldersekaade, altijd romantisch met zijn dekschuiten vol ankers en kettingen en oude reddingboten.'

De vismarkt wordt verplaatst naar de Ruyterkade

Rond de eeuwwisseling kwamen er steeds meer klachten over de gebrekkige inrichting van deze verouderde markt. De aanvoer daalde regelmatig. Burgemeester en Wethouders maakten aan deze toestand een eind, toen het *Algemeen Handelsblad* in mei 1901 schreef, dat de kapitein van de Engelse trawler *Strathey A 51* met zijn lading vis was teruggestoomd naar IJmuiden om dáár te verkopen. Op 25 september 1901 werd de visafslag verplaatst naar

de De Ruyterkade, ter hoogte van het huidige *Havengebouw*. Deze plek was uitsluitend bestemd voor aanvoer en afslag van vis bestemd voor de handel. Huisvrouwen konden daar geen vers aangevoerde vis meer kopen. Aanvoerders en grossiers konden nu prijsafspraken maken, buiten het publiek om. De beugvisserij, dat is vissen met een lange vislijn met een aantal dwarslijnen, waaraan het aas is geslagen, werd als oneconomisch afgeschaft, met als gevolg dat er geen levende vis meer op de markt kwam.

Nu de vis met stoomtrawlers werd gevangen, ging men over tot het 'strippen' van de vis, dat is het opensnijden en ontdoen van de ingewanden, met name van de hom of kuit. Om bederf tegen te gaan werd de vis voortaan in ijs gelegd en geleverd. Amsterdammers, eraan gewend om voor een kwartje twee 'levendige' schelvisen met 'broekies' (kuitjes) te kopen, vertrouwden die dooie vis niet erg. Zij beschouwden die als minderwaardig en weigerden vis te kopen waarvan men de ingewanden niet zelf had gezien. Voortaan moesten zij hun vis halen bij de tussenhandelaar of de detailhandelaar, die beiden moesten verdienen. Het visverbruik daalde sindsdien behoorlijk.

Eier- & Pluimveeveiling

Na de verplaatsing van de visafslag bood de uit 1862 daterende vishal, behalve aan enkele visbanken voor de verkoop aan particulieren, nog jarenlang onderdak aan de *Eier- & Pluimveeveiling*. Vanaf 1914 werd de Gemeentelijke visdistributie vanuit de vishal geregeld en werden er ook gemeentelijke viswinkels geopend. In de gegoede buurten kwamen de Volendammer en Huizer visboertjes met de betere kwaliteiten aan de deur.

In een aflevering van het blad *Het Leven* uit 1930 vertelt Dirk, een van de visboeren in de hal: 'De oude gezellige stemming van vroeger is er niet meer. De vishal zal worden afgebroken, want ze hebben effe voor een veertigduizend gulden aan die Waag verripteerd. En zo'n duur uitzigje mot je kenne zien.'

De afbraak van de vishal in 1938 herstelde het fraaie gezicht over de Geldersekaade op de Waag en de Zuiderkerk. De visafslag op de De Ruyterkade verhuisde op 23 September 1954 naar een nieuw gebouw op het terrein van de *Centrale Markthallen*

Gerbrand Adriaensz Bredero Amsterdamer

Gerbrand Adriaensz. Bredero 1585-1618

Op de plek waar eens de vishal stond, staat temidden van een woud aan taxi's, een meer dan twee meter hoog monument in brons van beeldhouwer Piet Esser (Baarn 1914) ter nagedachtenis aan schrijver en dichter Gerbrand Adriaensz. Bredero.

Zijn 350ste sterfdag werd op 26 september 1968 met het plaatsen van dit beeld herdacht. Het stelt een scène voor uit zijn bekendste toneelstuk *De Spaanse Brabander* (1617), waarin de hoofdpersoon, de kale Brabantse edelman Don Jerolimo Rodrigo, tracht het hoertje Trijn Snaps te kussen, met de woorden:

*O Joffrouw wildy my
een courtesy bewysen
So laet de slave toe,
dat hy u eensjens kust.*

Van visafslag tot eier & pluimveeveiling, omstreeks 1935.
(Gemeentearchief Amsterdam)

De Spaanse Brabander is gebaseerd op de beroemde schelmenroman *Lazarillo de Tormes* die in 1609 in het Nederlands is vertaald. Het gaat over een kind uit het volk, dat in dienst treedt bij een verarmde edelman. Via dit personage spreekt Bredero zich uit tegen de vreemdelingenhaat die toenam na de komst van een grote stroom immigranten uit de Zuidelijke Nederlanden.

Bredero, geboren in de Nes, heeft vaak rondgezworven hier in de buurt, waar hij inspiratie opdeed voor zijn volkse kluchten en blijspelen. Bovendien was hij regelmatig te gast bij Roemer Visscher op de Gelderse kade en gevierd lid van de rederijderskamer *D'Eglantier*.

Piet Esser woonde van 1938 tot 1948 in de Nieuwmarktbuurt. In 1956 volgde hij Jan Bronner op als hoogleraar aan de Rijksacademie van Beeldende Kunsten op de Stadhouderskade, waaraan hij tot 1980 verbonden bleef. Het meeste werk van Esser is buiten Amsterdam te vinden, zoals het vijftien meter hoge Troelstra monument (1953) in het Westbroekpark in Den Haag en het beeld Icarus (1968) in de tuin van het Gemeentemuseum ook in Den Haag. Hij maakte ook portretten en bronzen penningen. Het is jammer dat aan de achterkant van het beeld van Bredero alleen staat dat het in bronsgieterij *Binder-Schmidt* vervaardigd is, maar niet wie de maker is en wat het precies voorstelt.

Monument van Piet Esser ter nagedachtenis aan de toneelschrijver Bredero, wiens 350ste sterfdag op 26 september 1968 met het plaatsen van dit bronzen beeld op

De Geldersekade in de zeventiende eeuw

- 1600 Amsterdam telt 50.000 inwoners.
- 1602 Oprichting van de Verenigde Oost-Indische Compagnie door de Staten-Generaal.
- 1602 – 1666 Pestepidemieën, waarbij een vijfde van de totale Amsterdamse bevolking sterft.
- 1609 Begin Twaalfjarig Bestand. Een pauze in de oorlog met de Spanjaarden. De strijd met de Spaanse landen heeft veel geld gekost en heeft de vrije handel geblokkeerd.
- 1611 De Koopmansbeurs aan de Vijgendam wordt in gebruik genomen. Deze biedt de kooplieden, die tot dan toe hun zaken rondom de haven regelden, een vaste handelsplek.
- 1619 Na de oprichting van de VOC proberen de Hollanders en Zeeuwen met veel wapengekletter hun handelsposities in Oost-Indië te versterken. Op de puinhopen van de oude stad Jacatra sticht Jan Pieters Coen Batavia, dat zal uitgroeien tot het bestuurlijk centrum van de Nederlandse koloniën in Indië.
- 1621 Oprichting West-Indische Compagnie. Handel op Amerika en Afrika. Eind Twaalfjarig Bestand.
- 1648 Vrede van Munster. Eind van de Tachtigjarige Oorlog.
- 1670 Amsterdam telt 200.000 inwoners.
- 1672 Rampjaar voor de Republiek. Fransen, Engelsen en de Bisschop van Munster vallen Nederland van alle kanten aan. Willem III wordt stadhouder van Holland en Zeeland.
- 1697 Aankomst van Tsaar Peter de Grote van Rusland in ons land. Op 1 september 1697 was Peter de Grote aanwezig bij een spiegelgevecht dat ter ere van het grote Russische Gezantschap werd gehouden op het IJ in Amsterdam. Een spektakel dat de hele dag duurde. Duizenden belangstellenden keken toe. Peter de Grote kocht van Frederick Ruysch een collectie menselijke en

Beroepen op de Geldersekade in de zeventiende eeuw

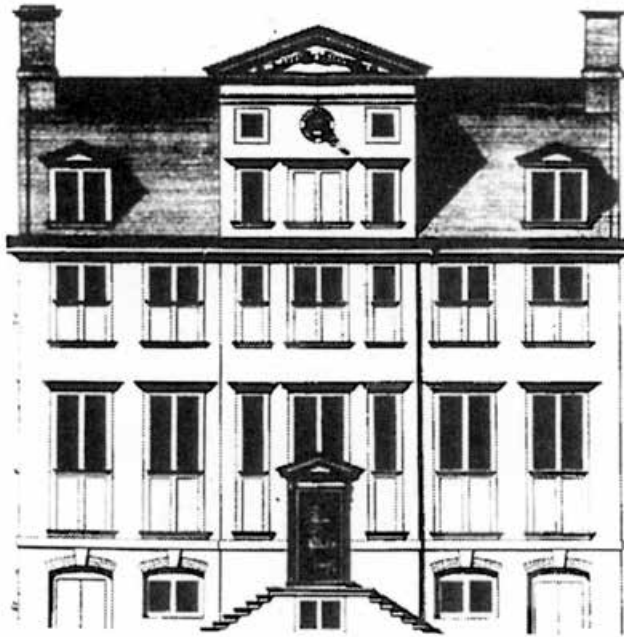
Anatoom en doctor in de medicijnen, apotheker, assuradeur, bierbrouwer, blokmaker, boommaker, bootmaker, broodbakker, buskruitfabrikant, chirurgijn, koopman, korenkoper, logementhouder, lijnslager, mastenmaker, mattemaker, scheepsbouwer, scheepstimmerman, stoelemaker, stokvisverkoper, tonnenmaker, touwslager, vathouder, wijnhandelaar, zeilmaker.

Abraham Storck (1635-1710). Spiegelgevecht op het IJ ter ere van Tsaar Peter de Grote, 1697.
(Coll. Ver. Ned. Historisch Scheepvaart Museum, Amsterdam)

De Gouden eeuw

In het begin van deze eeuw bereikt de welvaart van Amsterdam zijn hoogtepunt. Naar het voorbeeld van de Portugezen streven ook de Hollanders overzeese expansie na. Binnen enkele jaren komen hun schepen tot in alle wateren van het Verre Oosten. In 1602 wordt de Verenigde Oost-Indische (VOC) opgericht als een samenwerkingsverband tussen de kooplieden uit de Hollandse en Zeeuwse steden. Het doel is het verwerven van het monopolie in de Republiek voor de handel op de Oost. In 1621 wordt de Verenigde West-Indische Compagnie (VWC) opgericht, deze mag zowel in Afrika als in Amerika handel drijven. Door de ontwikkeling van de scheep-

Het oorspronkelijke ontwerp van Gelderse kade 18 door Philip Vingboons, 1641, en Gelderse kade 18 in de huidige vervallen staat. (Hans van den Bogaard, 2002)

vaart neemt ook het vervaardigen van kaarten en globes toe. Op dit gebied krijgt Amsterdam een grote naam.

De opening in 1611 van de Koopmansbeurs aan de Vijgendam bevestigt de leidende positie die Amsterdam had verworven als belangrijkste stapelmarkt van Europa. Dat was mede te danken aan de hoogwaardige scheepsbouw, die zich rondom Amsterdam had ontwikkeld, waardoor Hollandse kooplieden hun handelswaar tegen relatief gunstige vrachttarieven konden laten vervoeren.

In de jaren na 1600 komt de macht in Amsterdam in handen van een kleine groep families, die vaak door huwelijk aan elkaar verwant waren en die in de handel hun fortuin hadden vergaard. Zij lieten dicht bij de haven huizen bouwen, waar zij konden wonen en waar zij tegelijkertijd op de pakzolders hun goederen konden opslaan. Een paar van die huizen die toen op de Gelderse kade gebouwd zijn, staan er nu nog, zij het in gewijzigde staat. Dat zijn de nummers 18, 82, 97, 99 en 107, waarvan nummer 82 zowel van binnen als van buiten het meest authentiek is gebleven.

Philips Vingboons (1607-1678)

Eén van die rijk geworden kooplieden, Abraham Croock, liet in 1641 door architect Philip Vingboons een huis bouwen in classicistische bouwstijl met pilasters, kroonlijsten en kapitelen. Het huis, Gelderse kade 18, is in de 19de eeuw helaas onherkenbaar gewijzigd en staat er nu totaal verpauperd bij.

Hoe het er oorspronkelijk uitzag, staat in een door Vingboons en zijn broer Justus uitgegeven boek, *Afbeeldsels der voornaemste gebouwen*, dat in twee delen in 1648 en 1664 verscheen. Daarin is het grootste deel van het werk van Vingboons afgebeeld.

Over dat huis schrijft Vingboons: 'Dese platte Grond en Huyzinge die wij hier vertoonen, heeft sr. Abraham Pietersz. Croock doen bouwen en is een seer vreemde Grond, en soo regtte winckelhaeck als niet veel ghesien word, niet te min is het Huys van groot gemack; oock soo is 't met voordacht wat hoogh geset, alsoo 't daer buytensdycks het hoogh water ofte vloedt onderworpen is. De neer huysingh oft kelders gaen gelijk de straet in, komt seer dienstig voor 't Packhuys dat daer achter aen komt, welck sijn uytganh en opslagh langs de Oude-Zijds-Kolck oock heeft. Men heeft het aen een niet

F.R. Ingvuf, 'Le Portrait de Gerard Dou', 1776. Gerard Dou als violist in een speelhuis.

Reizigers

In de loop van de 17de eeuw was een betrouwbaar systeem van veer- en postdiensten ontstaan. *Le Guide D'Amsterdam*, geschreven in 1802 door C.Cóvens vermeldt: 'Départ des vaisseaux, barques, pour Cologne, toutes les semaines, du quai Gelderschekade.' Elke vrijdag ging om 1 uur 's middags de post naar Cleve. En elke week vertrokken hier vandaan boten naar Hattem, Thiel, Venlo, Wezel, Keulen en andere steden aan de Rijn.

Zodra de reiziger in de stad was aangekomen, van zeezijde via het IJ, of van landzijde te paard of per karos, moest hij een onderkomen zoeken. Als hij al geen adres had opgekregen, kon hij het *Reys-boek* van Jan ten Hoorn ter hand nemen, uitgegeven in

gebied begrensd door het Damrak, het Rokin en de Nieuwezijds Voorburgwal. Andere concentraties waren te vinden aan de Nes, de Warmoesstraat, de Gelderse kade en de Zeedijk. Logementen op de Gelderse kade waren 't *Oud gekroonde Koppenhage*, nu nummer 9 en *Bergen in Noorwegen*, nu nummer 14.

Pestepidemieën

Dat Amsterdam het centrum van de wereldhandel was geworden, had ook zijn keerzijde. In de periode 1469 – 1666 werd Amsterdam 37 keer geplaagd door de pest, soms jaren achter elkaar. Pas na 1666 verdween deze ziekte uit de Republiek. Havensteden waren tijdens de latere grote epidemieën, als gevolg van de snel groeiende internationale handelscontac-

de Levant of Algiers de pest mee. Aan boord waren zeelui overleden, maar toch mocht het schip binnenvaren. Besmette matrozen die op Kattenburg hun intrek hadden genomen verspreidden de ziekte in de stad.

De pest, een besmettelijke ziekte die wordt veroorzaakt door een bacil, verspreidt zich door de beet van vlooien die met pestbacillen besmet zijn. Die vlooien huizen normaal gesproken op de zwarte rat, maar bijten onder bepaalde omstandigheden ook mensen. Als een mens gebeten is door zo'n besmette vlo, ontstaan er zweren en zwellen de lymfeklieren op.

Kroniekschrijver Lambert Opsy noteerde: 'Anno 1602 den 3den Januarij, 's middags tusschen 11 en

Raamprostitutie 1998
(foto Marianne van de Veen-van Rijk)

beefde. Deze aardbeving was geheel Holland door. Anno 1602 in Februarij en Maart waren er te Amsterdam zoo vele muggen, dat het scheen, alsof de stad daardoor vergaan zou. Alle huizen, straten, velden, boomen en wateren, ja de lucht zelve was zoo vol met muggen, dat zij er bijkans door verduisterd werd. Daarna ontstak er eene zoo heete pestilentie, als er, zoo lang Amsterdam gestaan heeft, niet geweest is, want er stierven van den 14den Junij 1602 tot den 1sten Januarij 1603 omtrent tien duizend en zeven honderd menschen. De lieden vloten bij duizenden de stad uit.'

Prostitutie

Waar een haven is, is ook een hoerenbuurt. Amsterdam werd overstromd door kooplieden, zeelieden en avonturiers. Ondanks het verbod en de soms harde repressie vierde de prostitutie in het 17de eeuwse Amsterdam hoogtij. Een bezoek aan Amsterdam was niet compleet zonder een kijkje te hebben genomen in een speelhuis. Rond de Zeedijk en de Geldersekade waren in de 17de en 18de eeuw veel musico's en speelhuizen te vinden. Musico's waren herbergen waar gemusiceerd werd en gedanst en waar ook een bordeel bij was.

Al in het begin van de zeventiende eeuw bestonden er speelhuizen, waaraan een aantal speellieden vast verbonden was. Aanvankelijk waren die speelhuizen keurige herbergen waar muziek gespeeld werd en waar gedanst werd en gedronken. De bezoekers konden ook zelf een instrument van de muur pakken. Van 's morgens vroeg tot 's avonds laat klonk daar het geluid van violen en contrabassen, van 'basuinen, cornetten en clavecymbels'. Er werden ook liedjes gezongen met merkwaardige titels als: *Sarabande voor de Sterke man*, *Schoon dat ik onder 't Groen en Zoete Mijsje Aardigge Prij* (een prij is een jongedame). De dansmuziek uit die tijd wordt nu ten gehore gebracht door het striktrio *Twee violen en een bas*, bestaande uit *Hans Troost*, *Jos Koning* en *Willem Raadsveld*. Het kon er vrolijk toegaan in die speelhuizen, 'zodat de darterheid maar al te vaak in ongebondenheid oversloeg'. De danskamers werden al snel plaatsen van ontucht genoemd. Daar kwamen niet zelden 'meysgens, dochters ende getrouwde vrouwen, als mannen verkleed, die meestal alle zondagen en maandagen

willicheyt bedryvende met allerley kyvazie,' zodat het wel 'ravotten ende bordelen' leken.

De wat louchere speelhuizen waren te vinden op de Zeedijk en de Geldersekade en in de Jonker- en Ridderstraat, 'waar het gekras van derderangs muzikanten de begeleiding vormde van prostitutie en andere losbandigheid.' Het huis *Daer het Roode Hart in de gevel staat* en 't *Hoofd vol muysenesten uithangt*, tussen de Stormsteeg en de Nieuwmarkt en *Het Jongh Ghezelschap* waren van dat soort gelegenheden. De musico's en speelhuizen waren omringd door hoerhuizen en hoerenkamers, met name in de Waterpoortsteeg en de Frans Talingensteeg (nu Elleboogsteeg). Andere bekende speelhuizen op de Geldersekade waren: *De Soete Inval*, *De Bocht van Guinee*, *De Gulden Draak*, 't *Wapen van Amsterdam*, *Het Wapen van Batavia*, *De Parnassusberg*, 't *Wapen van Jutlandt*, *Jan Hagelsbeurs*, *De Hollandsche Tuyn* en *Het Hamburger Convooy*.

Hoe die huizen er van binnen uitzagen staat in het boekje *Amsterdamse Hoerdom*, verschenen in 1681. Hierin doet de anonieme schrijver verslag van zijn bezoekjes aan diverse bordelen. Naast de waardin, die bij de deur zat, zaten 'ettelijke jonge Juffertjes, die, hoewel ze op ver na de schoonsten niet en waren, echter door de wildheid van hun kleeding, en door de lokken die hun om 't hoofd swierden, als vrij wat geleeken.' In een overvolle achterkamer speelde een man 'clavecymbel en een ander fiool'. Hoog in de kamer hing een koperen kroon, met brandende kaarsen, 'zoals men die in kerken ziet.' Langs de muren stonden tafels met brandende kaarsen en schotels met banket en confituren. De bezoekers dronken Rhijnse, Franse of Spaanse wijnen uit roemers en tinnen pinten, maar er werd ook wel een 'Bredaas-, Dorts- of Engels bier' geschonken of een brandewijntje met suiker.

Tot 1999 was er nog raamprostitutie op de Geldersekade tussen de nummers 42 t/m 80.

Tussen de Hamburgers, Oostlanders, Noren, Engelsen en Waterlanders en de kooplieden, ambachtslieden, zeelieden en hoeren die zich over de Geldersekade spoedden, moeten menigmaal Rembrandt en de dichters P. C. Hooft, Bredero, Roemer Visscher en zijn dochters Anna en Tesselschade en Vondel hebben gewandeld.

Wijnkopers op de Geldersekeade

Het poortje van het Wijnkopersgildehuis in de Koestraat werd in 1633 ontworpen door Pieter de Keyser, zoon van Hendrick de Keyser. De poort werd bekroond door Sint Urbanus, de patroon van de wijngaardiers, met het snoei-mes in de hand en omringd door wijnranken. (tekening: Willem Wenckebach ± 1900)

Vanaf de 16de eeuw was de wijnhandel in Europa aanzienlijk in omvang toegenomen. De Franse wijn en met name die uit Bordeaux genoot wereldfaam. De grootste afnemers in de 16de en 17de eeuw waren de Engelsen, maar al spoedig namen de Hollanders deze koppositie over. In de 18de eeuw was de handel in wijn zelfs de belangrijkste nering in deze buurt. Zakkendragers, slepers, kraanwerkers en wijnroeiers bevolkten dagelijks de kaai. De uit Frankrijk terugkerende schepen konden met hun lading rechtstreeks vanuit zee de Geldersekeade opvaren. Negen wijnkopers zaten er op de kade, waarvan zes vrijwel naast elkaar, op de huidige nummers 6, 8, 10, 12, 16 en 18.

Geldersekeade 97

De eerste wijnkoper die zich op de Geldersekeade vestigde was Willem Hendricksz. Hij liet tussen 1600 en 1608 een huis bouwen: het huidige nummer 97.

Geldersekeade 97, op de hoek van de Jonkerstraat, is een prachtig huis gebouwd in de stijl van de Hollandse Renaissance. Alle kenmerken van een 17de eeuwse trapgevel zijn hier nog te vinden, bijvoorbeeld een reeks sierankers, waarmee de balken aan de gevel verbonden zijn. Boven de onderpui zitten aan weerszijden beeldhouwde leeuwenkoppen. Boven de ramen van de eerste verdieping zijn een cartouche (een sierlijk omlijst vlak van zandsteen) en twee beeldhouwde maskers te zien. Op het afdekstuk boven op de gevel zit een vergulde uil. Die is er pas veel later opgezet. Wel hadden de originele trapgevels vaak een zittend leeuwtje op de top dat een schild droeg met daarop een jaartal. Boven aan de zijgevel van het huis aan de kant van de Nieuwe Jonkerstraat is nog een originele dakkapel te zien met hijsbalk en zolderluik.

Dit huis is van het type 'brede zaalhuis', met rechts de grote zijkamer en links van de middenscheiding het voorhuis met de toegangsdeur. Van dit voorhuis was nog een kleine zijkamer met insteek afgescheiden. Het huis is zo breed, dat de balklaag

Geldersekeade gezien in noordelijke richting, ter hoogte van de nummers 101,99 en 97. Geldersekeade 101 is voor de oorlog afgebrand. (Stereofoto, omstreeks 1865. Uitgever A. Jager)

Zeventiende eeuwse gevelsteen 'In Coignac'.
Geldersekade 97.

skelet van huizen die in de 17de eeuw gebouwd zijn, bestond uit ongelakte eiken stijlen en balken, met pen en gat aan elkaar verbonden en vastgemaakt met houten nagels. De wanden en de vloeren waren op het skelet gespijkerd. De hoeken tussen balk en stijl werden verstevigd en gesteund met een korbeel, een gebogen stuk hout. Geldersekade 97 heeft nog zo'n bijzonder houtskelet, hetgeen tamelijk zeldzaam is. Bijzonder voor een trapgevel is ook dat de

Trapgevels

Vanaf 1600 werden in heel Nederland huizen gebouwd met trapgevels, kruisvensters en houten puien. Amsterdam stond er vol mee. Er zijn er nog maar een paar van over, zoals Geldersekade 97 en de dubbele trapgevel Nieuwmarkt 20-22. De hoge trapgevels werden langs de zijkanten, in de bogen en in de treden van de trapgevel versierd met witte blokjes van Bentheimer zandsteen. Ter hoogte van de eikenhouten zoldering zaten naar buiten doorlopende gevellijsten. De gevels werden gemetseld van een klein formaat steen in hoog rode kleur. Puien, luiken en kozijnen waren van ongelakt eikenhout. In

Tweehonderd jaar een wijnkopershuis

De huidige eigenaar van Geldersekade 97, De Marez Oyens, heeft een lijst van kopers en verkopers vanaf 1600 tot heden. Daaruit blijkt dat het huis tussen 1600 en 1608 is gebouwd voor wijnkoper Willem Hendricksz. en dat het vanaf die tijd ruim tweehonderd jaar lang een wijnkopershuis is gebleven. Een gevelsteen boven de voordeur herinnert nog aan deze lucratieve handel. De gevelsteen was jarenlang aan het oog onttrokken, omdat vroegere eigenaren van het pand er een houten puibalk met firmanaam voor getimmerd hadden. In de jaren vijftig van de vorige eeuw kwam de zwaar beschadigde steen tot ieders verrassing weer te voorschijn. Deze liet een ommuurde stad zien aan een rivier. De tekst was verwaagd. Omdat in een verkoopacte van het huis uit 1683, sprake is van 'een huys en erve op de Lastagie ofte Geldersche Kaey op de hoeck van de Jonckerstraet, *Daer Conjack uythangt* en in de gevel staet,' lijkt het waarschijnlijk dat de gevelsteen de Franse stad Cognac voorstelt aan de rivier de Charente. Die stad hebben de zeventiende-eeuwse Amsterdamse wijnkopers vaak aangedaan op hun vaarroute naar Bordeaux. De oude gevelsteen is in 1993 in de oorspronkelijke kleuren gerestaureerd door Jan Hilbers en voorzien van de tekst 'IN COIGNAC'.

Wijnkoper Willem Hendricksz.

Willem Hendricksz. liet destijds achter zijn huis nog een pakhuis bouwen, nu Nieuwe Jonkerstraat 2. Zijn dochter Geertruid trouwde in 1614 een jaar na de dood van haar moeder, met de vermogende wijnkoper Matthijs Valckenburgh, die, zoals toen gebruikelijk was, bij vader en dochter introk. Willem Hendricksz. was rijk geworden in de wijnhandel. Hij was bestuurslid van het wijnkopersgilde. Hij stierf in 1629 en werd begraven op het Hoge Koor in de Oude Kerk, waar de duurste graven lagen. Zijn nalatenschap was voor Geertruid, die samen met haar man Matthijs het wijnkopersbedrijf op de Geldersekade voortzette.

Wijnkopers Scharff

Na een aantal tussentijdse verervingen werd het huis in 1714 verkocht aan de uit Deventer afkomstige

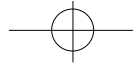
aan zijn zoon Adriaan Scharff jr. Deze was leverancier van Bergerac en Bordeaux wijnen aan de VOC. Dat het met de zaken van Scharff goed ging, blijkt uit de opgave in 1742 van het jaarinkomen dat hij genoot. Maar liefst f 5.000.-, tegen een gemiddelde inkomen van de twintig winkeliers op de Gelderse-kade van f 600.- Hij bezat een open rijtuig met twee paarden en dat was voor weinig mensen weggelegd.

Zijn zoon Adolph, geboren in 1746, volgde zijn vader op na diens overlijden in 1770. Hem was geen lang leven beschoren. Hij trouwde in 1776, maar overleed drie jaar later. Wat er van hem rest is zijn naam in het dagboek van Aafje Gijsen uit Noord-Holland. Zij schrijft op 'Zaterdag den 8 October 1774' over een tochtje naar Amsterdam en het uitgaansleven aldaar. In de Commedie ontmoette zij Adolf Scharff.

's Morgens quam Crelis neef Middelhooven tot onsent en versogt dat ik en mijn broer maar tot zij-nent komen zoude om te eeten dog vooral wat vroeg, gelijk wij deden en ginge ten half 1 uur met de boeier van Crelis neef na Amsterdam, dronken in de Moerijaanen een koppie tee en ginge doen met de koes na de commedie, daar gespeeld wierd Achilles treurspel en na 't zelve den huwelijken staat. Wij spraaken daar de heer Willem Tol nog als meeden de heer Krol, zijn vrouw en Adolf Scharf. Doen de commedie uyt quam ginge wij weer met de koes na de moerijaanen. Jacob Bijnema en mijn broeder Mijndert, die heen geloopen hadden, ginge er doen ook mee in. In de Moerijaanen gekoomen zijnde ginge wij terstond eeten en waaren alle wel voldaan. Zoo wel over het gebouw als over 't spel date wij hadden sien speelen. Ten 11 uren quam de koes weer, daar wij doen mee na de speelhuuse ginge, daar ik noyt meer geweest hadt, dog wel 'er es verlangt, om dat leeven te zien, dat mij, nieuw ik 't gesien heb, zeer naar en bedroefd voorkomt. 's Nagts ten 3 uren quamen wij weer in onse Loosement, na date wij in 6 speelhuusen geweest hadden. Dronken doen nog schielik een koppie koffie en begaaven ons doen ter rust.'

De uitgewoonde huizen Geldersekade 97 en 99 voor de

Geldersekade 99

Naast het huis met de trapgevel staat het pakhuis Geldersekade 99, op de hoek van de Nieuwe Ridderstraat. Ook dit is vlak na 1600 gebouwd op het vrijgekomen terrein van de voormalige scheepsbouwwijk de Lastage. Geen stad in Europa heeft zoveel pakhuizen als Amsterdam. Amsterdam was in de 17de eeuw de stapelmarkt van de wereld en bijna alle goederen die daar werden verhandeld, werden in de Amsterdamse pakhuizen opgeslagen. In 1743 kocht Adriaan Scharff jr dit pakhuis, dat in de verkoopacte de huisnaam *Daer de Blaeuwe Weerelt Uythangt* draagt. In 1802 erfde Hendrik Gerard Scharff, zoon van Adolf, de beide huizen. Hij verkocht ze in 1814, honderd jaar nadat zijn overgrootvader Adriaan Scharff op de Geldersekade was begonnen. De erfgenamen van Johan Slaghek, de laatste wijnkoper op de Geldersekade, verkochten de huizen in 1867 aan glasfabrikant Johan Hendrik Thöne uit Nieuw Buinen, die ze al jaren huurde. Deze verkocht in 1878 de panden aan glashandelaar Anton Bakker, die bij Thöne in huis woonde.

De Muinck in Reptielen - en Kattenvellen

Eind jaren dertig van de vorige eeuw huurde Handelonderneming *De Muinck* het pakhuis nummer 99. De firma importeerde reptielenvellen uit Brazilië, Suriname en India. De gelooide vellen werden vervolgens verwerkt in de schoenen- en tassenindustrie. *De Muinck* probeerde in de oorlogsjaren het hoofd boven water te houden met de verkoop van katten- en konijnenvellen, die als warme voering in winterjassen werden gebruikt. Na de oorlog kwam het accent van de handel te liggen op de import van dierlijk haar, want op de verwerking van reptielenvellen kwam steeds meer kritiek. Paardenhaar diende als versteviging onder de bekleding van banken en crapeaux en in de revers van colberts. Uit China kwam het varkenshaar voor borstels en schilderskwasten.

Brand

Op de avond van 9 december 1955 brak er brand uit in het pakhuis nummer 99, waarover *Het Parool* de volgende dag schreef:

'Over de binnenstad joeg een vliegvlam. In jaren

brandweer haar strijd. Zes autospuiten, drie ladderwagens en de drijvende motorspuit *Jan van der Heyden* (...) Het vuur werd onder andere gevoed door juist opgeslagen en nog pas gebruikte slangen van benzinepompen! Het is nog steeds mogelijk om onze mooiste pakhuizen de meest brandgevaarlijke bestemmingen te geven.'

Restauratie van Geldersekade 97 en 99

In 1969 konden vader en zoon Keuning, eigenaren van *De Muinck*, de panden nummers 97 en 99 kopen van de erven van glashandelaar *Anton Bakker*. Ze verkeerden in deplorabele toestand. Met subsidie van *Monumentenzorg* begonnen ze in 1970 aan de restauratie. Het historisch waardevolle hout-skelet en alle andere bijzondere details maakten dat de restauratie twee jaar in beslag nam. Wel is de oorspronkelijke indeling verloren gegaan. Het iets naar voren uitstekende loden wijnvat dat tot dan toe hoog in de nok van de gevel gemetseld zat, een aardig idee voor een wijnkopershuis, werd tijdens de restauratie niet meer teruggeplaatst. *Monumentenzorg* vond dat het daar niet hoorde. Het loodzware 80 cm hoge vat, is een museumstuk volgens Keuning, de toenmalige eigenaar van het pand. Het staat nu bij hem op zolder. In 1984 heeft Keuning Geldersekade 97 en 99 verkocht en is *De Muinck* verhuisd naar Amsterdam-Noord.

Het oude wijnkopershuis wordt weer bewoond. Op de begane grond is een eigentijds bedrijf gevestigd, Laboyrie communicatie en management. Ook op nummer 99 wordt geen handelswaar meer omhoog gehesen. Zoals het met vrijwel alle pakhuizen in Amsterdam is gegaan, zijn ook hier appartementen gebouwd.

Portrettitist en topografisch tekenaar Willem G. Hofker

Op 21 december 1948 vaart een nieuw schip van de Koninklijke Pakketvaart Maatschappij voor het eerst na de oorlog de haven van Rotterdam uit met bestemming Indonesië. De vlag van de KPM in top en de doopnaam Reyniersz. op de romp. In de leeszal van het schip hangt een olieverf van de Amsterdamse schilder Willem Hofker (Amsterdam 1902 – 1981). Volgens een inscriptie op een zilveren plaatje onder aan het schilderij stelt het een oud haven-

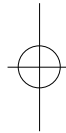
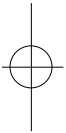
gouverneur-generaal van Nederlands-Indië, zou zijn geboren.

Vast staat dat Reyniersz. in 1602 in Amsterdam is geboren, maar waar is niet bekend. Waarschijnlijk in een oud havenkwartier, moet de schilder hebben gedacht. Hij koos voor de huizen Geldersekade 95-97-99, met gelegen tussen de Binnen Bantammerstraat en Nieuwe Jonkerstraat. Voor deze keuze had hij nog een andere reden. In het huis Geldersekade 95, op de hoek van de Binnen Bantammerstraat, woonde in het begin van de 19de eeuw dokter F. Brunjes, Hofker's overgrootvader van moeders zijde. Dokter Brunjes was chirurgijn en breukmeester en had onder zijn patiënten veel schepelingen met de Engelse nationaliteit. Hofker heeft eerder in 1931 een ets gemaakt van dezelfde huizen in dezelfde omgeving.

Al eerder, in 1936, schilderde Hofker een portret van Koningin Wilhelmina, eveneens in opdracht van de *Koninklijke Pakketvaart Maatschappij*. Samen met zijn vrouw, de kunstenaress Maria Rueter, vertrok hij in januari 1938 naar Batavia, om het schilderij, bestemd voor het hoofdkantoor van de KPM, aan te bieden. De oorlog brak echter uit, zij konden niet meer terug en vertrokken naar Bali. In 1946 keerden zij terug in Amsterdam.

Hofker zwierf graag met zijn tekenblok langs de Amsterdamse grachten. Zijn tekeningen van grachtenpanden, bruggen en torens verschenen in boekvorm. Van hem is ook het interieur van de winkel in scheepsvictualie van J. & J. Vinke, op Geldersekade 8. Hofker heeft 16 portretten geschilderd die zich bevinden in de collectie van het Universiteitsmuseum in Amsterdam, onder meer dat van Pieter Zeeman (1865-1943) en Arie Querido (1901-1983).

Na zijn dood kreeg Willem Hofker vooral bekendheid door zijn krijt- en penseeltekeningen van Balinese vrouwen. Na de dood van Maria Hofker-Rueter in 1999 werden de schilderijen en tekeningen uit haar nalatenschap geveild. Daar was ook het schilderij van de huizen aan de Geldersekade bij.

*Interieur van de winkel in
scheepsvisualie van
J. & J. Vinke,
Geldersekade 8.
W. G. Hofker, 1936.*

Bierbrouwerij De Witte Haan

Zoute haring weggespoeld met flink wat bier, was een favoriet ontbijt van onze voorouders. In de late Middeleeuwen en nog lang daarna dronk iedereen bier. Het bierversbruik was zo hoog, omdat er weinig andere mogelijkheden waren om je dorst te lessen. Het water uit de gracht, waarmee het eten werd gekookt, raakte door de al maar groeiende bevolking ernstig vervuild. De uit Bordeaux geïmporteerde wijnen kon alleen de elite zich veroorloven. Bier werd niet alleen als drank gebruikt, maar ook als voedsel voor de kleintjes. Ze kregen pap van in bier en melk gekookt brood. Dat was voedzaam en

gedronken, door jong en oud en bij elke maaltijd. Daarom werd het bier gebrouwen in diverse sterkten, van nogal slap en dus goedkoop, naar sterk en dus duurder. In de 15de en 16de eeuw behoorde het bierbrouwen tot de voornaamste industrieën. Iedere stad had zijn brouwerij, vooral toen als gevolg van de Reformatie de betekenis van de kloosterbrouwerijen sterk afnam. Al in het begin van de 14de eeuw was Amsterdam stapelplaats voor de bierhandel. Bier werd geïmporteerd uit Duitsland en Engeland, maar ook uit diverse Hollandse steden zoals Haarlem en Delft.

De oudste afbeelding van brouwerij de Witte Haen is een tekening uit 1743. Te zien zijn de huizen op de Geldersekade tussen de Recht Boomssloot en de Koningsstraat. Het hoge pand met de twee schoorstenen, het zesde van links, nu nummer 119, staat er nog steeds. Rechts is nog een klein stukje van de Waag te zien. Op de voorgevel van de twee panden van de bierbrouwerij, de huidige nummers 109 en 111, waarvan de zijgevel langs de Recht Boomssloot doorliep tot en met het huidige nummer 10, zijn vier ronde merktekens aangebracht met daarop de witte haan. Vóór de brouwerij ligt een waterschuit waarmee schoon duinwater werd aangevoerd. Op de wal voor de brouwerij staat een hoge pompopstelling, een zogenaamde putgalg, waarmee het water uit het waterschip werd gehaald. Via een goot werd dat vervolgens naar de brouwerij gevoerd, waar men het opving in reinwaterkelders. Pentekening, waarschijnlijk Ten Compte, 1743. (Gemeentearchief Amsterdam)

bekend. De inrichting van een goede brouwerij vroeg om een vrij grote investering. Van de 23 brouwerijen die in 1585 in Amsterdam vermeld worden, waren er meerdere het bezit van kooplieden en notabelen. Het bevolkingsaantal groeide en daarmee het bierverbruik, dat per hoofd 200-300 liter per jaar bedroeg. De brouwers voorzagen niet alleen de inwoners van Amsterdam van bier, maar exporteerden ook grote hoeveelheden naar Oost- en West-Indië. De vraag naar bier werd ook positief beïnvloed door het groeiend aantal schepen dat de haven van Amsterdam aandeed.

De brouwerijen

Op de Geldersekafe stonden in de 17de eeuw twee bierbrouwerijen naast elkaar. De oudste was *Het Duifje*, van 1601–1640 gevestigd op de huidige nummers 113–115. De brouwer was Claes Buyl, die getrouwd was met Roemer Visschers dochter Geert-ruyd. De tweede brouwerij, *De Witte Haan*, die het aanmerkelijk langer uithield, was van 1610-1888 gevestigd op de hoek van de Geldersekafe en de zuidzijde van de Recht Boomssloot. Stichter van deze brouwerij was brouwer, koopman en reder Pieter Dircksz. Hasselaer.

Omstreeks 1600 was de vestingmuur langs de Geldersekafe en de Kloveniersburgwal afgebroken en naar oosten verlegd, waarmee de scheepsbouw- wijk de Lastage binnen de omwalling van de stad was komen te liggen. Om meer plaats te maken voor huizen, Amsterdam had inmiddels 50.000 inwoners, werd de scheepsbouw verplaatst en werden de vrijgekomen erven verkocht aan particulieren. Op een paar van die erven langs de oneven zijde van de Geldersekafe liet Hasselaer twee panden bouwen voor zijn bierbrouwerij, die hij *In den witte Haan* noemde.

In den witte Haan

Bijna drie eeuwen lang werd deze plek, vlak achter de Waag op de Nieuwmarkt, gedomineerd door *Bierbrouwerij De Haan*, een van de grootste brouwerijen van de stad. In de 17de eeuw werden daar jaarlijks honderdduizenden liters bier gebrouwen. De Geldersekafe moet doortrokken geweest zijn van de zoete geur van mout. De benodigde bestanddelen als gerst, hop en water, werden met schepen aange-

boom een volle bierton van meer dan 150 kg verplaatsten. Of ze verplaatsten de zware biervaten op door paarden getrokken houten vrachtsleden. Zo brachten zij het bier naar de haven, de herbergen en naar particulieren. Het waren vertrouwde beelden in de 17de eeuw. Thuis en in de herberg of tapperij werd het bier vanuit de ton in kannen en kruiken getapt en op tafel gezet. Later werd het bier voor particuliere afnemers afgeleverd in wijnflessen. Speciale bierflesjes kwamen pas na 1800 in gebruik.

Klachten

Talrijk waren de klachten over de afnemers die niet al te zachtzinnig omgingen met de biervaten. Vruchteloos vaardigde de overheid plakaten uit, om hier paal en perk aan te stellen. Ook toen had men moeite met het handhaven van wetten en politieverordeningen en van statiegeld had men helemaal nog niet gehoord. Daarop besloten de gezamenlijke brouwerijen in 1730 in een Resolutie om zelf elke maand bij toerbeurt een 'ommegang' te houden. 'Nademaal de smaltappers in hunne bierhuizen en kelders niet alleen veele leedige vaten laten verstikken en bederven in plaats van dezelve aan onze sleepers meede te geven, maar ook geheele piramides van vaatwerk voor hunne woningen zetten, die veeltijds 's nachts buiten de deur blijven staan, en alzoo geëxposeerd zijn voor diefstal en totaal bederf.'

Soms moest de rechter er aan te pas komen. Zoals op 22 april 1719, toen Jan Rijke, tapper op de Gelderse Kai *In de Ruyter van ouws de 3 guineesvaarders* een vat had gemaakt 'tot een rood geschilderd psvat.' Hij kreeg een boete van maar liefst f 97.-. De tapperij was gevestigd waar nu Geldersekafe 7 is.

Schoon water

Het brouwen van bier vereist groot vakmanschap. Er zijn namelijk veel momenten in het productieproces, waarop het brouwsel kan mislukken. Iedere brouwer bezat zijn eigen fabrieksgeheimen, vooral wat betreft het eesten (het drogen van de gekiemde gerst), hoppen en gisten. Hop geeft niet alleen de typische smaak aan het bier, maar heeft ook een conserverende werking en samen met het fermentatieproces maakt het van bier een veel veiliger drank dan het vervuilde water, dat door de stadsbevolking

dustrie een voorname rol, zowel voor het brouwen zelf, als voor de reiniging van het vaatwerk. In de 15de eeuw was het Amsterdamse grachtwater naar de maatstaven van die tijd, nog tamelijk zuiver. Ook de brouwerijen haalden het water uit de gracht.

Werknemers van de gemeente Amsterdam bekijken de resten van een reinwaterkelder. Bij graafwerk op de Nieuwmarkt werden verscheidene van dergelijke kelders

Rond 1550 stroomde door zware stormvloed water uit de Zuiderzee de grachten in. In de 17de eeuw was het water door de snelle groei van de bevolking al sterk vervuild. Wel hadden belangrijke particuliere huizen, instellingen en ook wel sommige kerken in Amsterdam kleinere of grotere gemetselde kelders, waarin het regenwater werd opgevangen en waaruit vervolgens het benodigde water omhoog gepompt kon worden. De apotheek op de hoek van de Gelderse kade en de Stormsteeg heeft aan de kant van de Gelderse kade, vlak achter het 18de eeuwse hek, nog een rond, circa anderhalve meter diep bakstenen waterkeldertje uit die tijd, afgesloten met een putdeksel. Men ving het water ook wel op in regenbakken, maar omdat men loden pijpen gebruikte, werden heel wat Amsterdammers door loodvergiftiging getroffen.

Het merendeel van de bewoners was aangewezen op een andere drinkwatervoorziening. Amsterdam haalde in de 17de eeuw schoon water uit de Vecht boven Weesp. Het Vechtwater werd opgeslagen in 'waterleggers', platte schuiten met een pomp erop, die op verschillende plaatsen in de gracht aanmeerden. Hier konden bewoners en bedrijven hun emmertje water kopen. Ook de bierbrouwers haalden vers water, eerst uit het Gein en de Haarlemmermeer en later uit de Vecht. In de zomer leverde dat weinig problemen op, maar 's winters waren de grachten vaak bevroren. De brouwers hadden er wel belang bij om het hele jaar door vers water in huis te hebben. Om dit op te lossen sloten in 1651 tien brouwers een overeenkomst om gezamenlijk een ijsbreker te laten bouwen. De ijsbreker getrokken door acht en soms wel door zestig paarden, al naar gelang de dikte van het ijs, baande voor de waterschuiten de weg naar de Vecht en weer terug.

Reinwaterkelders

Rond 1800 werden verspreid over de binnenstad 33 zogenaamde reinwaterkelders of verswaterbakken gebouwd met een inhoud van 100.000 tot 200.000 liter, die waren bedoeld om het vers aangevoerde Vechtwater te bewaren. Ook de bierbrouwerijen lieten onder hun panden zulke verswaterbakken aanbrengen. De fundering van de gemetselde bakken, die uit houten roosterwerken bestond, lag zes à zeven meter onder het straatniveau, de bovenzijde

Tussenmuren verdeelden de kelders in kamers, die afgedekt waren door gemetselde gewelven. Via poortvormige openingen stonden de kamers onderling met elkaar in verbinding. Het water werd uit de kelders omhoog gepompt. Nadat in 1854 de waterleiding was aangelegd en er duinwater ter beschikking kwam, waren de bakken voor hun oorspronkelijke doel niet meer nodig.

Een aantal van die reinwaterkelders zijn onder de grond blijven zitten. Ze hebben nooit ergens anders voor gediend, hoewel men in 1939 heeft overwogen om ze als schuilkelders in te richten. De panden die nu op de plek staan van beide afgebroken brouwerijen zijn rond 1900 gebouwd. De huizen van de huidige bewoners, staan op de restanten van de waterkelders van de voormalige brouwerij. Ook onder het wegdek van de Nieuwmarkt rond de Waag zijn bij graafwerkzaamheden in 1990 verscheidene van dergelijke kelders blootgelegd. De eigenaar van Recht Boomssloot 2 heeft in de jaren zeventig de vier reinwaterkelders onder zijn huis laten restaureren, waarmee hij een waardevolle herinnering heeft aan de bierbrouwerij *In de Witte Haen*, die hier bijna drie

Bierbrouwers

Hasselaer werd in 1554 geboren als zoon van een Haarlemse bierbrouwer. Kenau Simonsdr. Hasselaer, die in 1573 de Haarlemse bevolking aanvoerde in het verzet tegen de Spanjaarden door vanaf de stadsmuur potten vol gloeiende pek naar de vijand te werpen, was een tante van Hasselaer. Tante Kenau zou samen met Pieters moeder lange tijd een predikant van de 'Nieuwe Leer' verborgen hebben gehouden, waarvoor beiden door de Spanjaarden werden gezocht. Nadat Amsterdam in 1578 de Spaanse zijde had verlaten, verhuisde de familie Hasselaer direct naar deze stad.

Toen Hasselaer de brouwerij op de Gelderse kade liet bouwen, had hij al een andere brouwerij in bezit. Eerst had hij in 1587 de brouwerij *De witte Arent* gekocht in de Nieuwezijds Houttuinen (nu de Prins Hendrikkade) op de oosthoek van wat toen het Trouwelooze steegje heette. De steeg loopt van de Prins Hendrikkade, rechts van het *Victoria Hotel*, tot aan de Nieuwendijk. De naam veranderde in het begin van de 17de eeuw in Hasselaerssteeg. Brouwerij *De witte Arent* ging in 1602 dicht. Daarna liet

investeerde in handelsexpedities naar Amerika en richtte mede de Noorse Compagnie op, die handel dreef op de Baltische staten. Pieter Hasselaer behoorde tot de groep notabelen die in 1602 de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC) oprichtte en die de eerste reizen naar Indië voorbereidde. Lange tijd was hij Raad en Schepen van de stad. Zijn zoon Nicolaas was majoor en vooral bekend door het sussen van het matrozenoproer bij het West-Indisch Huis. Daar was de schat van de door Piet Hein veroverde zilvervloot geborgen, en de matrozen, ontevreden over de hen toegekende beloning, wilden zich met geweld een deel van die schat toeëigenen.

Pieter Dircksz. Hasselaer's dochter Balichgen trouwde in 1597 met Pieter Evertsz. Hulft, telg uit een belangrijke Amsterdamse patriciërsfamilie en een zeer vermogend man. Na de dood van Pieter Hasselaer in 1616 werd dit echtpaar eigenaar van bierbrouwerij *De Haan*, zoals deze later kortweg werd genoemd. Pieter Evertsz. Hulft was geboren in 1578, het jaar van de Alteratie en zoals de meeste notabelen zal hij Remonstrant geweest zijn. In ieder

gestoord in zijne brouwerij *De Haan*. Hulft overleed in 1639.

Familie Rendorp

Pieter Hulft's dochter Brigitta trouwde in 1646 met Joachim Rendorp, wiens familie oorspronkelijk uit Lunenburg kwam. Joachim's vader, koopman en zeepzieder, had zich in 1585 in Amsterdam gevestigd, *In den gulden Pauw* in de Warmoesstraat. Hij zou voor een indrukwekkende reeks nakomelingen zorgen, stuk voor stuk rijke kooplieden en stadsbestuurders. Na het overlijden van Pieter Hulft nam Joachim de brouwerij van zijn schoonmoeder, de weduwe Balichgen, over. Daarna zouden er nog vele generaties Rendorp eigenaar zijn van de bierbrouwerij op de Gelderse kade. Zijn zonen Herman en Pieter, namen na het overlijden van Joachim de brouwerij over. Pieter huwde met Johanna Hulft, een nicht van moederszijde. Dit huwelijk bezegelde de verstrengeling van de families Hulft en Rendorp en de toetreding van de familie Rendorp tot het Amsterdamse patriciaat.

Andere leden van de familie Rendorp hebben

Bartholomeus van der Helst

(Haarlem 1613 - A.dam 1670),

'Het vendel van kapitein Roelof Bicker voor brouwerij de Haan, Amsterdam 1639'

Bartholomeus van der Helst portretteerde in 1639 de Amsterdamse schutterscompagnie van Roelof Bicker tegen de achtergrond van Bierbrouwerij In den Witte Haen. De brouwerij lag in de wijk waar de schutters woonden. Slechts in een paar gevallen is bekend welke naam bij welk gezicht hoort. Kapitein Bicker staat centraal in dit kolossale schilderij, de officiersstaf in zijn rechterhand. Rechts van hem, met de gesteven linnen plooi kraag, staat zijn luitenant Jan Michielsz. Blauw. Tegenover de luitenant staat de imposant uitgedoste vaandrig Pieter Hulft, vaandeldrager en eigenaar van Bierbrouwerij De Haan. Derde van rechts, met de linker hand in de zij, is sergeant Joachim Rendorp, die de brouwerij in 1639 zou overnemen. Vaandrig Hulft wordt omringd door bierdrinkende schutters. Sommigen dragen een partizaan: een lang stokwapen uitlopend in een brede ijzeren punt. Anderen hebben een band om met kruithouders, waarmee zij hun musket opladen. Naast Joachim zit een schutter op een biervat, gemerkt met een witte haan, het merkteken van de brouwerij. Helemaal rechts staat Jan Cornelisz. Moyaert (1603-1669), een kunstschilder die na zijn huwelijk in 1635 bij zijn schoonmoeder op de Gelderse kade introk. Hij had het schildersvak geleerd van zijn twaalf jaar oudere broer Claes Moyaert, schilder van schuttersstukken en bijbelse en mythologische onderwerpen. Als schilder had Jan Moyaert zo weinig succes, dat hij in zaken ging, eerst als wijnkoper, later als assuradeur. Zijn enige dochter Catharina trouwde in 1653 met de vendumeester Jan de Blocq die, net als Jan Moyaert dat indertijd had gedaan, introk in het ouderlijk huis van zijn vrouw op de Gelderse kade. Links van Roelof Bicker staan ondermeer Dirk Joosten Ryskamp, getrouwd met Judith Hulft, een koopman die woonde op de Gelderse kade, nu nummer 53 en Abraham Pietersz. Kroock of Croock, die door de beroemde bouwheer Philip Vingboons een huis had laten bouwen ter plekke van Gelderse kade 18. Verder moet er nog bij staan Christoffel Jacobsz. Indischeraven, apotheker op de Oude Schans. Uiterst links staat de schilder zelf, die destijds op de Nieuwmarkt woonde, waar nu het Gebouw Flesseman staat. (Olieverf op doek, Rijksmuseum, Amsterdam)

Vlak voor de definitieve sluiting van brouwerij De Haan heeft tekenaar J.M.A. Rieke nog eenmaal minutieus deze karakteristieke plek op de Geldersekade vastgelegd. Geldersekade met v.l.n.r. de nummers 107, links op de hoek, tot en met 121, met gezicht op de drie klapbruggen over de Recht Boomssloot. Op nummer 109 staat Stoombrouwerij De Witte Haan. Aan de kade bij de vissteiger staat een hoge Corinthische zuil met daarop een witte kraaiende haan. De paal maakte niet alleen reclame voor het beroemde Haantjes bier, maar fungeerde ook als plaatsaanduiding voor de schippers om hier te laden en te lossen. Nog tientallen jaren na de sluiting heeft die zuil daar gestaan. Op nummer 117 was de Verwarenfabriek De Kroon. De gevels op de nummers 119 en 121 zijn nu nog aanwezig. De panden van de twee bierbrouwerijen op de Geldersekade 109- 111 en 113- 115 werden rond 1900 afgebroken en vervangen door nieuwbouw. Tekening J.M.A. Rieke, 1888.

latere generatie, was halverwege de 18de eeuw, acht keer burgemeester van Amsterdam en had zitting in de Staten-Generaal. *Bierbrouwerij De Haan* bleef tot de opheffing in 1888 in het bezit van deze familie.

De Amsterdamse brouwers behoorden tot de hoogste inkomensgroepen. De familie Rendorp woonde in de 18de eeuw dan ook niet meer op de Geldersekade, maar op de Herengracht. In het belastingkohier van 1742 staat dat Pieter Rendorp, een jaarinkomen had van f 26.000,-. Hij had elf dienstboden, een koets met vier paarden en nog een stuk of wat rijpaarden.

Het einde van De Haan

In de loop van de 17de eeuw werd het bier verdrongen door koffie, thee en brandewijn. Maar ook vanwege de zeer hoge belasting, die op bier geheven werd, raakte het bier minder in trek. Toch slaagde de familie Rendorp erin de brouwerij ook in de 18de eeuw winstgevend te houden. Zij had in de 18de eeuw het monopolie weten te bemachtigen op de levering van scheepsbier aan de Amsterdamse kamer van de VOC. Rendorp had in 1849 nog brouwerij *De Twee Gekroonde Sleutels* overgenomen, destijds gevestigd op de Prinsengracht 579 bij de Runstraat, en samengevoegd met *De Haan*. Het aantal brouwerijen nam langzaam maar zeker af. In 1852 waren er in Amsterdam nog maar drie brouwerijen over. *De Haan*, *Heineken* en *De Gekroonde Valk*. In 1888 werd de concurrentie van uit Beieren geïmporteerd bier te sterk en viel ook voor *De Haan* het doek. Het fabrieksmerk ging over naar *De Gekroonde Valk* op de Hoogte Kadijk, voor wie de uitvoer naar West-Indië belangrijk steeg, omdat het Haantjes bier daar erg in trek was.

Drie eeuwen artsenijbereidkunst

Gevelsteen De eeuwige Gaper op 6 november 1996 bij het 300-jarig jubileum van de apotheek onthuld door Burgemeester S. Patijn. De steen is ontworpen en gemaakt door beeldhouwer Hans 't Mannetje en aangeboden door Organon Nederland BV

Apothekers

In de middeleeuwen was de geneeskunst het werk van kloosterlingen. Veel kloosters hadden een medicinale kruidentuin, die ook gebruikt werd voor hulpverlening aan mensen buiten de kloosterpoort. Als Amsterdam, rijk geworden door de handel, groter wordt en de bevolking aanzienlijk toeneemt, komt er ook meer aandacht voor de volksgezondheid. Inmiddels hebben ook niet-kloosterlingen zich het vak van geneesmiddelenbereiding eigen gemaakt..

In de 16de eeuw leerden apothekers het vak in de winkel en in de kruidentuin van een meester. Een examen was er nog niet. De apothekersleerling moest minstens 16 jaar zijn, voordat hij in dienst kon komen. Zijn ouders sloten voor hem een contract af

Na die drie jaar moest de apothekersknecht een proeve van bekwaamheid afleggen om meester of gezel te worden. Hij moest voldoende kennis hebben van het Latijn. Hij moest zijn kennis van de simplicia, oftewel geneeskruiden, kunnen aantonen. Bovendien moest hij poorter zijn om in een gilde te worden opgenomen. Dan pas werd een leerbrief afgegeven. Vanaf 1828 kon de aanstaande apotheker in Amsterdam een tweejarige opleiding volgen aan de Klinische School in het Binnengasthuis. In 1876 werd de opleiding tot apotheker een universitaire studie.

Pieter Barentsz. Plomp (1604-1640)

Apotheker Pieter Barentsz. Plomp, die op de Geldersekade woonde waar nu nummer 12 is, had zo'n

gracht en de Rozengracht. Deze tuin verdween na de instelling in 1638 van de Stadts Artseny Hoff of Hortus Medicus.

De Amsterdamse Pharmacopee

In de middeleeuwen werden de recepten gehaald uit *het Winkelboek* van Proost Nicolaas, het *Antidotarium* van Nicolo Falcutio, die in de 12de eeuw proost

Rembertus Dodonaeus (Mechelen 1517- Leiden 1585) was vooral door zijn *Cruydeboeck* (1554) bekend. Hierin beschrijft hij een groot aantal geneeskrachtige planten. Het boek werd de eerste vijfenzeventig jaar herhaalde malen herdrukt. Hij was hoogleraar aan de Leidse univer-

was van de medische school in Salerno. Door de uitgebreide handel met Italië was dit boek al vroeg in de Nederlanden bekend. *Het Winkelboek* bevatte vele omslachtige en zonderlinge medicamenten en was in de eerste helft van de 17de eeuw volkomen verouderd. Uit de alchemistische tijd dateert de bekwaamheid van apothekers in het distilleren, die hen tot leveranciers maakte van alcoholische dranken zoals kruidenwijnen, punch, kandeel en Hippocras.

In de 15de eeuw waren er in Amsterdam voor zover bekend zes apothekers gevestigd en in de 16de eeuw waren het er 44. In de 17de eeuw, na de uitbreiding van de stad met de grachtengordels, is het aantal gevestigde apothekers ineens opgelopen tot zo'n 340.

De westelijke oever van de Amstel buiten de stadswal en de Blauwbrug, links het dak en de toren van de Reguliershof. In 1638 was hier de Stadts Artzeny-hoff aangelegd. (Gemeentearchief Amsterdam)

In 1636 verscheen de eerste uitgave van de Amsterdamse Pharmacopee onder de titel *Pharmacopoea Amstelredamensis, Senatus auctoritate munita*. Het voorschriftenboek, dat door de vermaarde chirurg Nicolaas Tulp was samengesteld, was gedrukt bij de Amsterdamse boekverkopers Willem en Joan Blaeu op het Damrak. Het boek bood standaardisaties voor de geneeskrachtige middelen en garandeerde tegelijk dat apothekers volgens voorschrift afleverden.

Alle apothekers werd opgedragen het boek te volgen en niets te verkopen dat er niet in stond beschreven. Om op de naleving hiervan toe te zien werd vastgesteld, dat alle apothekerswinkels twee- of driemaal per jaar gecontroleerd zouden worden door een commissie van twee artsen en twee apothekers: het *Amsterdams Collegium Medicum*. In 1682 kregen de leden van deze commissie de titel van Inspector.

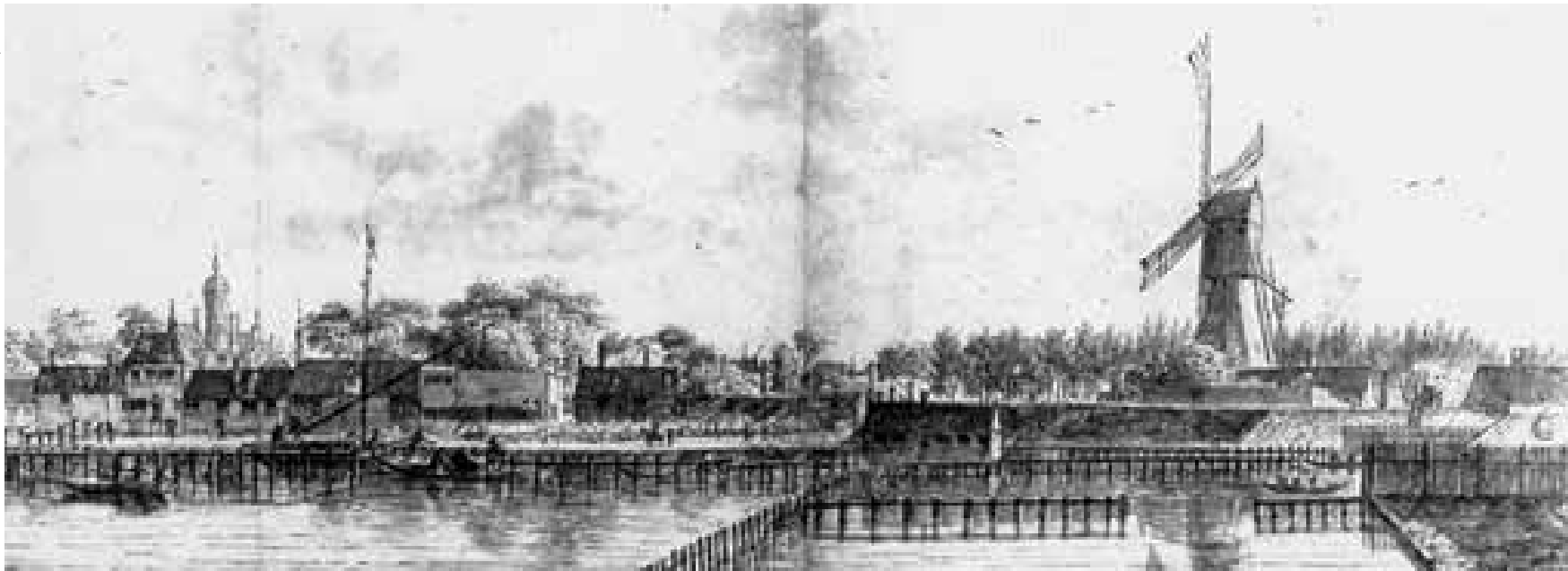
Gerardus Sermes, die op de Geldersekade woonde, werd in 1712 lid van het Collegium Medicum en bleef dat tot zijn dood in 1721. Hij had in Leiden

gestudeerd en werd in Amsterdam al spoedig een vooraanstaand medicus en anatoom. Zijn zoon Jan Sermes was een bekende blaassteensnijder.

Hortus Medicus

In 1638 werd de *Stadts Artzeny-hoff* of *Hortus Medicus* gevestigd, op het terrein van het voormalig Regulierklooster even buiten de stadswallen. Deze tuin moest praktische ondersteuning geven bij de examens van aankomende apothekers en artsen. Daar leerden zij onderscheid te maken tussen kruiden die uiterlijk veel op elkaar leken, maar sterk in werkzaamheid verschilden 'sodanich dat het een sal wesen venijn, en 't ander medicijn'. Nog tot ver in de twintigste eeuw kregen farmaciestudenten practicum in de *Hortus Botanicus*, zoals deze later genoemd werd, en moesten zij van een paar honderd geneeskrachtige kruiden de Latijnse naam, de vertaling daarvan en de volksnaam uit het hoofd leren.

De verwerking van geneeskrachtige kruiden tot medicijn was arbeidsintensief. Het plantenmateriaal moest eerste gesneden of gehakt worden en vervol-

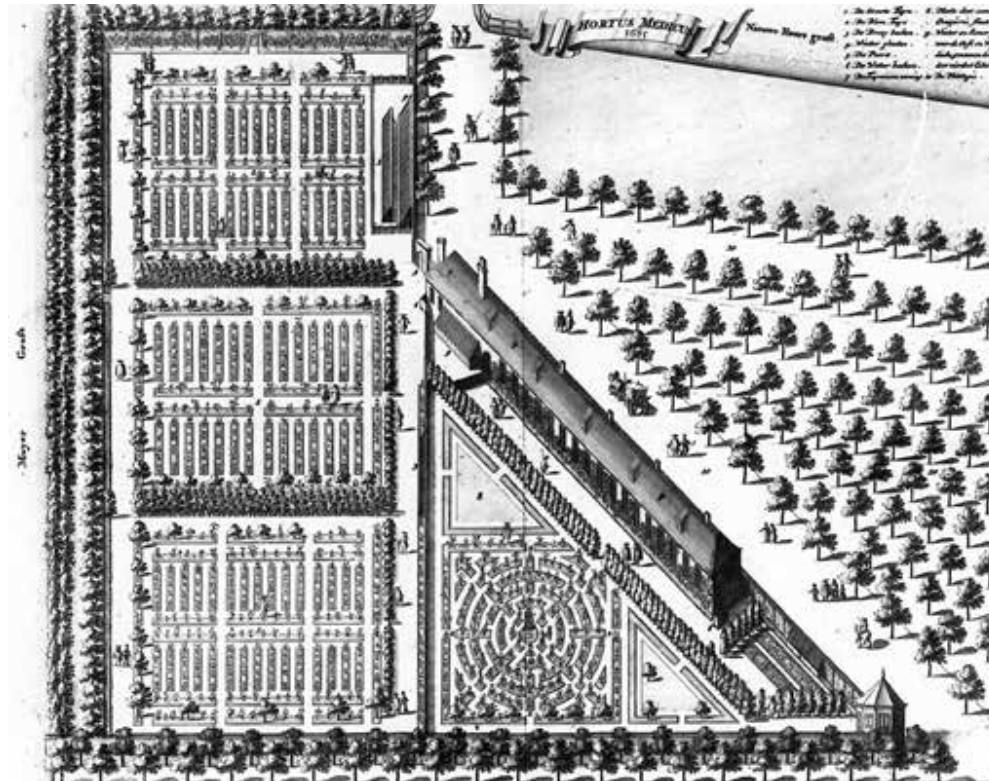
gens fijngestampt. Daarvan werden aftreksels gemaakt, die verwerkt werden in stropen, tincturen en extracten. Veel aangewende plantaardige en dierlijke stoffen moesten in de 17de eeuw plaats maken voor metaalzouten en andere scheikundige verbindingen. Daardoor werd de 17de eeuwse apotheker behalve botanicus ook chemicus en zijn eenvoudige werkplaats veranderde in een chemisch laboratorium, waar hij kon destilleren, sublimeren en uitdampen.

Geneesmiddelen

Er is weinig bekend over het geneesmiddelengebruik in middeleeuws Amsterdam. Of de eenhoorn nu wel of niet heeft bestaan, zijn fijngemalen hoorn werd voorgeschreven tegen epilepsie, impotentie, de pest, pokken en wormen. Tot in de 18de eeuw was dit middel favoriet. Een veel afgeleverde likkepot was *Requies puerorum*, ofwel *Rust der kinderen*. Een lik uit de pot en het kind was buiten westen. Waarschijnlijk zat er opium in. Zalven en smeersels werden bereid met pijlstaartolie, kikkerboter of de olie van veenmollen. Patiënten kregen hun zalf mee naar huis in kleine, van grof geglaazuurd aardewerk gemaakte potjes, waarvan er bij archeologisch bodemonderzoek grote aantallen gevonden zijn. Na de ontdekking van andere werelddelen werd het geneesmiddelenassortiment belangrijk uitgebreid. Talloze tot dan toe in Europa onbekende producten werden ingevoerd zoals koffie, thee, cacao en tabak, die oorspronkelijk als geneesmiddel werden gebruikt.

Geldersekade 84 A

Het huis met de apotheek, op de hoek van de Geldersekade en de Stormsteeg, ziet er een beetje vreemd uit. Op het eerste gezicht lijkt het een niet al te opvallend, maar wel gaaf 19de eeuws huis. Bij nadere beschouwing, zijn er allerlei elementen te zien die daar niet thuis horen. Een pothuis aan de Stormsteegkant, een hoge winkelruimte met een oud interieur, een 18de eeuws hek langs een deel van het huis aan de Geldersekade en binnen dat hek een waterput uit de tijd dat hemelwater nog voor dagelijks gebruik werd opgevangen. Onlangs werden tijdens een interne verbouwing in de zogenaamde opkamer, nu een werkruimte van de apotheek, achter een gestuct plafond, balken gevonden

Laat 16de of vroeg 17de eeuwse balk, in 2000 ontdekt onder stucplafond in de recepteeruimte (opkamer) van de apotheek.

Het allereerste huis op die plek is gebouwd in de tweede helft van de 16de eeuw, nadat de Stormsteeg was aangelegd. In het begin van de 18de

De Hortus Medicus werd in 1685 gevestigd op de plek waar hij nog steeds ligt bij de Nieuwe Herengracht (Plantage Middenlaan tegenover het Wertheimpark). (Gemeentearchief Amsterdam)

de Stormsteegkant. Het huisje had een hoge houten winkelpui, die ongeveer eenderde van de totale hoogte in beslag nam. Daarboven was nog een verdieping en een vliering. Er waren twee pothuizen, een klein aan de Stormsteegkant en een groot aan de kant van de Geldersekade. Eind 19de eeuw is het huis verbouwd naar de stijl van die tijd.

De ingang aan de Stormsteeg werd verplaatst naar de Geldersekade, waarvoor het grote pothuis moest wijken. De klokgevel ging er af en er kwamen

ramen gepropt worden. Het onderste gedeelte van het oorspronkelijke huis bleef verder zoals het was. De smalle hoge ruimte van het voorhuis (de winkel), in de diepte halverwege gescheiden door een binnenpui met een raam, waarachter twee lagere ruimten boven elkaar: het souterrain en de opkamer. Tot 1734 waren hier twee woningen onder één dak. Het huisnummer veranderde pas in 1932 van Stormsteeg 4 in Geldersekeade 84A.

Drie eeuwen apotheek op de hoek van de Geldersekeade en de Stormsteeg

Apotheek W.H. van der Meulen op de hoek van de Geldersekeade en de zuidzijde van de Stormsteeg is waarschijnlijk de oudste apotheek van Nederland. Zeker is dat vanaf 1696 een groot aantal apothekers onafgebroken op deze plek hun beroep hebben uitgeoefend.

Toen apotheker Harmanus Meurs op 5 juni 1696 voor f 6000.- contant het huis kocht, was zijn apotheek één van de 340 apotheken in de stad. Nu zijn er nog maar negen in de binnenstad. Voordat Meurs het huis kocht werd het bewoond door chirurgijn Gabriël Diederix uit Danzig. Bewijzen uit die periode dat iemand ergens een apotheek is begonnen, zijn schaars. Dat Meurs daar na de aankoop ook werkelijk een apotheek dreef, blijkt uit de aantekening in het *Apothekersknechtboek*, dat Martines Haesbaert op 1 juli 1696 als leerling staat ingeschreven bij Harmanus Meurs.

Het zag er even naar uit dat de apotheek nog ouder was. In 1625 had Jan Woutersz. Royer een apotheek aan de zuidkant van de Stormsteeg. Nader onderzoek wees uit dat het de andere hoek van de Stormsteeg was, die met de Zeedijk, nu *Café-Slijterij Oost West*. Na de dood van Royer in 1638 kwam daar een herberg en later een kroeg. Dan was er sinds 1668 nog een apotheker op de Geldersekeade, Nicolaas Leendertz. Witte, zoon van een 'zeylemaker'. Die overleed in mei 1696 en kan dus Meurs' directe voorganger zijn geweest. Het precieze adres van Witte bleek met geen mogelijkheid te achterhalen, dus het bewijs ontbreekt.

Harmanus Meurs

Veel zijn we niet te weten gekomen over die eerste apotheker, die nooit heeft kunnen bevroeden dat de

Voor Juffer Van Cornelisz.

in de Jonkerstraat, aan

Gerrit Everwijn: Over de

maand augustus 1728: Een

pot met versagtende Con-

serf 10 cent, een groot ver-

sagtend dranchie 16 cent,

poeders voor de borst 18

cent en nogmaals hetzelfde

de conserf als boven 10

cent. Totaal de Somma van

f 2,14. Pas voldaan op 15

maart 1729.

1728 - - - - - Juffer Van Cornelisz.
aan Gerrit Everwijn
19 aug 28 Een pot met versagtende Conserf - f - 10
en een groot versagtend dranchie - - - 16
24 Bij vooraf voor de borst - - - 18
99 den zelfde Conserf als boven - - - 10
Totaal de Somma van f 2,14.
Pas voldaan op 15 maart 1729
Gerrit Everwijn

Na zijn examen in 1685 trouwde hij met Clara de Voys, dochter van een vleeschhouwer op de Herengracht. Omdat zij zelf geen kinderen hadden, ging hun warme belangstelling uit naar Catharina en Isack, de kinderen van Clara's broer Balthasar de Voys, wijnkoper op de Fluwelenburgwal, die al vroeg wees waren. De vijftienjarige neef Isack kwam op 3 mei 1709 voor zes jaar in huis bij oom Harmanus op de Geldersekeade om het apothekersvak te leren. Twee jaar later overleed Isack.

Gerrit en Evert Everwijn

De laatste leerling die bij Harmanus Meurs en zijn vrouw Clara de Voys in huis kwam wonen was Gerrit Everwijn uit Kleef. Na het overlijden van Meurs in 1719 nam hij de apotheek over. Gerrit werd in 1760 opgevolgd door zijn zoon Evert Everwijn.

Uit de tijd van Gerrit dateert de oudst bewaarde rekening. Rekeningen werden eenmaal per jaar betaald.

Misstanden

Het aantal apothekers was sterk toegenomen en stond in geen verhouding tot het aantal inwoners. Op 24 februari 1747 dienden 24 Amsterdamse apothekers een request in, waarin ze hulp vragen aan het stadsbestuur, 'daar hunne zaken zoo achteruit gingen, dat velen geen kans meer zagen hun gezin te onderhouden en hunne verplichtingen na te

verkoopen allerlei compositiën en scheepskisten.' Ook hekelden zij de leveranties van medicijnen door 't Gasthuis, waar alles minder kostte. Er werden strengere maatregelen genomen, zoals meer examengeld en verhoging van het aantal leerjaren van drie naar zes. De apotheek op de hoek van de Stormsteeg bleef. Gerrit Everwijn had in 1742 zelfs een belastbaar jaarinkomen van f 2000.-.

Hendrik en Everwijn Meijer

Hendrik Meijer, leerling van Evert Everwijn, nam de apotheek in 1806 over, zette de zaak als *Everwijn & Meijer* in de adresboeken en gaf zijn jongste zoon en opvolger de achternaam van zijn leermeester als voornaam: Everwijn Meijer. Naast het officiële receptuurboek, de *Pharmacopee*, had elke apotheker wel een handgeschreven boekje waarin hij zijn speciale recepten schreef. Van de apothekers Meijer is zo'n boekje bewaard gebleven.

Er staan onder andere recepten in voor snuifpoeder, slempoeder, Eau de Cologne, zegellak en een laxerende pruimenconserf. Ook een recept om gelatine te maken van het schaafsel en de krullen van Cornu Cervi (hertshoorn).

Hendrik Meijer's dochter Christina bleef ook op de Geldersekeade wonen. Zij trouwde met de in Enkhuizen geboren cargadoor Cornelis van der Willige Duyvensz.. Deze had zijn bedrijf omstreeks 1850 op Geldersekeade 42. Het huis vormde een geheel met

de gevel van Zeedijk 43 zit een gedenksteen met daarop in vergulde letters: 'De eerste steen gelegd den 6 augustus 1853 door Johannes Jacobus Duyvensz oud 2 jaar en 7 maanden'.

Cholera en andere epidemieën

Hendrik en Everwijn Meijer werden in hun tijd regelmatig geconfronteerd met een cholera-epidemie, een nieuwe plaag afkomstig uit Azië, die voor het eerst opdook in 1832. De ziekte kon binnen enkele uren fataal zijn. Je kon in de ochtend gezond opstaan en in de loop van de dag de eerste verschijnselen, braken en diarree, krijgen en 's avonds dood zijn. Verspreid over de 19de eeuw waren er vier epidemieën, de hevigste was die van 1848–1849. Cholera werd ook wel de 'blauwe dood' genoemd. Het gezicht kreeg een loodkleurige tint, het lichaam was ijskoud en handen en voeten vertoonden blauw gekleurde nagels. De verpauperde stadswijken, ook op en rond de Geldersekade, werden het zwaarst getroffen. Slecht drinkwater was een van de factoren die het ontstaan van cholera bevorderde.

Meijer verkocht zelf bereide Anticholera druppels voor 30 cent per flesje, ook wel *Guttae Bleekeri* genoemd, naar dokter P. Bleeker die een boekje schreef: 'De Cholera: wenken voor allen'. De druppels bevatten opium tinctuur, aether met spiritus en pepermuntolie voor de smaak.

Ook andere epidemieën maakten vele slachtoffers. Pokken, vooral in 1864 en 1871 en in 1889/1890 een influenza-epidemie. Eind 19de eeuw begonnen infectieziekten aan een massale terugtocht. Inmiddels waren er schoon drinkwater, sanitaire voorzieningen en een sterk verbeterde voeding.

Wijnand Hendrik van der Meulen

Van 1875–1999 is de apotheek opnieuw in handen van één familie. Wijnand Hendrik van der Meulen is geboren in deze buurt, op de Oudezijds Achterburgwal vlak bij de Lange Niezel. Zijn vader was *Hoofd Visiteur der In- en Uitgaande Regten*. Van der Meulen, die daarvoor een apotheek op Nieuwmarkt 11 had, kocht in oktober 1875 *Apotheek Everwijn & Meijer* en verhuisde met vrouw en drie zonen naar de overkant. De apotheek op de Nieuwmarkt, die al bestond sinds 1739, werd opgeheven. Van der Meu-

*Wijnand Hendrik van der Meulen omstreeks 1885.
(Amsterdam 1824 - 1907)
(Olieverf A. van Doorn Jr.)*

Een rond lopende opstand, geschilderd in Berlijns blauw, onderbroken door okergele, gemarmerde pilaartjes met aan de bovenkant een kapiteel met acanthusblad, alles afgedekt met een koof in Bentheimer grijs die versierd is met vergulde 'kralen'. Ladekastjes voor de kruiden met porseleinen naamplaatjes. Daarnaast een in de muur verankerd flessenkastje. Boven op de opstand staan onder andere een koperen vijzel uit de periode van de Everwijns, een 19de eeuwse koperen stoomketel, porseleinen vijzels en een kaaiman.

Uit de periode van Van der Meulen zijn ook de drie grote 19de eeuwse opstandflessen van Boheems Kristalglas, met ingebrande geëmailleerde schilden met zwart schrift en gouden rand. Hierin

pond verkocht werden. Sulfas Magnesticus ofwel Sal Anglicum, Engels zout of bitterzout genoemd. Bicarbonas Natricus, ofwel dubbelkoolzure soda of zuiveringzout en Carbonas Magnesticus. Alle drie werden ze gebruikt bij maagklachten.

Het tegeltableau in de winkel laat links de Oude Waal zien en rechts de Binnenkant en is geschilderd vanaf een punt dicht bij de *Montelbaanstoren*. De ophaalbrug bij de Binnenbantammerstraat is begin 20ste eeuw vervangen door een vaste brug. Deze brug werd in de oorlog zwaar beschadigd bij een bombardement. Het tableau is eind 19de eeuw gemaakt naar een schilderij van de Haagse schilder Johan Klinkenberg (1852-1924) door H.D. Schild in de *Koninklijke Porselein-en aardewerk Fabriek*

De apotheek rond 1900. Voor de deur apotheker Wijnand van der Meulen met zwart laken kalotje op het hoofd. De loopjongen naast hem draagt een bezorgtrommel met daarop de firmanaam geschilderd. Glashandel Delius van de Geldersekade verkocht deze trommels, aan twee kanten te openen en voorzien van tien afdelingen, voor zes gulden. Boven het pothuis, zijn achter het raam de 19de eeuwse wit porseleinen zalfpotten te zien, die er nu ruim honderd jaar later nog staan.

Tegenslagen

In de tien jaar volgend op de aankoop van zijn apotheek kreeg Wijnand van der Meulen in zijn privéleven zware klappen te verwerken. In 1878 vertrok zijn oudste zoon Jacob, net 18 jaar, als kina-agent naar Sorato in Bolivia. Hij zou nooit meer terugkomen. Een jaar later overlijdt zijn jongste zoon, slechts 5 jaar oud. In 1882 overlijdt zijn vrouw Paulina. In 1888 overlijdt zijn middelste zoon, ook een Wijnand

In 1885, hij is dan 61, hertrouwt hij met de 26-jarige Siet Harders, die twee huizen verderop in dienst is bij de familie Fischel. Ondanks alle tegenslag ging Wijnand van der Meulen verder met verbouwen.

De apothekerswinkel

Tot in de 20ste eeuw was de winkel van de apotheker werkplaats en winkel tegelijk. In die kleine ruim-

konden hun recept afgeven door een klein poortje in de afscheiding van de werktafel. Had je een splinter in je duim, een vuiltje in je oog, een keel die niet helemaal lekker voelde of, wat hier vaak voorkwam, een bebloede kop na een vechtpartij, dan kon je hier altijd terecht.

Met het op de markt brengen van de eerste verpakte merkgeneesmiddelen aan het eind van de 19de eeuw brak er voor de apothekers, die tot dan

ging voor het vak. Voorlopig konden de specialités opgeborgen worden in een klein kastje, maar al spoedig moesten de flessen met chemicaliën het veld ruimen. De vrijgekomen plankjes werden gevuld met Abdiwijn tegen hoest, Sanatogen 'om het zwakke lichaam nieuwe sterkte te geven en uwe slappe zenuwen nieuwe veerkracht,' Scott's Emulsion, zuivere levertraan, Pink Pillen 'die het bloed verrijken en regelmaat brengen in de fijngevoelige functies van de vrouw', Mijnhardt's Zenuwtabletten,

De recepteerruimte in 1948. V.l.n.r. De assistenten Rie Spies, Ini van 't Hof en Loes Beck en Herman Jan Wijnne, eigenaar van de apotheek van 1931-1967.

Aambeienzalf van Broeder Benedictus 'voorkomt dikwijls zeer pijnlijke operatiën,' Norit tegen schadelijke bacteriën in het lichaam en Formamint Tabletten 'door meer dan 10.000 artsen aanbevolen als voorbehoedmiddel tegen influenza, roodvonk en diphteritis.' Het werden steeds meer en er moest een andere plek gevonden worden voor de bereidingen. Het statige kantoor in de opkamer moest daarvoor plaatsmaken. Weer hebben veel apotheken in de binnenstad hun deuren moeten sluiten. Maar Van der Meulen bleef.

Van de 340 apotheekjes in de 17de eeuw, waren er in 1854 nog 60 over en nu zijn er nog maar 9 in de binnenstad.

Herman Jan Wijnne en zoon

Na het overlijden in 1907 van Van der Meulen sr

Jan Wijnne, zoon van haar jongste zuster Betsy en de arts Antoon Wijnne, in de apotheek en in 1931 werd hij eigenaar.

In 1967 werd zijn oudste zoon Herman apotheker/eigenaar. Hij gaf er de voorkeur aan om aan de universiteit te blijven werken en droeg in hetzelfde jaar het dagelijks beheer van de apotheek over aan zijn studiegenoot Henny Rasker-Prins.

Ter gelegenheid van de viering van het 300-jarig bestaan van de apotheek op 9 november 1996 organiseerde de apotheek een symposium in museum *Ons Lieve Heer op Solder*, over de gezondheidszorg in de Amsterdamse binnenstad, die met zijn verscheidenheid aan mensen en culturen vraagt om een kleinschalige en doelgerichte hulp- en dienstverlening.

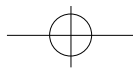
Het karakter van de apotheek in het algemeen is

De apotheek juni 1986.

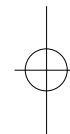
(Gemeentearchief Amsterdam)

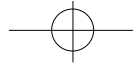
meer alleen op het afleveren van medicijnen, maar steeds meer op dienstverlening en medicatiebegeleiding.

In september 1999 werd de apotheek verkocht aan apotheker Annemieke Hollander-Drost, die ook eigenaar is van de naburige Dam Apotheek.

*Geldersche Kaay, gezien
vanaf de Ridderstraat in
Noordelijke richting.
Tekening Reinier Vinkeles
1764.
(Uit Atlas Splitgerber,
Gemeentearchief
Amsterdam)*

De Geldersekade in de achttiende eeuw

- 1701-1713 Spaanse Successieoorlog. De Verenigde Provinciën strijden met enkele andere landen tegen Lodewijk XIV. Vrede van Utrecht.
- 1702 De overweldig van de Oudezijds Kolk wordt ter wille van de scheepvaart afgebroken en vervangen door een brug.
- 1742 Amsterdam telt 230.000 inwoners.
- 1748 Pachtersoproer.
- 1763 Financiële crisis in Amsterdam, waarna een reeks van faillissementen volgt.
- 1773 Amsterdam telt 350.000 inwoners.
- 1787 De aanhouding van Prinses Wilhelmina van Pruisen bij Goejanverwellesluis in de zomer was de aanleiding tot de inval van de Pruisische troepen in ons land en de belegering van Amsterdam.
- 1795 De Verenigde Provinciën worden de Bataafse Republiek. De schuttersvrienden worden afgeschaft en vervangen door een burgerwacht.
- 1796 Er wordt een nieuw stelsel van huisnummering ingevoerd, in plaats van de tot dan toe gebruikelijke uithangborden en gevelstenen.
- 1798 De VOC opgeheven.

Beroepen, bedrijven en winkels.

In de achttiende eeuw komen de volgende beroepen voor op de Geldersekade: apotheker, bakker, beunhaas, bierbrouwer, boekhouder, cargadoor, chirurgijn, drogist, glaskoper, glazenmaker, herbergier, kaagschipper, kapitein ter zee, kleermaker, koekenbakker, koopman, koperslager, ziekenbezoeker, kruidenier, lakenkoper, makelaar in graven, medicinae doctor, notaris, schilder, sluiswachter, stoelemaker, stokviskoper, tapper, vathouder, vleeschhouwer, weger in de Waag, wijnkoper, zoutkramer. Opvallend is dat er ineens ook winkels zijn op de kade. Winkels die gespecialiseerd zijn in boxen, koffie en thee, hoeden, katoen, linnen, potten, pijpen, sitsen (bont bedrukt katoen), tabak, verf, virtualie en ijzer. Een 'Delfse' winkel,

verreweg het hoogste jaarinkomen. Bij de andere beroepen was dat niet hoger dan 2000 gulden, zoals dat van de apotheker bijvoorbeeld. Het jaarinkomen van de winkeliers was over het algemeen 600 gulden, met uitschieters naar boven: sitzen en tabak 1000, ijzer 1400 en virtualie 2000 gulden.

Het moet in de 18de eeuw wel heel rumoerig geweest zijn op de Geldersekade. De vele bedrijven die er waren zorgden voor druk vrachtvervoer over het water. Kruiwagens en vrachtsleden getrokken door paarden gingen over de hobbelige kade. Elke week kwam hier een postboot aan uit Kleef en elke week vertrokken hier vandaan boten naar Hattem, Thiel, Venlo, Wezel en Keulen. Tapperijen, danshuizen en logementen voor de zeelui lardeerden het geheel. Een heel schilderachtige buurt. Vooral de omgeving rond de Schreierstoren en de Waag waren geliefde onderwerpen voor schilders en tekenaars.

De Geldersekade in 1764 bij een tekening van Reinier Vinkeles

Reinier Vinkeles, een buurtgenoot, naar wie een andere Amsterdamse kade is vernoemd, heeft in 1764 het middelste gedeelte van de Geldersekade getekend. Vinkeles was 23 jaar toen hij de tekening van de Geldersekade maakte. Achterop staat geschreven: 'De Geldersche Kaay aan de Ridderstraat naar de Buitenkant', dat is de huidige Prins Hendrikkade. De tekening zit in de Atlas Splitgerber, een 19de eeuwse prentenverzameling, die wordt bewaard in het gemeentearchief van Amsterdam. Reinier Vinkeles werd geboren op 12 januari 1741. Zijn ouders, Harmen Vinkeles en Elisabeth Prengers, hadden een rouwwinkel in de Pijlsteeg. Toen Reinier in mei 1781 trouwde met Catharina Jurgens woonde hij op de Achterburgwal en bij zijn overlijden op 30 januari 1816 op de Keizersgracht bij de Utrechtsestraat.

Reinier Vinkeles is begonnen als topografisch tekenaar, maar legde zich vervolgens steeds meer toe op het illustreren van boeken. In 1765 werd hij

naamste tekenaars van Amsterdamse stadsgezichten. Zij gaven een heel nauwkeurig 'naar 't leeven geteekent' beeld van de stad en haar bewoners. Vaak werden de stadsgezichten gemaakt in opdracht van particulieren. Het komt voor dat er van dezelfde omgeving meerdere versies bestaan. Ook in dit geval is er een tweede aquarel van Vinkeles, waaraan hij is begonnen in 1770 en die hij in 1812 heeft afgemaakt, aldus de aantekening op de achterkant. Het straatbeeld is exact hetzelfde als in 1764, alleen staan er nu andere mensen op. (illustratie omslag)

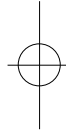
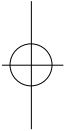
Pothuizen

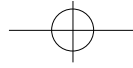
Rechts op de tekening uit 1764 zijn voor een deel de rond 1600 gebouwde wijnkoperspanden Geldersekade 97-99 te zien. Het pakhuis nummer 99 heeft hier nog een pothuis met een ingang vanaf de straat. Er zit iemand in, zo te zien, misschien een schoenlapper die daar zijn nerinkje heeft. In de 17de eeuw had bijna elk huis een pothuis, sommige hoekpanden zelfs twee. Een pothuis, half boven en half onder de grond gebouwd, mocht niet hoger dan een en een kwart meter boven het straatniveau worden opgetrokken. Sommige pothuizen hadden vanaf de straat een eigen ingang en konden zo apart verhuurd worden. Vaak diende de extra ruimte die het pothuis gaf, om een te kleine woonruimte te vergroten en te gebruiken voor het bewaren van potten en pannen.

Een keur van 1 september 1685 bepaalde dat er voor het hebben of bouwen van een pothuis precario moest worden betaald aan de Regenten van het Aalmoezeniershuis ten behoeve van de armen. Zoals veel pothuizen in de stad is ook dat van Geldersekade 99 in de tweede helft van de 19de eeuw afgebroken voor de aanleg van troittoirs. In Amsterdam zijn nu nog zo'n dertig pothuizen te vinden, waarvoor nog altijd precario moet worden betaald, alleen niet meer ten behoeve van de armen.

Wijnkopers

Geldersekade 97, het huis met de trapgevel en de

van de tekening, was dat Adriaan Scharff jr. In 1743 kwam ook het pakhuis nummer 99 in zijn bezit.

Met een beetje fantasie zie je in de figuur op de voorgrond Adriaan Scharff jr., die aanwijzingen geeft aan zijn knecht. Naar de mode van die tijd draagt hij een zwierige open gedragen jas met weggesneden panden, de frac genoemd, met daarbij een kniebroek, lichte kousen en puntige schoenen, voorzien van gespen. Hij staat vlak voor de wijnkoperspanden, waar hij ook woont. In zijn rechterhand heeft Scharff een stok, misschien wel een peilstok, waarmee hij zojuist de inhoud van de gevulde wijnvaten heeft gemeten of waarmee hij het alcoholgehalte heeft bepaald. Bij de nog jonge boom ligt een aantal wijnflessen klaar, die misschien door de andere bediende gevuld moeten worden met de wijn uit de zojuist gekeurde mandfles.

Iets verderop vervoert een sleper twee wijnvaten. Sleepvoertuigen zijn vaak op oude schilderijen te zien. Het paard trok de slee over de gladde straatkeien, met ernaast de sleper, die de teugels voerde. Hij had een vette in traan gedrenkte lap bij zich, de smeerlap, die hij af en toe voor de slee-ijzers gooide, om ze goed glad te houden.

Straatverlichting

Vlak naast Scharff staat een zogenaamde 'Jan van der Heyden lantaarnpaal', een constructie uit 1663: een olielampje, gevuld met raapolie, dat met twee haken in een eikenhouten lantaarnpaal werd opgehangen. Dergelijke lantaarnpalen, maar nu met een spaarlamp erin, zijn nog te zien aan de Amstel bij de Magere Brug.

In Jan ten Hoorn's *Reys-Boek Door de Vereenigde Nederlande en Derselver aen Grensende Landtschappen en Koninckrijcken etc.* uit 1689, staat in het hoofdstukje over Amsterdam:

'(...) Tot beveiliging der Straaten, en bewaaring van ongelukken door Water, heeft men ook over eenige weinige jaaren hier uitgevonden, en vervolgens tot volmaaktheid gebracht, zekere Lamp-lantaarnen, welke, bij duistere Maan, de gantsche nacht over lichtende, alle straaten en grachten in die naare donkerheid zo klaar beschynen, dat men ze onbeschroomdelyk kan begaan, en de wateren, die hier zeer overvloedig door de Stad loopen, vermyden. (...) Deze inventie, uitgevonden door Jan van der

Het hokje aan de wallekant is waarschijnlijk een openbaar privaat.

Bij de Stormsteeg

Wandelend over de Bantammerbrug, een houten wipbrug van omstreeks 1600, waar als altijd wat figuren rondhangen, kom je uit bij de Stormsteeg. Op de tekening van Vinkeles is op de linkerhoek van de steeg gedeeltelijk zichtbaar het huis waarin vanaf 1696 tot heden de apotheek gevestigd is. Ook dit pand heeft aan de kant van de Geldersekeade een groot pothuis, dat omstreeks 1892 is afgebroken. Het armetierig pothuisje in de Stormsteeg mocht blijven staan. In 1764 overleed in dit huis apotheker Gerrit Everwijn, die werd opgevolgd door zijn zoon Evert. Gerrit Everwijn was ook eigenaar van het pand met de trapgevel ernaast, nu nummer 86. Hier woonde zijn zoon Jan Willem Everwijn, een 'medisch docter'. Het pand daarnaast, nu nummer 88, was eigendom van de regenten van het *Oude Zijds Huiszitten Huys*, een college belast met de armenzorg.

Aan de andere kant van de Stormsteeg zijn nog twee panden te zien. Het eerste is het pakhuis, nu nummer 84, genaamd *In Den Blaauwen Leeuw*, dat in 1764 in het bezit was van stokviskoper Frederik Helt. Het pakhuis, is eind 19de eeuw afgebroken en vervangen door een groot winkelpand gebouwd voor het *Herenconfectie- en Vakkledingbedrijf J.B. Wöstmann*.

Geldersekeade 82

Het tweede huis helemaal rechts op de tekening van Reinier Vinkeles is een oud koopmanshuis, een combinatie van woon- en pakhuis, nu nummer 82. In 1764 was het huis in gebruik als herberg, genaamd *Daer de oude boereninval uythangt*. Eigenaar was Cornelis Ooterlijk, 'geweezen Commandeur op Oostyndien', die het huis in 1734 voor f 15.000,- had gekocht.

Het huis is gebouwd in 1644 en werd al in het begin van de 20ste eeuw, ondanks de bouwvallige staat, geplaatst op de lijst van Rijksmonumenten. Het heeft een verhoogde halsgevel met pilasters en met bovenop een driehoekig fronton. Boven de eikenhouten onderpui komen nog vier verdiepingen, een pakzolder en een vliering. Een dergelijk huis met vier verdiepingen in plaats van drie, komt zelden

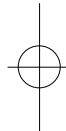
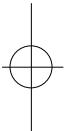
oel-de-boeuf is een ovaal glas-in-lood venster gevat in een sierlijke omlijsting van natuursteen met in het midden een klein rond zielglas of ziele oog, dat is de kegelvormige opdeuking in de bodem van een fles. Twee hijsluiken en een hijsbalk completeren het geheel. Het smalle huis lijkt door de verhoogde halsgevel nog langgerechter en heeft iets weg van een bouwwerkje uit een ouderwetse blokkendoos.

Vreemd genoeg wordt het monument in geen enkel standaardwerk uitvoerig beschreven. Wie het huis heeft gebouwd is niet bekend, maar de bouwmeester van destijds heeft wel goed gekeken naar de huizen van zijn grote voorbeeld, de 17de eeuwse architect Philips Vingboons (1608 - 1678). Vingboons was de eerste die een verhoogde halsgevel ontwierp. Dit type huis werd gebouwd in de periode 1640-1670. Eveneens kenmerkend voor de stijl van Vingboons zijn een gevel met Dorische pilaster en het driehoekig fronton. Dat laatste is in de 19de eeuw bij dit huis op de Geldersekeade waarschijnlijk door bouwvalligheid ingestort en afgebroken. Het 17de eeuwse huis is gebouwd rond een houtskelet van eikenhout en grenen. De begane grond met insteek heeft in het verleden dienst gedaan als werkplaats, de achterliggende ruimten en de insteek als woonruimte. De 17de eeuwse spiltrap voert van de eerste verdieping naar de zolder. In de 19de eeuw is er hier en daar aan het interieur wel wat veranderd.

Dat het pand ruim 350 jaar later zowel van binnen als van buiten nog zo'n authentieke 17de eeuwse uitstraling heeft, komt misschien wel doordat er door de eeuwen heen ambachtelijke bedrijven in hebben gezeten, waarvan de bezitters geen tijd, of nog waarschijnlijker geen geld hadden, om het huis te moderniseren. In de tweede helft van de 19de eeuw was er bijvoorbeeld het timmerbedrijf gevestigd van Daal en daarna de huis- en scheepskuiperij van Abrahams.

Architect J.B. Ingwersen 1921 – 1996

Jarenlang vroeg de buurt zich af wie toch de eigenaar was van dat mysterieuze, verpauperde huis Geldersekeade 82 en waarom er maar nooit iets mee gebeurde. Bijna niemand wist dat het in 1971 was gekocht door architect J.B. Ingwersen, die bijna 25 jaar lang elke week in zijn vrije tijd bezig was aan de uitvoering van het door hem ontworpen restauratie-

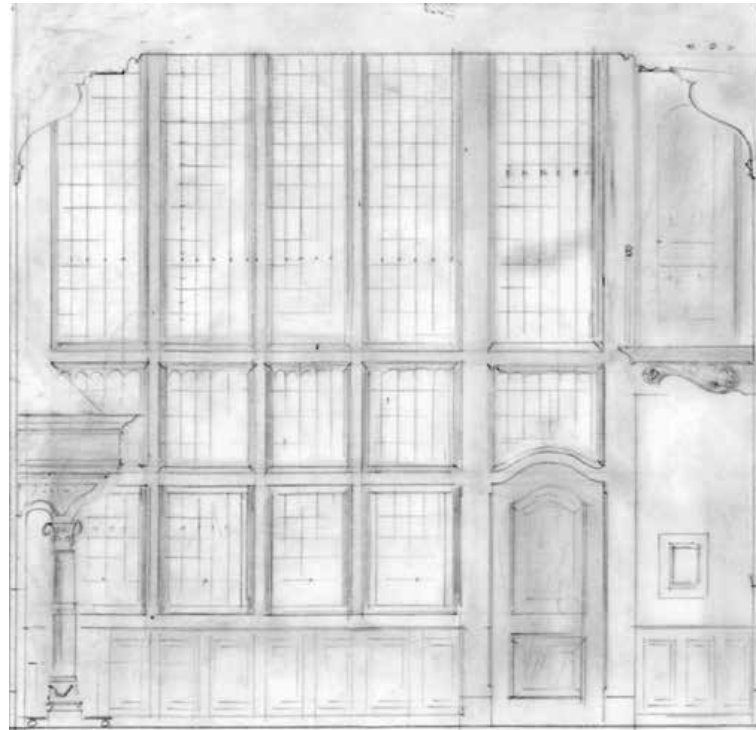
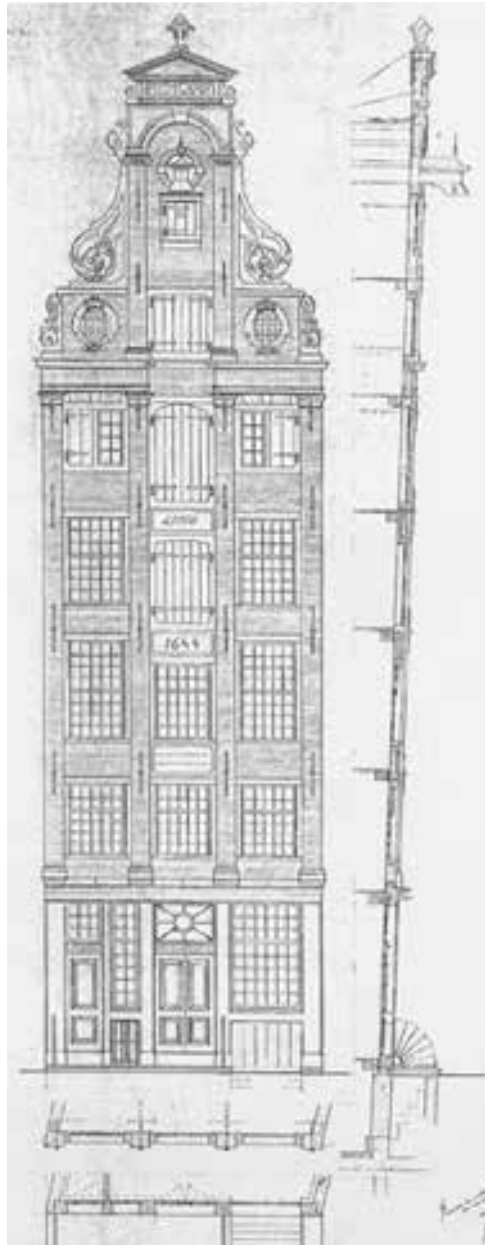
zou kunnen noemen het hoogtepunt van de restauratie: het plaatsen van een nieuw fronton met pijnappel boven op de halsgevel, naar een voorbeeld uit de platenatlas van Philips Vingboons. Onder het fronton plaatste hij een jaartalsteen waarop in gouden letters: *Anno MDCXLIV*. Daarna kwam de achtergevel aan de beurt. Met het unieke grote kruiskozijn is deze zo fraai dat het misschien ooit wel de voorgevel was.

Restaureren was niet de hoofdbezigheid van Ingwersen, een geboren en getogen Amsterdammer. Hij had een eigen architectenbureau en heeft een aantal moderne naoorlogse gebouwen in de stad op zijn naam staan, zoals de *Autopon* (1961), een showroom met garage en woningen aan het eind van de Overtoom, en diverse scholen in nieuwbouwwijken, zoals de *Osdorper Scholengemeenschap*. Het restaureren van dit eeuwenoude huis was voor hem een hobby. In veertig jaar tijd had hij een enorme hoeveelheid antieke gereedschappen verzameld van allerlei ambachten. Samen met zijn zoon probeerde hij jarenlang met het geduld en de liefde van een Middeleeuwse kathedraalbouwer dit huis van de ondergang te redden. Want kenners zijn het er over eens dat het tot een van de tien meest bijzondere huizen van de oude binnenstad behoort. Tijdens een rondgang in 1995 ontmoetten wij een enigszins vermoeide, maar nog steeds geestdriftige man, die alles wilde laten zien, van onder in de kelder tot boven op de allerhoogste vliering. Het huis lag overal vol met antieke gereedschappen, bouwmaterialen, tekeningen en foto's. Her en der stonden zware eiken deuren en andere onderdelen die hersteld moesten worden. Er was al zoveel gedaan, maar er moest ook nog zoveel gebeuren.

Ingwersen kreeg jaren daarvoor een grote klap te verwerken. Een van zijn zoons, die meewerkte aan de restauratie, is tijdens het werk verongelukt. Ook Ben Ingwersen zelf zou de voltooiing van zijn restauratie niet meer meemaken. Hij overleed eind 1996.

Wat drijft iemand om zo'n bouwval te kopen, om er vervolgens rustig een kwart eeuw lang aan te gaan knutselen? 'Mijn vader was niet zo'n prater en praten moest hij heel veel met zijn opdrachtgevers', vertelt Ben Ingwersen jr. 'Ontwerpen en tekenen dat kon hij goed. In de weekenden wandelden we samen langs de grachten, waar hij me wees op de

Interieurtekening van
B. J. Ingwersen

en toe gewoon met zijn handen kon werken, iets wat hij eigenlijk het liefste deed.'

Na zijn overlijden heeft de familie in 1998 het pand moeten verkopen. De unieke verzameling gereedschappen ging naar de veiling.

Uitzichtplatten

De prachtige 18de eeuwse panden Geldersekade 4, 6 en 10 hadden aan de voorkant vlak achter de hoge, rechte kroonlijst, een uitzichtplat. Geldersekade 4 heeft een eenvoudig plat. Nummer 6 heeft een Lodewijk XIV-kroonlijst met daarboven een deels open, deels gesloten balustrade. Achter die balustrade was links een verhoogd uitzichtplat, bereikbaar via een apart traptorentje. Het torentje

zelf had ook nog een balustrade als bekroning. Op nummer 10 was tegen de schoorsteen een ijzeren platje geconstrueerd, bereikbaar via een spiltrapje.

In de 18de eeuw, maar ook al in de 17de eeuw, zijn in Amsterdam diverse van deze platten op woonhuizen aangebracht. Ze boden de mogelijkheid om van een prachtig uitzicht te genieten. Je zou kunnen zeggen dat deze huizen uitzicht hadden op zee, want het water van de Geldersekade stond toen nog in open verbinding met het IJ, dat uitmondde in de Zuiderzee. Terwijl de golven bij de Schreierstoren tegen de waterkering klotsten, konden de bewoners vanaf hun uitzichtplat zeilschepen uit alle windstreken zien aankomen en in de verte konden zij de polders en de Waterlandse dorpen zien liggen. De 18de eeuwse historicus Wagenaar schrijft hierover: 'Ook is dit Plat eene zeer geschikte plaats tot het doen van

Geldersekade 4

Op Geldersekade 4 wonen de tweelingbroers Hans en Peter van Efferen. Zij zijn nog in het gelukkige bezit van zo'n uitzichtplat. Om dat plat te bereiken is wel een hele klimpartij nodig langs alle verdiepingen van het huis. Eenmaal op zolder gaat een steil trapje langs de muur naar de vliering en vandaar voert een nog steiler trapje naar een luik, en als dat open gaat sta je gelijk op het uitzichtplat. Een bijzondere ervaring: je knijpt heel even je ogen dicht en je waant je twee eeuwen terug. Wat prachtig moet dat uitzicht geweest zijn. Nu is alles anders. Vlak achter ons is de Nicolaaskerk, die ons het uitzicht over de stad ontnemt. De kolossale torens zijn beangstigend dichtbij. Aan de voorkant raast in de diepte het verkeer over de Prins Hendrikkade en over de brug naar het Centraal Station. Overal lelijke bebouwing. Het enige wat nog past in het oorspronkelijke vergezicht is het torentje van de 17de eeuwse Oosterkerk op Wittenburg en het imposante 's Lands Zeemagazijn, nu als Scheepvaartmuseum in gebruik.

In 1948 kwamen de ouders van Hans en Peter hier wonen en hier werd ook de tweeling geboren. Het pand was eigendom van Vinke & Co, een cargadoorsbedrijf, waar we elders nog uitvoerig op terug komen. Hun vader Joop van Efferen was 40 jaar in dienst bij *Vinke & Co*. Met een roeivletje voer hij naar de schepen om bestellingen op te nemen, weer te bezorgen en af te rekenen. Van Efferen sprak vloeiend Noors, Zweeds en Deens, dat hij had geleerd in Oslo, waar hij twintig jaar met zijn ouders had gewoond. Bijna alles in dit authentieke huis ademt de sfeer van een ver verleden. Dat wordt nog versterkt door de uitstalling van de vele bodemvondsten, die de broers tijdens hun opgravingen in de buurt naar boven hebben gehaald.

Geldersekade 6 en 10

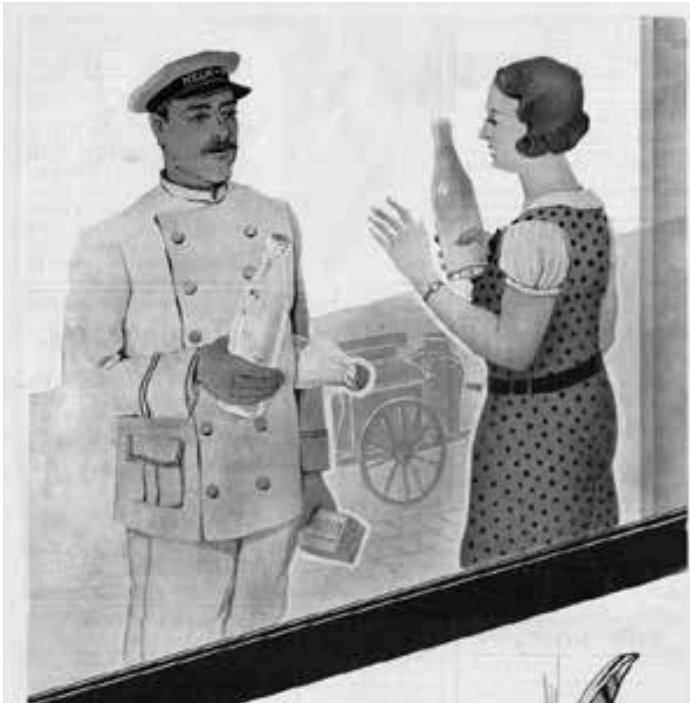
In de jaren dertig van de 20ste eeuw was op nummer 6 het *Hollands Uitgevers Fonds* gevestigd. Nu is het pand verdeeld in vier appartementen. Geldersekade 10 is een monumentaal pand met lijstgevel uit omstreeks 1800, dat doorloopt naar de Oudezijds Kolk en dat uit drie met elkaar verbonden huizen bestaat. De nummers 2 t/m 10 kijken alle aan de achterkant uit op de Oudezijds Kolk, in de 18de

*Gelderskade nummer 2 tot en met nummer 12.
De nummers 4, 6 en 10 hebben uitzichtplatten*

van Geldersekade 10: *Huis waar De Eland uitsteekt* en in 1743 *Huis waar de Roode Molen in de gevel staat*. Van 1962 tot 1966 was hier de studio van Marten Toonder gevestigd. Het pand werd in 1980 aangekocht door *Stadsherstel* en in 1990 gerestaureerd. Het is nu verhuurd aan de *Stichting Gastenverblijven van de Universiteit van Amsterdam*, die er 20 wooneenheden heeft voor buitenlandse gastdocenten.

Advertentie van Thijssens in het blad
Zuivelbereiding & -Handel met United Glass Bottles (UGB)
die hij in Charlton, Engeland, liet maken.
(collectie Thijssens)

O neen dank U, alleen wanneer
U melk levert in flesschen met
bodemmerk blijven wij ge-
regeld afnemen, daar dit de
eenigste flesch is, welke wij
huisvrouwen vertrouwen.

**Monding
schilfert niet af!**

Kristalhelder wit glas.
Accurate inhoudsmaat.
Monding schilfert niet af.
Geen klachten meer van
Uw afnemers.
Gehard als steen.
De makkeest bij ultra-
mechtheid.
Veel langere levensduur.
Duitse nieuwste sterke
qualiteit.
Minder rekorten.
Hogere winsten.

THUSSENS
GLASINDUSTRIE AMSTERDAM
TELEF. 42862
Monsters op aanvraag

Glashandelaren

Een grote bierbrouwerij en zo'n vijftien wijnkopers op de Gelderse kade, daar horen glashandels bij. En die waren er ook. De Bordeaux, de Bourgognes en de Bergeracwijnen die naar de Gelderse kade werden vervoerd, zaten in fusten en moesten ter plaatse gebotteld worden. Wijnflessen zoals de zogenaamde *kattenkoppen* en *paardenhoeven* werden in de 18de eeuw in grote hoeveelheden geproduceerd en vormden een belangrijk deel van de Hollandse glasfabricage. Donker olijfgroene tot bijna zwarte flessen, die nog regelmatig in de bodem worden gevonden.

Vlak naast wijnkoper Adriaan Scharff jr. zat in 1742 glaskoper Nicolaas Tonis. In 1780 vestigde Gerardus Thijssens zich op de kade. De kantoren, magazijnen en monsterkamers waren in de loop van de tijd verspreid over de panden Gelderse kade 26–36 en het erachter gelegen pakhuis Elleboogsteeg 14. Deze glashandel zou 220 jaar op de kade blijven en dat is een verhaal apart. In 1840 begon Johan Bertolo Delius op nummer 20. In 1867 kocht Johan Hendrik Thöne, eigenaar van de gelijknamige glasfabriek in Nieuw Buinen in Drenthe, Gelderse kade 97–99. Omstreeks 1880 kwam S. Reich & Co op nummer 47 en afficheerde zich als: 'Keizerlijke Koninklijke Oostenrijksche Geprivilegieerde Glasfabrikanten. Berlijn, Wenen en Haida, Bohemen. Specialiteit: Verlichtingsartikelen voor petroleum, gas en elektriciteit.' Reich verhuisde later naar nummer 16. In de jaren dertig van de 20ste eeuw werd deze firma op dit adres opgevolgd door *glashandel Hildebrand*. Rond 1900 zat C. van Zameren, koopman in glaswaren op nummer 18A.

Glashandel Wed. G. Thijssens & Zonen van 1780

Weliswaar wordt 1780 aangehouden als jaar van oprichting van de glashandel, maar harde bewijzen zijn er niet. Een bedrijfsgeschiedenis is nooit geschreven en oude documenten zijn, op een paar uitzonderingen na, helaas niet bewaard gebleven. Wel zijn er waardevolle aantekeningen van Frits Boers Sr.

Zeker is dat Gerardus Thijssens en Helena Helmig op de Zeedijk woonden, toen zij in 1776 met elkaar trouwden. Hij was 36 en zij 26. Thijssens kocht achtereenvolgens vier huizen op de Gelderse kade. In 1784 een huis aan de westzijde, tussen de Waterpoort- en de Latehaversteeg. In 1789 een dubbel pand aan dezelfde kant, dat doorliep tot aan de Zeedijk, vanouds genaamd *Het Wapen van Frankrijk*, nu nummer 50. En in 1798 een huis bij de Stormsteeg, nu nummer 88. Uiteindelijk behield Thijssens alleen nummer 50.

Een belangrijk deel van zijn omzet haalde Gerardus Thijssens waarschijnlijk uit de handel in Hollandse kelderflessen, die vanaf 1770 op de markt kwamen: vierkante, naar onderen taps toelopende flessen, genoemd naar de kist of *kelder* waarin de Hollandse jenever over de hele wereld werd verhandeld. Aangezien jenever in de 18de en 19de eeuw het meest verspreide gedistilleerd ter wereld was, gingen er kratten vol met deze flessen de oceanen over. Dit verklaart waarom er nu nog overal in de wereld bij opgravingen kelderflessen worden gevonden.

De weduwe Thijssens

Gerardus Thijssens overleed in 1800 en werd op 28 juni begraven in de Oude Kerk. Zijn weduwe zette de firma tot 1812 voort. Op 2 juni van dat jaar was in het advertentieblad van de Gemeente Amsterdam de volgende aankondiging te lezen:

'De Affaire in alle sorten van FLESSEN en andere GLASWERKEN, enz., cauterende op de Firma van de Weduwe G. THIJSENS en ZONEN, zal van primo January 1812, met goedvinden der Weduwe, door de Ondergeteekenden, op dezelfde Firma en voor hunne eigen rekening gecontinueerd worden. Welke ook met de liquidatie der nog loopende zaken belast zijn. W. THYSENS en J. G. THYSENS.' De weduwe Thijssens, die dan begin 60 is, heeft op dat moment bijna twaalf jaar de zaak bestiert. Haar beide zonen nemen de leiding over.

was in de 19de eeuw het belangrijkste afzetkanaal van de *Delftse Flessenfabriek Boers*. Deze fabriek was in 1798 opgericht door Malacester Loup. Hij schreef op 11 augustus 1801 een brief aan de 'Medeburger Agent van Nationale Economie der Bataafsche Republiek', waarin hij een opsomming geeft van het productieprogramma:

'Alle soorten en fatsoenen van wijnflessen. Alle soorten van lange, hoekige wijdmondse en platte Bottles tot inmaken. Alle soorten Olyglazen tot Dertig Pond en meer voor stokers. Kolven en retorten van de kleinste tot de grootste soort. Phiolen van allerlei groote. Camfer glas. Diverse soorten van waterglas voor de Apothekers. Plempen, het moeilijkste en raarste stookglas dat er bekend is, wegens zijn groote als nimmer hier te Lande heeft kunnen gemaakt worden - daartoe de Fabriek van G. Dommer te Amsterdam compleet dor geriest is en instaat gesteld om Tachtig pond sublimaat in eene fles te stoten.'

Bij het dreigende faillissement werd de fabriek, in 1806, overgenomen door Jan Boers. Vervolgens groeide dit bedrijf in krap een eeuw tijd uit tot de grootste glasfabriek van Nederland.

In 1838 werd Thijssens wegens financiële zwakte door de Delftse Flessenfabriek tijdelijk als eigen verkoopkantoor geannexeerd.

Klanten van glashandel Thijssens

De eerste anderhalve eeuw van haar bestaan concentreerde glashandel Thijssens zich op de binnenlandse handel. Een van de belangrijkste afnemers was likeurstokerij *Wijnand Fockink* in de Pijlsteeg, die vóór 1914 onder andere leverde aan ons koningshuis, aan het *Amsterdamse Studenten Corps* en aan buitenlandse hofkringen. In een crediteurenboek van de glashandel uit 1905 zien we Amsterdamse afnemers als *Jacobus Boele*, *Ferwerda & Bierbottelarij 'De Ster'* en *Krasnapolsky*. In het debiteurenboek van Thijssens uit 1881, komt buurman P. de Ridder, mandenmaker op de Gelderse kade 28, regelmatig voor. Hij deed vooral reparaties aan fles-

Iedere keer dat een partij flessen per dekschuit bij Thijssens werd afgeleverd, moesten de enorme manden met een takel op de kade worden gehesen. Deze foto werd gemaakt tussen 1907, toen de broers Roelvink Gelderse kade 32 aankochten en 1915, toen de Scheeps- en Bootwerkers Vereniging Recht en Plicht vertrok uit nummer 30 en ook dit pand in handen kwam van Thijssens. V.r.n.l de nummers 28 tot en met 36. (collectie Thijssens)

Uitbreiding op de Gelderse kade

Na ruim 100 jaar gevestigd te zijn geweest op Gelderse kade 50, verhuisde de glashandel omstreeks 1882 naar nummer 18. Het bedrijf werd op dat moment geleid door de derde generatie Thijssens, dit keer twee weduwen. Met hen eindigde de Thijssens-dynastie. Zij deden in 1900 de handelsfirma over aan de broers Anton en Herman Roelvink, waarna de dames naar Zutphen verhuisden. In de periode 1900–1915 breidde de glashandel uit door aankoop van de panden Gelderse kade 30 tot en met 36.

De Burgemeesterszoon

In 1905 kwam de vijftienjarige Frits Boers in dienst. Hij was de zoon van Alexander Boers, die van 1885 tot aan zijn dood in 1890 burgemeester was van Nieuwer-Amstel en naar wie een straat in Amsterdam Zuid is vernoemd. Frits, voorzover

van f 5,- en vanaf de derde maand f 12.50. Daarvoor moest hij werken van maandag tot en met zaterdag van zeven uur 's ochtends tot zeven uur 's avonds. Daarna volgde hij op de avondschoon nog lessen in Frans, Duits en Engels. Per jaar had hij recht op één dag vakantie.

Glashandel Thijssens, die zich tot dan toe uitsluitend op de binnenlandse afzetmarkt had geconcentreerd, ging zich oriënteren op mogelijke afnemers buiten Nederland. Frits Boers nam die taak op zich. Hij stelde agenten aan en nam deel aan internationale beurzen, waarmee hij zich de woede van de binnenlandse glasfabrieken op de hals haalde. Zo probeerden de broers Roelvink zich een plaats te veroveren op de Engelse markt, waar ze kansen zagen, toen de Engelse glasfabrieken vlak na de Eerste Wereldoorlog niet voldoende konden produceren. Aan de firma *James & Broadwidge* in Londen, waarmee zij al langer zaken deden, gaven zij

worden betaald. Het bleek een ongelukkige zet, want toen de Engelse glasfabrieken, tegen lagere prijzen, weer volop konden leveren, kwam de Londense firma in financiële moeilijkheden en ging failliet. Dit betekende een dermate grote financiële aderlating voor Thijssens, dat het bedrijf ook bijna het loodje legde. De broers Roelvink raakten hierdoor zo ontmoedigd, dat zij daarop besloten zich uit de zaak terug te trekken en deze in 1925 over te doen aan hun medewerker Frits Boers.

De decanter

Na deze catastrofe in Londen moest Frits Boers snel iets nieuws bedenken. De grote hit in die jaren zou de *decanter* of wijnkaraf worden. Boers kwam op het idee om deze fles met glazen stop, tot dan toe alleen van kristal gemaakt, in gewoon glas te laten uitvoeren. Wijn had destijds veel meer droesem op de bodem van de fles dan tegenwoordig, waardoor

Glashandel Thijssens in januari 1930, toen gevestigd op 30-32 en 36. In 1946 kwamen de buurpanden 26 (hoek Elleboogsteeg) en 28 erbij. Gelderseade 28 was een prachtig 18de eeuws pand, met een Rococogewelsteen waarop een schip was uitgehouwen en het woord 'Jalousie'. Hier was Hotel Alaska, met in de kelder de rijwielstalling van R. Posno. (Gemeentearchief Amsterdam)

trouwens ook mooier op tafel. Boers liet de flessen vervaardigen door de *Lüner Glashüttenwerke* en hij leverde tot 1932 meer dan een miljoen van deze decanters aan afnemers in Engeland. Voor Thijssens zat er een ruime winstmarge op en zo bracht Boers de financiële situatie van de firma weer aardig op peil.

De melkfles

Vervolgens kwam de melkfles in beeld. In 1896 werd de eerste ziektekiemvrij gemaakte melk in flessen op de markt gebracht door *Melkinrichting Nederland* in Amsterdam. Maar in 1900 werd nog geen 200 liter in flessen afgeleverd op een dagelijkse afzet van 12.000 liter. Flessenmelk bleef lange tijd een luxe product. De meeste mensen kochten hun melk los en kregen het in de winkel of aan huis getapt in hun emailen melkkoker. Omstreeks 1930 veranderde dat en ontstond er meer vraag naar de melkfles-

Behalve in flessen en potten, handelt Thijssens ook in farmaceutisch glaswerk. Deze reclameplaat uit 1915 geeft behalve in het Nederlands, ook in het Duits, Engels, Spaans en Italiaans een idee van wat er toen geleverd werd. 'Ampullen van Jenasch Fiolaxglas voor onderhuidse inspuitingen, clysmaspuiten, kolven, glazen tubes voor tabletten en poeders, reageerbuisen en petrischalen.' (collectie Thijssens)

Uit de prijscourant van
J. B. Delius & Co,
juli 1909.

een belangrijke producent van die melkflessen. Het ging inmiddels om zeer grote aantallen. Thijssens wilde ook orders voor melkflessen binnenhalen en ging daarmee rechtstreeks de concurrentie aan met de fabriek in Schiedam. Over het algemeen vonden de afnemers dat de kwaliteit van de door de Schiedammer glasfabriek gemaakte flessen nogal te wensen overliet. Zo zou de monding van de melkfles afschilferen, waardoor deze snel waardeloos werd.

modernere fabricagemethoden, speciaal voor de monding, in staat waren om sterkere flessen te maken. Afschilferen was bijna niet meer mogelijk. Thijssens adverteerde er paginagroot mee in het *Nederlands Weekblad voor 'Zuivelbereiding en -Handel.'*

De melkflessen werden met grote kustvaarders in Charlton opgehaald, overgeladen op dekschuiten en op de Gelderse kade gelost. Miljoenen flessen zijn

te. Zo'n 80% van de melkflessen, die destijds in omloop waren, kwam bij Thijssens vandaan. Ter gelegenheid van het huwelijk van prinses Juliana en prins Bernhard op 7 januari 1937, werden de melkflessen voorzien van een ingebrand emailletiket met de portretten van het bruidspaar. Nu een echt verzamelaarsobject.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog greep Boers nog een andere kans aan om zich te onderscheiden van zijn grote concurrent, de *Vereenigde Glasfabrieken* in Schiedam. Aangezien deze in de oorlogsjaren in Duitse handen was, adverteerde Thijssens in de vakbladen met: 'Zuiver Hollandsche Onderneming met Hollandsch Kapitaal en Hollandsch Personeel.'

Aan de lucratieve handel kwam een vrij abrupt einde toen de melkfles, die in de jaren vlak na de oorlog haar grootste populariteit had bereikt, in snel tempo werd vervangen door een kartonnen verpakking.

Uitbreiding

Direct na de oorlog kwam Frits Boers jr. in de zaak en onder zijn leiding is de behuizing van de glashandel steeds verder uitgebreid. Dat begon in 1946 met de aankoop van de terreinen van de in de hongerwinter van 1945 leeggeroofde panden 26 en 28. Het hoge en bijna twintig meter diepe pakhuis in de Elleboogsteeg 14, in 1609 gebouwd voor de Oost-Indische Compagnie voor de opslag van walvisprodukten als traan, baleinen of baarden en potvstanden was al sinds 1900 bij Thijssens voor opslag in gebruik. Het mocht in 1983 wegens grote bouwvalligheid, zeer tegen de zin van Monumentenzorg, gesloopt worden en vervangen door nieuwbouw. Ondanks dat dit pakhuis een van de oudste was in Amsterdam, in de vloer bevonden zich nog de vroeg 17de eeuwse traanreservoirs, stond het om onbegrijpelijke redenen niet op de lijst van Rijksmonumenten.

De uit de zijgevel afkomstige oude gevelsteen *De Groote Walvis* is duidelijk zichtbaar opnieuw in de zijgevel van het nieuwe pand geplaatst. In het nog bestaande pakhuis Elleboogsteeg 12 zit een gevelsteen 16 *De Walvis* 90.

In 1950 werden andere terreinen en panden aangekocht op de Oudezijds Achterburgwal, de Nieuwezijds Voorburgwal, de Oudezijds Kolk en de Oude Schans. Deze pakhuizen werden allemaal weer van de

Natuurlijk is het nonsens te hameren op flesschen, welke breken, zooals sommigen aanschouwelijk voorstellen. Daarom gebruiken alle eerste klas melkinrichtingen ook

T-Z UGB

MELKFLESSCHEN

THIJSSENS GLASINDUSTRIE

AMSTERDAM, TELEFOON 42862, OPGERICHT-1780.

ZUIVER HOLLANDSCHE ONDERNEMING MET HOLLANDSCH KAPITAAL EN HOLLANDSCH PERSONEEL.

HOUTEN SCHILPERT NIET AF

Advertentie uit het blad
Zuivelbereiding & -Handel
in oorlogstijd.
(collectie Thijssens)

sen werden namelijk niet meer per vrachtschuit aangevoerd, maar in pallets met vrachtwagens en die konden geen kant uit op de smalle grachten.

De derde generatie Boers

tot in lengte van jaren met het bedrijf beziggehouden, ook al moest hij daarvoor uit Nice komen, waar hij ging wonen toen hij ouder werd. Hij overleed, 94 jaar oud, in 1984. Nog een voorbeeld van zijn ondernemersgeest. Nadat in 1933 de verkoop en

De Gelderse kade met v.r.n.l. de Schreierstoren en de nummers 2 t/m 56. Op deze ansichtkaart is te zien dat het pand van Glashandel Delius toen in aanbouw was. Links achteraan is een open plek en er staat een witte bouwkeet. De kaart is op 16 september 1904 naar Groningen verstuurd en de tekst luidt: LO! (Lieve Ouders) Vanmorgen ben ik alleen naar 't Rijksmuseum geweest, en trof daar Louise, die mij uitnodigde voor maandagmorgen. Vanmiddag naar 't Panorama met Jan. Wat is dat verbazend mooi hè? 't Weer is magnifique. 't Spijt me dat ik m'n strooioed niet heb. Alles wel aan boord. 't Wittebrood is hier heerlijk. Wim.

met de *ms Statendam* af naar de Verenigde Staten. Hij liet advertenties plaatsen in de dagbladen met vrij vertaald de volgende tekst: de eigenaar van de grootste glashandel in Holland bezoekt de Verenigde Staten van 14 - 20 oktober. Hij zal graag firma's ontvangen die geïnteresseerd zijn in flessen die snel geleverd worden en tegen concurrerende prijzen. Inderdaad sloeg hij een paar grote klanten aan de haak.

Nu is zijn kleinzoon Frank Boers eigenaar van de oudste glashandel in Nederland. Met even veel lef als zijn grootvader destijds, presenteert hij zich als de succesvolste verpakkingsspecialist in Europa. Behalve de im- en export van 'normale' flessen, worden hier in opdracht bijzondere flessen ontworpen en gemaakt. Een groot succes is de als 'Amsterdammer-tje' vermomde fles, die door Dirkzwager in Schiedam wordt afgevuld met korenwijnjenever. Voor de Amerikaanse markt ontwierp Frank Boers luxe wodka-flessen, gesatineerd en voorzien van ingebrande emailen etiketten met afbeeldingen van schilderijen van Van Gogh en Rembrandt.

Glazen flessen kregen concurrentie van de kunststofverpakking. Frisdrank staat al in de schappen in grote kunststof flessen. Dat is makkelijker voor het vervoer, maar ook voor de consument. Toch zie je in de supermarkt, dat steeds meer producten, zoals

want de inhoud is zichtbaar.

Glashandel Wed. G. Thijssens & Zn was ruim twee eeuwen lang op de Gelderse kade gevestigd. De handel in verpakkingsglas voor wijn, gedistilleerd, bier, conserven en farmaceutische produkten, gaat verder ook al is dat niet meer op deze historische plek. In januari 2001 verhuisde de glashandel naar een nieuw onderkomen in de voormalige Oranje-Nassaukazerne.

In de panden waar de pakkamers, de monsterkamers met spiegelwanden en de kantoren waren, werd in maart 2002 het *Pacific Place Shopping Center* geopend, het eerste Chinese winkelcentrum in Nederland. Van de voorname 19de eeuwse directiekamer, met antieke kabinetten, staande klok en imposant geschilderde portretten van voorgangers Anton Roelvink, grootvader Frits Boers en vader Frits Boers is niets meer terug te vinden.

Glashandel J.B. Delius & Co

In 1840 vestigde Johan Bertolo Delius uit Valdorff in Pruisen zich met zijn glashandel op Gelderse kade 20. In 1904 liet Delius een groot pand bouwen op de Gelderse kade, waarvoor drie historische panden, de nummers 20 t/m 24 werden afgebroken. Delius was een handelsfirma in glaswaren, medicijn glazen chemische en farmaceutische apparaten, en leverde

men. De fabriek maakte flessen onder andere voor Amsterdamsche Azijn-Essence, Genua - en slaolie, Eau de cologne, salmiakpastilles, Pomerans en Cognac, inkt, lijm en haarwater. De flessen hadden een eigen bodeminscriptie D & C. In 1911 werd het bedrijf verkocht aan glasfabrikant Thöne in Nieuw Buinen. Delius bleef als handelshuis op de Gelderse kade bestaan en werd in 1953 overgenomen door *Dijkstra Vereenigde BV*, onderdeel van de *Vereenigde Glasfabrieken*. Nadat *Uitgeverij Bruna* nog een paar jaar op de tweede verdieping van het gebouw Delius had gezeten, werd in 1983 Dun Yong van het Chinese Warenhuis op de hoek eigenaar, die het gebruikt als opslagruimte.

Glasfabrikanten Thöne en Bakker

In 1867 kocht glasfabrikant Johan Hendrik Thöne het pand Gelderse kade 97 met de bijbehorende pakhuizen. Hij richtte daar een kantoor in en magazijnen voor de verkoop van het glaswerk, dat in zijn fabriek in Nieuw Buinen in Drenthe werd gemaakt. De fabriek was opgezet door zijn vader Johann Thöne. Deze Thöne, zoon van een glasblazer uit Bad Driburg, bij Paderborn in Duitsland, was rond 1820 met een groepje rondreizende glasblazers naar Nederland gekomen. Twintig jaar eerder was hier in Groningen en Drenthe een begin gemaakt met de ont-

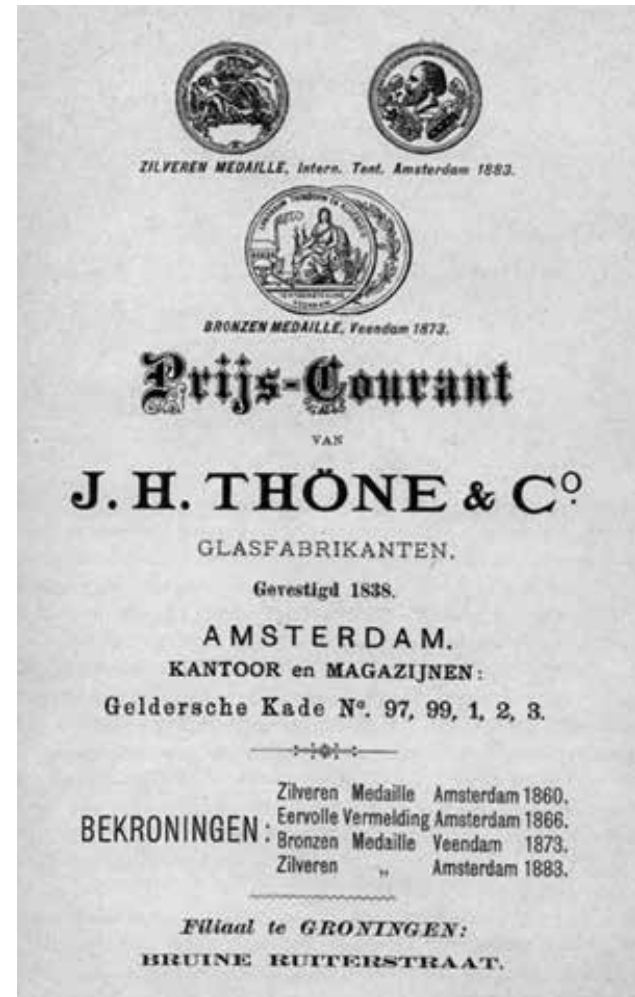

Bedrijfspan van glashandel J. B. Delius & Co., Geldersekaade 20-24. Gebouwd in 1904. Drie historische panden moesten wijken voor dit buitenproportionele en lelijke bouwwerk. Rechts een deel van nummer 18. Links de Elleboogsteeg. In het water ligt een schuit van Delius' eigen glasfabriek Anna in Diemen. Tekening S.C. Schnabel. Uit een catalogus van de firma uit 1909

voorhanden was en hij besloot hier te blijven. In 1838 bouwde hij de eerste glasfabriek in Nieuw Buinen. Er werd vooral farmaceutisch glaswerk gemaakt, ook zogenaamde *koetjes*, platte melkflesjes voor kindervoeding, afgesloten met een doorboorde kurk met erdoor heen een rubberslangetje, dat als speen moest fungeren.

Thöne leverde bij voorbeeld jarenlang glaswerk

verkochte in 1878 het bedrijf op de Geldersekaade aan glashandelaar Anton Bakker, een onwettige zoon van Thöne bij zijn verkoopleidster op de Geldersekaade. De bedrijfsnaam bleef vooralsnog Thöne. In dat jaar ging Thöne terug naar Nieuw-Buinen in Drenthe, waar hij de meest opvallende herenboerderij van het dorp had laten bouwen, *Villa Flora*, naar de godin van de lente.

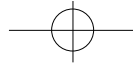

Titelpagina van de prijscourant van J. H. Thöne & Co na 1883. Het bedrijf was toen al in handen van Anton Bakker.

straat 1 erbij, terwijl hij in hetzelfde jaar op een leeg terrein achter het pakhuis in de Jonkerstraat nog een derde pakhuis liet bouwen door architect Cornelis Bambach Czn. In dat pakhuis, nu een woonhuis in de Nieuwe Jonkerstraat 30, zit een gedenksteen. 'Eerste steen gelegd door Johannes Hendrikus Bakker, oud 7 jaar, aan het pakhuis *De drie Gebroeders* den 27 oktober 1884.' Tot verbijstering van de familie Thöne werd Bakker in 1921 ook eigenaar van de familiefabriek in Nieuw Buinen. Bakker leverde hoofdzakelijk farmaceutisch glaswerk. Daar kwam in de jaren vijftig aardig de klad in, toen er door apothekers steeds minder zelfbereide dranken, zalven en pillen werden afgeleverd.

*Geldersekade 97-99,
bedrijfspan van glasfabriek
A. J. Bakker, 1936.
(Gemeentearchief
Amsterdam)*

De Geldersekade in de negentiende eeuw

- 1795 Amsterdam telt 217.000 inwoners.
- 1795–1813 Franse tijd. 1806 Napoleon benoemt zijn broer Lodewijk Napoleon tot koning van Holland. Amsterdam wordt hoofdstad.
- 1810 Lodewijk Napoleon doet afstand van de troon. Ons land wordt bij het Franse keizerrijk ingelijfd.
- 1811 Op gezag van Napoleon is de bevolking van Holland gedwongen een familienaam te kiezen, in ruil voor burgerrechten.
- 1813 In december wordt erfprins Willem van Oranje, zoon van Willem V, de laatste stadhouder van de Verenigde Provinciën, als koning Willem I soeverein vorst.
- 1815 Aantal inwoners teruggelopen naar 180.000.
- 1820–1825 De economie gaat na de crisisjaren 1816–1818 gestaag vooruit.
- 1832 De eerste cholera-epidemie.
- 1864 en 1871 Pokkenepidemie.
- 1870 Amsterdam telt 275.000 inwoners.
- 1873–1896 Grote malaise in de wereldeconomie.
- 1875 De huidige huisnummers worden ingevoerd.
- 1878 Oprichting van de eerste sociaal-democratische vereniging.
- 1878 Verschijnt voor de eerste maal een sociaal-democratische krant, Recht voor Allen, onder leiding van de predikant Ferdinand Domela Nieuwenhuis

Beroepen, bedrijven en winkels

In de negentiende eeuw komen de volgende beroepen voor op de Geldersekade:

Apotheker, beddenverhuurster, behanger, bierbrouwer, blikslager, boekhandelaar, boekhouder, boterkoper, broodbakker, cargadoor, chirurgijn/ breukmeester, commissio-nairs, convooyloper, dagbladredacteur, medisch doctor, drogist, erwtenkoper, fijnschilder, glasfabrikant, heelmee-ster, huisonderwijzer in de Engelse taal, kaarsenmaker, kas-sier, kleermaker, koffiehuishouder, kolenmeester, koopman

maker, manufacturenhandelaar, mastenmaker, matrassemaker, metselaar, mutsenmaker, schipper, schoolhoudster, schuitvaarder, sjouwerman, spiegelfabrikant, stadschirurgijn, tabakskoopman, tapper, tandmeester, timmerman, vleeschhouwer, vroedmeester, waagdrager, waterschepper, wijnkoper, zandschipper, zeilmaker. Winkels met boter en kaas, Keuls en ander grof en fijn aar-dewerk, koloniale waren, kramerijen, kousen, lakens, scheepsvictualiën, tabak en snuif, turf en ijzerwaren.

In 1813 komt de Prins van Oranje aan op het strand van Scheveningen. Hij wordt als Willem I (1772–1843) de eerste koning van het Koninkrijk der Nederlanden. 'De Amsterdamse Courant en de Foulle Politique zijn weder geheel Hollandsch en zonder timbre. Te 12 uur in het Tribunaal, daarna de plunderingen en verbrandingen bekeken op de Geldersche Kaay en Oude Turfmarkt. De Fransen zijn vertrokken, wel zijn er nog enkele Cozakken in de stad.' (Daniël Boissevain, woensdag 17 november 1813.)

Van de commerciële en financiële macht van Amsterdam is weinig meer over. Napoleons militaire uitgaven hebben de staatskas uitgehold. In de haven van Amsterdam lopen slechts 40 schepen binnen. Het dieptepunt in de Nederlandse economie is hiermee bereikt. De Amsterdamse stapelmarkt was in verval geraakt door concurrentie van buitenlandse havens en de door Napoleon opgelegde scheepvaart- en handelsbeperkingen, het *Continental Stelsel*. Oude handelsrelaties met landen rond de Middellandse Zee, in West Indië en in Zuid-Amerika waren verbroken. Wat in 1813 nog rest is hoofdzakelijk de graan- en houthandel met Pruisen, Zweden en Rusland. Gevolgen zijn lage lonen en een grote werkeloosheid. In de tweede helft van de 19de eeuw herstelt de economie van de stad zich.

Stoomvaartmaatschappijen

In 1850 had Amsterdam weer een vloot van 172 Oost-Indiëvaarders die koffie thee en specerijen

Kanaal in 1824 moest Amsterdam weer bereikbaar maken voor grote zeeschepen, maar het bleek al spoedig weer te klein. In 1825 sticht Paul van Vlissingen de *Amsterdamse Stoomboot Maatschappij*, in 1856 wordt in Amsterdam de *Koninklijke Nederlandse Stoomboot Maatschappij* opgericht, in 1870 de *Stoomvaart Maatschappij Nederland* door Jan Boissevain en in 1897 de *Stoomvaart Maatschappij Oostzee* door Albert Vinke.

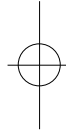
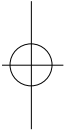
Het IJ was ingepolderd en het Noordzeekanaal gegraven. Op 1 november 1876 kon koning Willem III het kanaal in gebruik geven door de grote sluis in IJmuiden voor geopend te verklaren. Het zou de ontwikkeling van de scheepvaart gunstig beïnvloeden. Amsterdam had eindelijk een vrije, rechtstreekse verbinding met de Noordzee. Nieuwe diensten op internationale lijnen, ook die langs de Rijn naar Duitsland, zorgden voor nieuwe drukte in de haven van Amsterdam. De havens werden vergroot en er werden nieuwe kaden aangelegd, zoals de Handelskade, waar grote pakhuizen en vemen werden neergezet.

Nieuwe verworvenheden

In 1850 krijgt Amsterdam riolering. Voor die tijd was er bij de meeste huizen nog geen beerput, laat staan een WC. Het afvalwater kwam rechtstreeks in de grachten, waardoor er steeds vaker besmettelijke ziekten uitbraken. Pas eind 19de eeuw krijgen rijke families in Amsterdam de eerste 'waterclosets'.

In 1880 introduceerde de *Amsterdamse Bell-Telephone Maatschappij* de telefoon. Het aantal abonnees kwam op 49. Ter hoogte van Geldersekade 96-98 werd omstreeks 1887 onder grote belangstelling een telefoonmast geplaatst. Tot de allereerste abonnees op de Geldersekade behoorden J. & J. Vinke, eigenaren van de winkel voor scheepsbenodigdheden op nummer 8, met telefoonnummer 38! Nog vijf andere bedrijven op de Geldersekade hadden een telefoonaansluiting.

Bouwen en verbouwen

Het plaatsen van een telefoonmast op de Gelderse-kade ter hoogte van de nummers 96-98. Op nummer 96 is een kamer te huur, op nummer 98 hangt een ovaal bord van Boekbinderij P.den Boer. Op de achtergrond de Vishal en de Waag. Omstreeks 1897. (Gemeentearchief Amsterdam)

werp van architect A.C. Bleys. Niet lang daarna verrees aan de Oudezijds Kolk, pal aan de achterzijde van de kerk, het verfmagazijn Vettewinkel. Na een bouwperiode van veertien jaar wordt in 1889 het Centraal Station geopend, ontworpen door P.J.H. Cuypers. Ook particulieren zijn rond de eeuwwisseling op de Gelderse-kade druk bezig met bouwen en verbouwen.

Een geslaagde redding

Ook nadat in 1849 de hele binnenstad was voorzien van 1750 gaslantaarns, liet de verlichting nog veel te wensen over. Men hield nog altijd rekening met opkomende en volle maan, redenen waarom op die dagen, zelfs in de wintermaanden, helemaal geen lantaarns werden ontstoken. Legio waren de klachten over het niet of te laat ontsteken en te vroeg doven van de lantaarns. Samen met de slechte bestrating langs de grachten, was het ontbreken van licht levensgevaarlijk. Het kwam vaak voor dat mensen in nagenoeg volledige duisternis te water raakten en verdronken. Of dat men een uit het water opgeviste drenkeling al te voorbarig dood verklaarde.

Al in 1767 werd in Amsterdam om die reden de *Maatschappij tot Behoudenis der Drenkelingen* opgericht. Om een drenkeling te redden werd aanbevolen te wrijven met warme doeken, de keel te prikkelen met een veer, en het met een blaasbalg toedienen van tabaksrook in het 'fondament', de zogenoemde tabaks-klistermethode, en tenslotte een aderlating. Wegens onvoldoende resultaat verdween in de loop der jaren de tabaks-klistermethode en werden betere methoden ontwikkeld. Bij apotheken die in de buurt van water waren gelegen, werd door de vereniging een Eerste Hulp Trommel geplaatst.

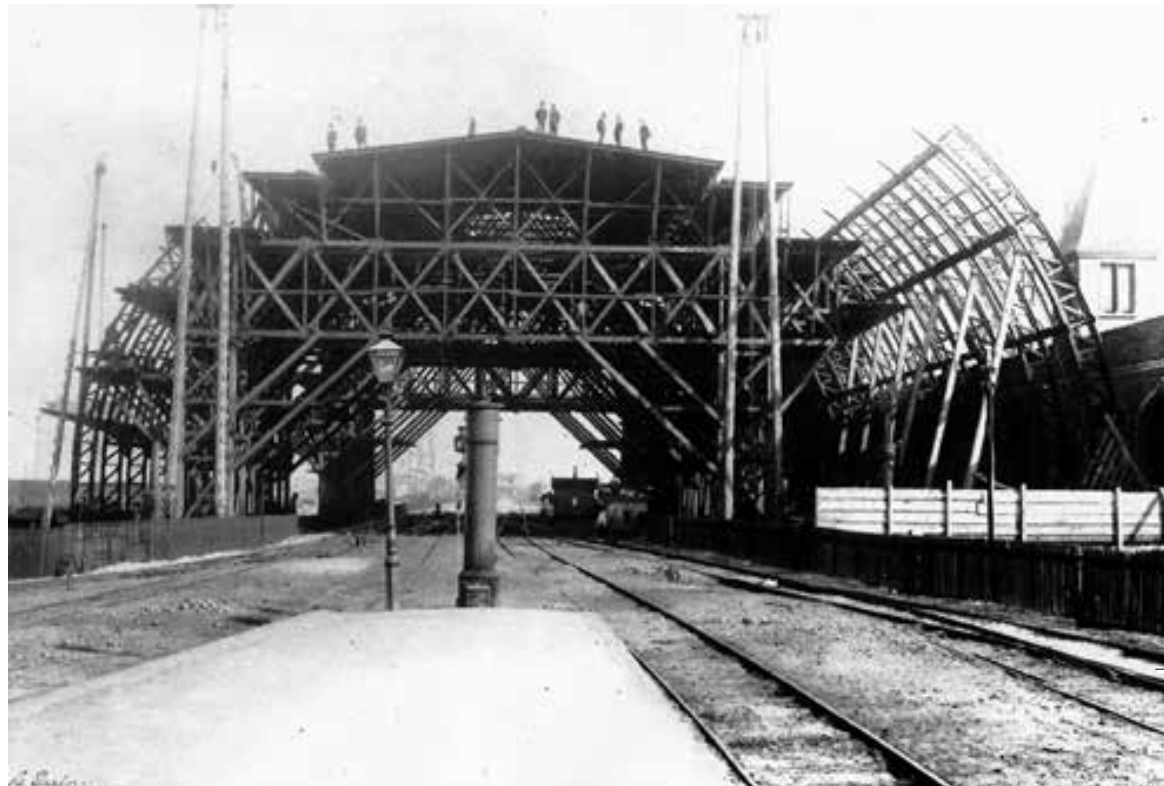
In het *Tabellarisch Overzicht* van alle gevallen van 'Schijndoode drenkelingen, Gestikten en Gehangen', uitgegeven door de Maatschappij, komen we W.H. van der Meulen tegen, toen nog apotheker/bewoner op Nieuwmarkt 11, die op 14 juli 1861 samen met ene J. P. Udink, de dertienjarige J. Abrahams uit het water van de Gelderse-kade haalde.

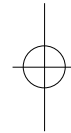
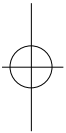
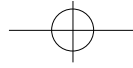
De verschijnselen die bij het slachtoffer werden waargenomen waren: 'Schijndood, het aangezicht bleek, de oogen gesloten, de pupillen ongevoelig, het geheele ligchaam koud, geen ademhaling,

scheen, na verloop van een half uur, het leven te zullen terugkeeren, door het min of meer terugkeeren van de hartklopping; doch deze toestand niet vorderende, werd hem, door middel van een electrisch toestel, een snelle intermitterende galvanische stroom aangebragt op de nervi phrenici, de plexus brachialis en cervicalis en langs de gehele wervelkolom. Hierop ontstond er beweging in de ledematen, de longen vingen aan te werken en de pols werd voelbaar. De bewusteloosheid bleef nochtans voortduren. Ten gevolge van eene opkomende neiging tot braken, werd hem een braakpoeder ingegeven, die met moeite werd genomen, maar waarop, ook na eene gedane poging om hem eene zittende houding te geven, eene ontzinking van krachten of flauwte volgde, die weldra door het op nieuw aangebragte galvanisme weder werd opgeheven en tot het terugkeeren van het bewustzijn aanleiding gaf. Een opkomende trismus werd eveneens spoedig door het galvanisme overwonnen. Door verdere gepaste behandeling herstelde de lijder geheel.' De afloop werd gunstig genoemd. Beide heren werden elk bekroond met een zilveren medaille en f 11,25.-.

Beide zijden van de medaille zoals afgebeeld op de achterzijde van het Tabellarisch Overzicht.

Bouw van de eerste overkapping van het Centraal-station, omstreeks 1880.
(Gemeentearchief Amsterdam)

Reders en cargadoors in de negentiende eeuw

Je had reders, cargadoors, stuwadoors, convooylopers en schuitvaarders. Reders hadden eigen schepen, die zij ter beschikking stelden aan een ieder die lading te vervoeren had. Naarmate de omvang van de wereldscheepvaart toenam, werd het voor een reder steeds moeilijker om zelf zijn schepen te bevrachten. Het aannemen van uit te zenden vrachten en het afwikkelen van binnenkomende lading besteedde hij meestal uit aan cargadoors. Convooylopers hielden zich bezig met het in-en uitklaren van de lading. Stuwadoors zorgden voor het laden en lossen van de schepen en schuitvaarders vervoerden de geloste lading naar de pakhuizen.

In de eerste helft van de 19de eeuw zaten er tien cargadoors op de Geldersekade. Na 1850 waren dat er 25, waarvan sommige ook reder waren. De belangrijkste daarvan waren *Vinke & Co*, *Ruys & Co*, *Duinker en Goedkoop*, *d'Arnaud & Co* en *Salm en Meijer*. De cargadoors bemiddelden niet alleen tussen reders en aanbieders van vracht, maar voorzagen de schepen in de Amsterdamse havens ook van nieuwe voorraden levensmiddelen, drinkwater, huishoudelijke artikelen, medicijnen en nog veel meer. Voor de levering van al die spullen waren er speciale winkels in scheepsvictualiën of scheepsprovisiën op de Geldersekade, zoals die van *J. & J. Vinke* op nummer 8, *Marcus & Zonen* op nummer 5, *H. D. B. Meijer* op nummer 37 en *De Haas & Co* op nummer 77. Medicijnen werden geleverd door de dicht bij de haven gelegen apotheken.

De concurrentie onder cargadoors was groot. Gaandeweg ontstonden binnen het cargadoorsbedrijf specialisaties. Zo werd *Vinke & Co* de belangrijkste houtbevrachter van Nederland. In 1876 werd het Noordzeekanaal geopend, waarmee de Amsterdamse haven beter bereikbaar werd. In 1877 werd de Oostelijke Handelskade aangelegd. De oude havengebieden, het Ooster- en Westerdok, hadden hun maritieme functie verloren, vooral door de bouw van het Centraal Station in 1889, waarmee het open havenfront voorgoed verdween. Door de

Interieur van de winkel in scheepsvictualie van J. & J. Vinke, omstreeks 1910.

Havengebied, ontstaan tussen 1880 en 1910. Het Oostelijk Havengebied wordt de thuisbasis van de grote lijnvaart-rederijen. Sommige cargadoors haakten af, anderen verhuisden naar de nieuwe locaties. *Ruys & Co*, sinds 1886 gevestigd op Geldersekade 18A, en al eerder in Rotterdam en Antwerpen, verhuisde in 1893 naar de Prins Hendrikkade. In het Adresboek van 1900 komen, behalve *Vinke & Co*, geen cargadoors meer voor op de Geldersekade.

& *Uitrustingen van J. & J. Vinke* en het cargadoorsbedrijf *Vinke & Co* bleven meer dan honderd jaar op de Geldersekade gevestigd.

De familie Vinke

Van 1804 tot 1973 waren de bedrijven van de familie Vinke gevestigd op de Geldersekade. Zij zaten in de mooiste panden, schuin tegenover de Schreierstoren. Rond 1900 behoorde de familie Vinke daar

Geldersekade 8

Tabaksvat in rococo omlijsting boven de entree van geldersekade nummer 8.
(Gemeentearchief Amsterdam)

Entree van de winkel van J. & J. Vinke omstreeks 1910.

cargadoor en reder en vice-consul van Noord-Amerika woonde op nummer 6, Herman Vinke, eigenaar van de winkel in *scheepsvictualy* J. & J. Vinke zat op nummer 8, op nummer 10 waren gevestigd *Vinke & Co, Reders en Cargadoors*, het Consulaat van Uruguay, de *Stoomvaart Maatschappij Oostzee* en het Agentschap van de *Holland-Amerikalijn*. Op nummer 78 woonde Jan Willem Boekhout Vinke, boekhouder van het bedrijf. Voor de panden aan het begin van de kade lagen dagelijks schuiten met houten balken afkomstig uit de Scandinavische landen, want *Vinke & Co* was gespecialiseerd in houtbevrachting.

Geldersekade 8

Geldersekade 8, het huis waar Jan Vinke uit Heemse in 1804 zijn winkel in *scheepsvictualy* begon, wordt een typisch voorbeeld genoemd van een 18de eeuwse koopmanshuis. De verdiepingen boven de winkel nemen steeds iets in hoogte af en zijn waarschijnlijk oorspronkelijk als pakhuiszolders gebouwd. De middelste ramen waren vroeger met dubbele luiken afgesloten. Heel opvallend is de oorspronkelijk

achterkant van het huis aan de Oudezijds Kolk nog een tuitgevel. Een vroegere bebouwing van Geldersekade 8 dateert uit 1622. Dat jaartal staat op een steen in het sousterrain. De prachtige ramen bieden daar uitzicht op de voormalige *verffabriek* van *Vettewinkel*.

In 1742 was het een wijnkopershuis van Joost Varwijk. Of deze later tabak ging verhandelen, of dat iemand anders daar met een tabakshandel begon is niet duidelijk. In een rococo-omlijsting boven de winkel deur zit een in hout gesneden vat met tabaksbladeren, met aan weerszijden twee met tabaksrollen gevulde mandjes en het bijschrift 'Tabaksvat'. Op de handel in tabak wijst ook het prachtige houtsnijwerk achter in de winkel, een met tabaksbladeren versierd portret van Jean Nicot de Villemain, die de tabak in de 16de eeuw naar Frankrijk bracht en naar wie de tabaksplant *Nicotiana tabacum* en het verslavende alkaloid *nicotine* is genoemd.

Het 18de eeuwse winkelinterieur met zijn verwijzing naar de tabakshandel is tot op zekere hoogte nog intact. De familie Vinke zal het in de loop van de

Visitekaartje van voor
1875.
(collectie H. van Efferen)

briseringsen en een hoog plafond met zware donkere balken. Het houtwerk is in licht houtnerf geschilderd, behalve de binnenkant van de grote gruttersbakken, die zijn in Berlijns blauw. Aan de balken boven de toonbank hangt een zware 18de eeuwse bascule, waarmee tot 200 kg gewogen kon worden. Verder hingen er destijds scheepskabels en heel veel soorten borstels en bezems boven de toonbank. Achter de lange toonbanken aan de rechterkant staat de oorspronkelijke inventaris uitgesteld. In de winkelschappen staan okergeel geschilderde tonnetjes met daarop in sierlijke letters de naam van de inhoud: amandelen, chocoladepoeder, gedroogde peren, gele was, blauwsel, krijt, en houten kistjes met roodaaarde, indigo, vermiljoen, blauwsteen, rommelkruid, saffraan, cardamom, foelie, nagelen, vermicelli, bloem van sago en Java kaneel. Ooit stonden er nog prachtige Delftsblauwe snuifpotten. Ergens midden in de schappen zit een onopvallend kastje, waar achter slot en grendel een fles jenever stond. Dat was het slokje voor de kapiteins die in het kleine voorportaal van de winkel met een pijpje en een krantje op hun bestellingen konden wachten.

De familie Vinke uit Heemse

De familie Vinke kwam oorspronkelijk uit Heemse, een boeregehucht vlak bij Hardenberg in Overijssel. Het familiebedrijf bestond rond 1800 uit een bakkerij, een kruidenierszaak, een vleesrokerij en een zouterij. Boeren uit de omgeving lieten hier in de slachttijd hun hammen zouten en hun vleeswaren koken. Als ondernemende plattelandsjongen vertrok Jan Vinke als eerste van de familie naar Amsterdam, om daar in de buurt van de haven een mooi plekje te zoeken, waar de produkten van het familiebedrijf konden worden afgezet. Hij vond een passende winkelruimte met pakhuis in het 18de eeuwse koopmanshuis Geldersekaade 8, waarna hij zich op 28 mei 1804 als winkelier in scheepsvictualy in Amsterdam liet inschrijven in het poortersregister.

De familie in Heemse verstuurde de vaten met boter, kaas, vlees en spek met de Dedemsvaartse stoomtram naar Zwolle en van daaruit met een stoom-beurtschip naar de Geldersekaade. Daarna bracht Jan Vinke de bestellingen met een roeivlet aan boord van de zeilschepen die op het IJ lagen vlakbij zijn bedrijf. Behalve lang houdbare levens-

bezems. Toch kon hij niet alles, wat voor een lange scheepsreis nodig was, in huis hebben. Hij had connecties met verscheidene grossiers, die hem à la minute konden leveren. Klanten waren de kapiteins, vaak zelf eigenaar van een klein zeilschip, die uit Scandinavië ladingen hout naar de Amsterdamse haven brachten.

In 1837 werd Jan Vinke opgevolgd door zijn zoon Jan en zijn eveneens uit Heemse afkomstige neef Jannes. Sindsdien stond er *J. & J. Vinke* op de deurpost geschilderd. Dat zou zo blijven tot 1973, toen het *Ship Chandlers Warehouse*, zoals het later heette, vanwege de overlast van de metrowerkzaamheden op dit stukje kade, noodgedwongen verhuisde naar het Barentszplein.

Egbert en Albertus Vinke

Omstreeks 1840 kwam Egbert Warnderink Vinke, een jongere neef van Jannes, de firma versterken. Hij knoopte goeie relaties aan met Noorse kapiteins. De winkel aan de Geldersekaade werd een ontmoetingspunt van deze Noren.

Na de dood van Jannes in 1854 werd hij opge-

Een geschilderd portret van
Adelbertus Vinke.

de houtveilingen in de winkel van zijn oom en bemiddelde bij bevrachtingen. Liever dan in de winkel staan, wilde hij van het bevrachten van schepen zijn beroep maken. Terwijl Egbert de victualiehandel voortzette, richtte Albertus met financiële steun van zijn oom op 11 mei 1860 het cargadoorsbedrijf

zijn geboorteplaats *Heemse*. Het kantoor was gevestigd op nummer 6 maar verhuisde na een paar jaar naar nummer 10, daar heeft het tot 1955 gezeten.

Vinke & Co

Albertus Vinke was behalve cargadoor ook reder, hij

richtte Albertus Vinke de *Stoomvaart-Maatschappij Oostzee* op. Zijn schepen voeren naar de Verenigde Staten, Nederlands-Indië en Suriname. Albertus en zijn vrouw Geertruida van Lindonk woonden rond de eeuwwisseling in hun statige huis aan de Geldersekade 6. Zij ontvingen daar veel gasten, vooral Noorse kapiteins; zij spraken vloeiend Noors, maar ook Amerikaanse en Duitse reders kwamen op bezoek.

In 1906 opende *Vinke & Co* een kantoor in Rotterdam en in 1926 een kantoor in Antwerpen. De vestiging in Rotterdam was verreweg de grootste. Vinke ontplooiëde aanverwante activiteiten: scheepsmanagement, agenturen voor buitenlandse firma's, verzekeringen en het bekleden van consulaten zoals die van Chili, Uruguay en Noorwegen.

Albert overleed in 1911 en werd opgevolgd door zijn oudste zoon Gerrit Warnderink Vinke. Deze richtte in 1905 de *NV Stoomboot-Maatschappij Hillegersberg* op en in 1910 de *NV Houtvaart*. Het bedrijf groeide in de jaren dertig van de 20ste eeuw uit tot een van de belangrijkste tramp (wilde vaart) rederijen in Nederland. Wilde vaart wil zeggen, dat Vinke in tegenstelling tot de lijnvaart geen vaste routes had, maar haar schepen daarheen stuurde, waar lading werd aangeboden. Het kantoor van *Vinke & Co* verhuisde in 1955 van de Geldersekade naar de De Ruyterkade 107. In 1958 opende Vinke nog een reisbureau op het Rokin.

Walvisvangst in de IJzee

'Nederland heeft een schreeuwende behoefte aan vetten voor de margarine-industrie en voor de zeepfabricage, koeien hebben we niet meer, wat denk je, zullen we walvissen gaan vangen? We moeten wel binnen een half jaar een vloot klaar hebben liggen in Kaapstad, van plusminus tien snelle vangstschepen met een harpoenkanon en een groot fabrieksschip waarin we de vangst kunnen verwerken.' Dat zei de ene broer Vinke tegen de ander broer vlak na de Tweede Wereldoorlog. De broers Vinke deden van huis uit al veel zaken met Noorwegen, waar grote ervaring was met de walvisvaart, een ervaring die in Nederland niet meer aanwezig was. In 1872 was de laatste Nederlandse walvisvaartexpeditie naar de Zuidelijke IJzee uitgevaren. De directies van *Vinke & Co.* en de *Amsterdamse Droogdok Maatschappij*

boot en meerden die af voor het kantoor van Vinke op de Gelderse kade. Daar zou de logistieke organisatie van dit fantastische avontuur plaatsvinden. *Vinke & Co* kreeg de leiding over de in 1946 opgerichte Nederlandse *Maatschappij voor de Walvisvaart NV*, die na elkaar twee 15.000 ton metende walvisfabrieksschepen in de vaart bracht, de *Willem Barentsz. I* en *II*.

De eerste boot vertrok op 27 oktober 1946 naar Antarctica onder de vlag van *Vinke & Co*. Er waren onderweg vele moeilijkheden te overwinnen. Veel hangt af van de ervaring en bekwaamheid van de man achter het harpoenkanon. Hij moet in een oogwenk kunnen zien, bijvoorbeeld aan een maar heel

ging dat beroep van *catcher* over van vader op zoon. Een Noorse wet verbood echter dienstneming bij andere naties op straffe van verlies van de Noorse nationaliteit.

Een team van wetenschappers en journalisten en 150 buitenlandse walvisspecialisten gingen mee met deze eerste reis, die zeer tot de nationale verbeelding sprak en die veel aandacht in de pers kreeg. Aan boord waren een biologisch en een chemisch laboratorium, een arts, een chirurg en een verpleger. Op 3 april 1947 kwam de eerste traan van de *Willem Barentsz.* binnen. Tot 1967 werden regelmatig expedities uitgevoerd. Daarna kwam er door de internationale vangstbeperkingen een eind aan de

De Gelderse kade omstreeks 1875, met v.r.n.l. de nummers 4 t/m 18. Op nummer 8 is de winkel van J. & J. Vinke. Op nummer 10 Vinke & Co, cargadoors. Vinke bekleedde diverse consulaten, zoals het Vice Consulaat van Noord-Amerika, vandaar dat de Amerikaanse vlag uithangt. Op nummer 12 waren gevestigd Van Mill, in Koloniale Waren en Serle en Cochins, Agenten van Buitenlandse huizen. Op nummer 14 Hotel de Ster
(Gemeentearchief Amsterdam)

tocht, schreef in 1947 na terugkomst een boek over zijn belevenissen, *De Eerste Walvisvaart van de Willem Barendsz*. Over de erbarmelijke toestanden aan boord: 'Meermalen is de alcohol 's nachts uit de laboaratoria bij flinke hoeveelheden tegelijk weggestolen. Zelfs jongens van even twintig jaar heb ik soms dronken gezien van de Eau de Cologne die ze bij de kapper hadden gekocht en bij flessen tegelijk door hun keelgat hadden gegoten, waardoor ze overigens zeer welriekend en luidkeels boerden.' Bij *Uitgeverij Callenbach* in Nijkerk verscheen in diezelfde tijd *Walvis aan stuurboord!* geschreven door meevarend journalist Jaap Kolkman.

De Willem Barendsz I op het IJ, 1947. Het was de omgebouwde Pan Gothia uit 1931, 10.635 bruto reg. ton.
(Gemeentearchief Amsterdam)

Tot in de jaren zeventig bleven de scheepvaartactiviteiten van Vinke nog renderend, maar in 1985 kwam daar een eind aan. Omdat er binnen de familie geen opvolgers meer te vinden waren, besloot G. Warnderink Vinke in 1993 het bedrijf te verkopen. Het gebouw aan de De Ruyterkade werd ontruimd en verkocht, ook al staat er nog steeds in grote letters *Vinke & Co* op het dak.

E. Fischel Jr. in Fotografische Artikelen

Drie generaties Nieuwenkamp

Wijnand Otto Jan Nieuwenkamp, kunstenaar en etnoloog, werd in 1874 geboren op Geldersekaade 88. Zijn vader Willem Gerrit Nieuwenkamp, in 1846 eveneens op nummer 88 geboren, was reder en grossier in koloniale waren, evenals zijn grootvader W. O. J. Nieuwenkamp. Zij hadden eigen zeilschepen varen op de Molukken en de Levant. Wijnand en zijn drie zusjes groeiden op tussen de vaten met krenten en rozijnen, matten met vijgen, theekisten, balen rijst en amandelen, die lagen opgeslagen in de enorme kelder van hun huis. Door de opkomende concurrentie van het stoomschip werd Willem Gerrit Nieuwenkamps handelsvloot teruggebracht tot één schip. In 1880 werd de laatste bark, de *Drie Gezusters*, verkocht.

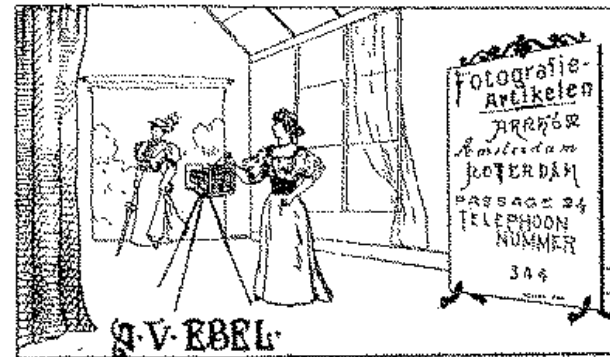
Van de opbrengst kocht hij voor zijn gezin een huis in Haarlem. De reder – handelaar die zijn vader van hem wilde maken, mislukte voortijdig. Zoon Wijnand ging in 1895 naar de Kunstacademie. In 1898 maakte hij zijn eerste reis naar Indië, nieuwsgierig naar het land waar zijn vader en grootvader al zo lang hun exotische waren vandaan haalden. Hij bezocht Batavia, Bandung en Semarang. Later bezocht hij ook Lombok en Bali. Hij was de eerste Europese schilder op Bali. De eerste vijfentwintig jaar werkte hij als graficus. In die periode maakte hij zo'n tweehonderd etsen, aquatinten en houtsneden. Door zijn prenten uit een toen nog nauwelijks bekende wereld, groeide zijn faam. Na een kort verblijf in Edam, verhuisde hij in 1920 naar Italië. In 1934 kreeg hij ter gelegenheid van zijn zestigste verjaardag een tentoonstelling in het *Stedelijk Museum*. Hij overleed in 1950.

Wijnand Nieuwenkamp zal ongetwijfeld nog wel eens langs de Geldersekaade hebben gewandeld, maar een afbeelding van zijn geboortehuis liet hij niet na.

Na het vertrek van de familie Nieuwenkamp betrok Ezechiël Fischel met zijn familie het huis Geldersekaade 88.

Advertentie van E. Fischel, aan de kleding te zien en het telefoonnummer van drie cijfers moet het uit de tijd van Ezechiël Fischel zijn, ± 1868.

FOTOGRAFIE-ARTIKELN, E. FISCHEL Jr., Gelderschekaade 88, AMSTERDAM.

E. Fischel Jr. in Fotografische Artikelen

Fischel op de Geldersekaade 88 was jarenlang een eldorado voor vakfotografen. De groothandel in 'Fotografie-Artikelen', opgericht in 1868, was de eerste in zijn soort in Nederland.

Ezechiël Fischel begon op zijn 25ste in een kantoorboekhandel met de verkoop van fotografische artikelen. In 1882 verhuisde hij naar Geldersekaade 88. Hij en zijn vrouw Sara Buzaglo kregen drie kinderen: Abraham, Carolina en Rosaline.

Het leveren van fotomateriaal aan vakfotografen en bedrijven werd voor Ezechiël Fischel de voornaamste bron van inkomsten. De amateur-detailhandel bestond toen nog nauwelijks. Het was de tijd

plaat in 1871 en het voorgesensibiliseerde albumine papier werd fotograferen steeds eenvoudiger en voor iedereen bereikbaar. Het daglichtpapier, omstreeks 1839 voor het eerst op de markt gebracht, werd in 1880 vervangen door het populaire bromide- en gaslicht ontwikkelpapier. Het was de glorie tijd van de stereofotografie, met zijn ruimtelijke illusie, de visitekaart- en kabinetfoto's.

In de vroegste boekhouding van Fischel komt op 19 mei 1868 voor de somma van f 5.75, een leverantie voor aan de Leidse studentenfotograaf J. D. Kiek, die het begrip 'kiekje' een naam gaf.

Ezechiël werd niet oud. Naar verluidt kwam dat van de doorstane emoties. Eerst was hem een bedrag van f 9.000.- ontstolen, een niet gering

Krause, aan wie hij een camera had verkocht. Fischel vreesde dat zijn zaak ernstig schade zou gaan lijden door deze affaire.

Abraham Fischel

Na zijn overlijden werd hij in 1899 opgevolgd door zijn zoon Abraham, die eerst chemie had gestudeerd in Duitsland. In zijn tijd werden rolfilms en draagbare camera's ontwikkeld. Met de invoering van het negatiefpositief procédé lag de weg open voor massaproductie. In 1902 opende hij voor fotoamateurs, die zich toen al op grote schaal met fotografie bezig hielden, een winkel in de Reguliersbreestraat. Abraham Fischel kwam kort na 1900 met zelfvervaardig-

de ontwikkelaars op de markt, onder eigen merk. Het huis op de GelderseKade 88 werd één grote fabriek, waar kookketels en flessenvulmachines de ruimten vulden.

Ernst Fischel

In 1925 werd Abraham opgevolgd door zijn zoon Ernst, die het vak geleerd had in Duitsland en Engeland. In zijn tijd werd het pand GelderseKade 86 aangekocht, waarna ingrijpende verbouwingen plaatsvonden. Ernst Fischel had in 1925 nooit kunnen verwachten dat de fotografie en de cinematografie zo'n snelle ontwikkeling zouden doormaken. Er kwamen alle mogelijke typen camera's op de markt.

Fischel was één van de eerste zaken, die zich op het terrein van de kleurenfotografie begaf, met merken als *Lumière*, *Agfa*, *Dufay-Color* en *Jos-Pé*. Dat laatste was een procédé om kleurafdrukken te maken via kleurseparatie-negatieven. Deze materialen zijn van 1923 tot circa 1943 geleverd.

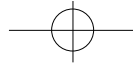
Enkele advertenties laten zien dat zij onder meer de alleenverkoop voor Nederland en Koloniën hadden van Hallo's matpapier van de fabrikanten *J. H. en H. B. Hallo*, van *Aristostigmaten* van de *Optisch-Mechanische Industrie Hugo Meyer & Co* in Goerlitz, 'lenzen geschikt voor de snelste momentopnamen' en van de serie Primus lantaarnplaatjes van de Londense fabrikant *Johnsons of Hendon*.

Op de GelderseKade 88, het 4de huis van links, woonden drie generaties Nieuwkamp:

W. O. J. Nieuwenkamp die evenals zijn zoon Willem Gerrit Nieuwenkamp reder was en grossier in koloniale waren. Ook zijn kleinzoon Wijnand Otto Jan Nieuwenkamp, de latere kunstenaar, bracht zijn jeugd daar door.

GelderseKade 86, het 5de huis van links. Behalve de vestiging van Ernst Fischel had M. van Crefeld er in de jaren dertig van de 20ste eeuw een kantoor in metaalwaren en J. van Crefeld was er uitgever van het Maandblad Bouw en Techniek (Prentenkabinet Leiden)

Geldersekade 86 t/m 92.
Jaar niet bekend.
(Gemeentearchief
Amsterdam)

Toen de oorlog uitbrak, vluchtte Ernst Fischel met zijn gezin naar Amerika. Een paar commissarissen van de NV nam zijn taken waar. In april 1942 werd de handelsnaam gewijzigd in: *Eerste Nederlandsche Fotogroothandel van 1868*. In mei 1946 keerde Ernst Fischel weer terug op de Gelderse Kade, maar hij ging later toch weer naar New York. In 1958 kwam de familienaam weer terug in de gewijzigde firmamaan: *Foto Film Fischel NV*. In 1968 kon het 100-jarig jubileum van de firma gevierd worden en werd zij 'Koninklijk'. Er waren toen 78 mensen in dienst.

Harold en Arthur Fischel

Toen Ernst Fischel in 1969 overleed, namen zijn beide zoons Harold en Arthur, die in Amerika waren opgegroeid, de directie over. Gelderse Kade 86 werd weer verkocht. Om een snellere service te kunnen bieden aan de afnemers, vestigden zij filialen in Groningen, Almelo, Eindhoven en Utrecht. In 1979 verhuisde Fischel naar de Kabelweg. Daarna ging het bergafwaarts met het eens zo bekende bedrijf. In

Geldersekade 86

Geldersekade 86 is een Rijksmonument. De lijstgevel heeft de voor de Lodewijk XVI-stijl kenmerkende versieringen als tandfries, festoenen en kransen.

In de 19de eeuw wordt het huis achtereenvolgens bewoond door: een mastenmaker, een makelaar, die tevens brandmeester is aan het IJ, de familie Lobo, bestaande uit David Lobo, koopman in diamanten, zijn vrouw Gracia Carvalho en hun tien kinderen Betje, Benjamin, Samuel, Isaac, Naatje, Raphael, Sara, Marcus, Helena en Gracia. In de jaren dertig van de 20ste eeuw had M. van Creveld er een kantoor in metaalwaren en J. van Crefeld was er uitgever van het *Maandblad Bouw en Techniek*, een 14-daags tijdschrift van de Verenigde Architectenkern *De Acht en Opbouw*.

Geldersekade 86 en 88 is nu één complex, doorlopend naar Zeedijk 89-91.

Geldersekade 86 en 88 gekraakt. 8 maart 1983
(Gemeentearchief Amsterdam)

Volgens plan rolde op 26 maart 1900 het eerste proefnummer van de pers in de inmiddels tot *Stoomdrukkerij Vooruitgang* omgebouwde snoepfabriek. De redactie was trots en tevreden. De volgende ochtend kwam drukker Masereeuw tot de ontdekking dat de kersverse kranten van gisteren nog op de redactie lagen. De directeur van *Het Volk* had verzuimd de pakken kranten van de Gelderse kade naar het spoor te brengen, terwijl in Winschoten een trotse SDAP-delegatie onder aanvoering van Troelstra's strijdmakker Kenther met muziek en vaandels aan het station stond te wachten op het eerste nummer. Teleurgesteld en vernederd moesten zij afdruppen. De directeur, boekhandelaar Jan Fortuyn, moest kort daarna naar een andere baan omzien. Het officiële eerste nummer, gedateerd 2 april 1900, bereikte de lezer zonder problemen. Op de laatste

Leest en abonneert U op: **„HET VOLK”** Dagblad voor de Arbeiderspartij. Hoofdredacteur: Mr. P. J. THOELSTRA. Abonnement 15 cent p. week met gratis gezins Zondagblad. Bureau: Gelderschekade 117 Amst. Vraagt proefno. ter krantenafk.

Het Volk van 2 oktober 1900, veel grijze kolom-
men.
(foto Frans Schellekens,
collectie Internationaal
Instituut voor Sociale
Geschiedenis)

Geldersekade nummer 117
en 119.
Op 117 het kantoor van
het dagblad Het Volk
en op 119 de
Nederlandsche Kurkenfab-
riek.

'Het beste adres voor strooibiljetten, circulaire's enz. voor werkstakingen, vergaderingen en al wat tot de arbeidersbeweging hoort.'

Vanaf 1902 begon Albert Hahn, leraar aan de ambachtsschool, in de zondagseditie met zijn spotprenten.

Het Volk was een saaie krant, gevuld met grijze kolommen en slaapverwekkende verhalen. De krant werd voornamelijk gelezen door kaderleden van partij en vakbond. Het enige wat de eindeloze grauwheid enigszins opfleurde, was de strip *Bulletje en Boone-staak*, het verhaal van twee zeemanszootjes, die zich als verstekeling aan boord van het schip van hun vaders hadden gesmokkeld en een reis om de wereld meemaakten. De tekst was geschreven door A. M. de Jong, redacteur binnenland van *Het Volk*, de tekeningen waren van George van Raemdonck. De strip is sindsdien vele malen in herdruk verschenen.

Enkele jaren later verhuisde de krant naar Keizersgracht 378. De *Stoomdrukkerij Vooruitgang* noemde zich nu *Electrische Drukkerij*. Het bouwvallige pand Geldersekaai 117, waarin vóór de snoepfabriek ook nog jarenlang de *Verfwarenfabriek De Kroon* had gezeten, werd afgebroken en vervangen door nieuwbouw. Vanaf 1995 is hier het veelgeprezen Chinese restaurant *Nam Kee* gevestigd.

In 1931 verhuisde *Het Volk* naar een gloednieuw en imposant krantengebouw aan het Hekelveld, ontworpen door architect J.W.E. Buys. Tijdens de oorlog bezette de NSB het gebouw. Na de oorlog werd de naam van de krant veranderd in *Het Vrije Volk*, de oude naam was besmet geraakt, omdat *Volk en Vaderland* de naam was van het krantje van de *Nationaal Socialistische Beweging* (NSB).

Het *Vrije Volk* bereikte na de oorlog een oplage van 300.000 en werd daarmee de grootste krant van Nederland. In de jaren zestig begon de neergang van de krant en in 1967 werd deze losgemaakt van de *Partij van de Arbeid*.

Op 6 maart 1970 werd aan het Hekelveld in Amsterdam, voor het laatst *Het Vrije Volk* gemaakt. De krant, eens het bindend element van De Rode Familie, was noodleidend geworden. De redactie verhuisde naar Rotterdam waar de krant nog een tijdje als regionale krant verscheen. Twee jaar later werd de Rode Burcht, zoals het krantengebouw in de volksmond werd genoemd gesloopt, waarna op

Met deze tekening won Albert Hahn de prijsvraag die de redactie van *Het Volk* had uitgeschreven, met de bedoeling een politiek tekenaar aan te trekken. Het thema was: *De brandkast beschermd met bijbel en wierookvat*. (collectie Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis)

Een gloednieuw huis

Op de plek waar eens een 18de eeuws pakhuys stond, tussen de nummers 79 en 83, was meer dan een halve eeuw een gapend gat. Het pakhuys was eigendom van de manufacturenhandel *Jesaia Lissauer & Zoons*. Eerst heeft er in 1929 een felle brand gewoed in het pakhuys. De genadeklap kwam tenslotte in de hongervinter van 1944. Toen werd uit dit pand alles wat maar bruikbaar was om op te stoken weggesloopt. Het bedrijfspand, dat bestond uit een voor- en een achterhuis stortte niet lang daarna voorgoed in elkaar. Het puin bleef jarenlang achter een schutting liggen. Begin jaren zeventig werd het terrein, dat inmiddels eigendom was van de Gemeente Amsterdam, gekraakt door Van Sakes. Hij bouwde er een klein huisje met een kitscherig houten klokgeveltje *Het Schouwenhuis*. Hij verkocht er antieke bouwmaterialen. Na zijn vertrek kwam er weer een schutting voor. Al in 1978 was de gemeente van plan daar te gaan bouwen. In 1998 zijn er opnieuw plannen gemaakt en tenslotte werd het gapend gat in 2000 gedicht met een gloednieuw huis.

Niet alles op deze oude ansichtkaart is gebleven. Zo zijn bijvoorbeeld de vier huizen 67-73, die in de Tweede Wereldoorlog door de Joodse bewoners waren verlaten, in de hongervinter gesloopt. In 1947 is daar een tijdelijk bedrijfspand neergezet. Dat 'tijdelijk' moet er af, want het foielelijke bouwwerk, dat jarenlang was dichtgespijkerd en waar nu sinds enkele jaren het *Chinese Medical Centre* is gevestigd, staat er nog steeds! In de oorspronkelijke panden waren onder andere de Amsterdamse Stoffenhandel *De Koning der Stoffen* en *S. Drukker, mode en pellerijen* gevestigd.

Jesaia Lissauer, in manufacturen

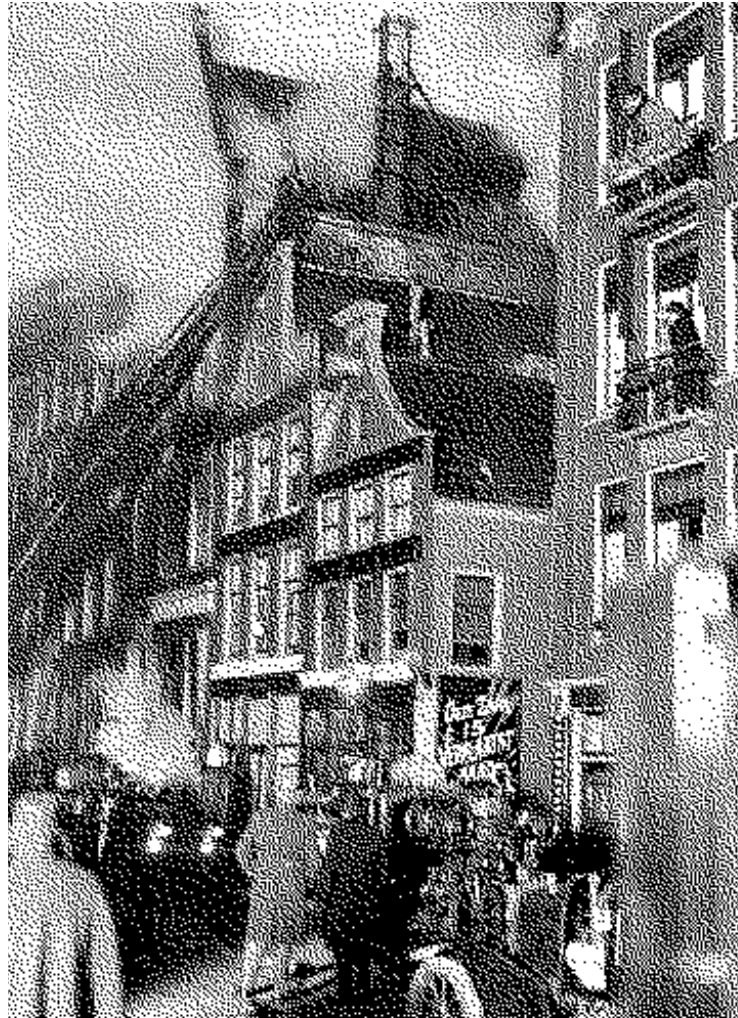
Jesaia Lissauer had in 1885 een manufacturenwinkel op de Nieuwmarkt 9. Omstreeks 1910 verhuisde hij naar het pand Geldersekaade 81, waar hij de manufacturengroothandel van de *Gebroeders Wolff & Co* en *Leonard Minkenhoff* overnam. Naast zijn werk in de textiel nam hij een belangrijke plaats in binnen de

het *Memorboek* van M. H. Gans, een platenatlas van het leven van de joden in Nederland, staat hij op een foto uit 1928 temidden van een gezelschap, dat de 'Nacht van de Waad' hield: de avond voor een besnijdenis, waar psalmen en toepasselijke teksten werden gelezen en waarbij een lange Goudse pijp werd gerookt. Lissauer was moheil, iemand die besnijdenissen doet. In de loop der jaren heeft hij honderden jongentjes 'in het verbond van Abraham' opgenomen.

Prentbriefkaart van omstreeks 1900. De Geldersekaade tussen de Prins Hendrikkade en de Waalsteeg, v.l.n.r. de nummers 1 tot en met 85. In de gevelwand is een grote verscheidenheid aan geveltypen te zien. Het tweede huis van rechts, nummer 83, is een Rijksmonument. In de top is een druiventros en het jaartal 1734 uitgehouwen. Daarnaast, op nummer 81, staat het pakhuys zoals het er oorspronkelijk bijstond. Het hoge 28 meter diepe pand had een tuitgevel. De bovenkant van de voordeur was versierd met een Rococo omlijsting waarin een burchttoren met kantelen was uitgebeeld. Op nummer 79 was het Mantelmagazijn van de Gezusters Elkan.

19 december 1929. Een grote uitslaande brand in het pakhuis op Gelderse-kade 81. De wethouders De Miranda en Abrahams kijken belangstellend toe. V.l.n.r. de nummers 77-87. Het bord op de zijgevel van nummer 85 op de hoek van de Waalsteeg met 'Deze zaak is verplaatst naar', is van de firma Tiggers, in venster-glas en verfwaren.

Hevige vlammenzee op de Gelderse-kade

Op de Gelderse-kade hebben in de eerste decennia van de 20ste eeuw verschillende felle branden gewoed. Met de brandveiligheid van de panden was het toen nog slecht gesteld. Het Amsterdams gemeentearchief bewaart in haar archief persdokumentatie diverse berichten over branden en ongelukken die in de stad hebben plaatsgevonden. Deze onderwerpen werden in de vooroorlogse kranten breed uitgemeten. Het waren dan ook binnenstadsbranden waar je u tegen zegt. Neem bijvoorbeeld de brand op Gelderse-kade 81, op 19 december 1929.

Na een dag inventariseren van de voorraden hadden Jesaia Lissauer en zijn twee zoons die avond om halfzeven niets vermoedend het pand verlaten. Om een uur of elf zag een surveillerende agent rook uit een venster komen. Onmiddellijk rende hij naar de dichtstbijzijnde 'brandschel' op de Gelderse-kade. Desondanks werd het een felle uitslaande brand, die tot halfvier 's nachts zou duren.

De kranten deden uitvoerig verslag: '(...) ontstellende vlammenmassa's schoten hoog de mistige lucht in. Een roden gloed doortrok de mistbanken boven dit historische stadsgedeelte.' Uit alle delen van de stad werden voertuigen van de brandweer opgetrommeld. Geweldige watermassa's werden met zestien stralen tegelijk in het pand geworpen. 'De buurt liep uit om het schouwspel te zien. Er ging een deining door de menigte toen de vlammen tevoorschijn kwamen uit de 3e etage en vervolgens de zolder en de vloring onder het spits toelopende dak overweldigden. Het was alsof het vuur met een doffen klap uit het dak sloeg: hoog oploaiende vlammen triomfeerden over den kouden mist, die de omgeving aan het oog onttrok en met het geluid als van den donder vielen de dakpannen van de spanten. De zolders lagen vol manufacturen, katoen en band en de openingen braakten lange sierlijke steekvlammen.'

'(...) In de Waalsteeg nabij het brandend perceel, ontstond in een Chinees logement een saue qui peut. De deuren werden opengeworpen: eerst kwamen volgepropte scheepszakken naar buiten, daarna de Chineezers. Druk kakelend stonden zij in het nauwe straatje. De één wilde links, de ander rechts, een derde wilde helemaal niets. De politie hief de

'(...) Omstreeks 11.40 stoomde de *Jan van der Heyden* op naar de plaats des onheils, na een schelle waarschuwingskreet met haar stoomfluit te hebben gegeven. De oude Jan acht zich geroepen bij zware branden den knock-out toe te dienen. Omstreeks halftwaalf bood de brand een schitterend schouwspel. De vier verdiepingen stonden over haar geheele lengte, circa 25 meter in vollen gloed. Het vroor zeker vijf graden en de straat werd glad. Op de schuiten in de gracht, waarover ook de slangen van de *Jan* lagen, spreidde zich een steeds dichter wordend dak van rijp tot een vreemde witte Kerstwade, waarmede de vonken, de fladderende brandende lompjes, de davering der motoren, wel een schrille tegenstelling vormden.'

'(...) De wethouders De Miranda en Abrahams en hoofdcommissaris van politie Versteeg kwamen zich op de hoogte stellen. Het tramverkeer over de Geldersekade, de lijnen 8 en 21, werd stilgelegd, waarbij de stroom van de draden werd genomen. Ook hoofdinspecteur Stoffels van de tramdirectie kwam persoonlijk de zaak in ogenschouw nemen.' De burgemeester die op deze avond zijn verjaardag vierde bleef bij de huiselijke haard, zo meldde de krant. 'Het is één van de gemeenste branden geweest die we hier ter stede ooit hebben gehad', verklaarde commandant Firch van de brandweer. Onderzoek wees uit dat het waarschijnlijk een al te nonchalant weggeworpen nog brandende peuk was geweest, die in de textielballen terecht was gekomen. Gelukkig was Jesaia Lissauer goed verzekerd.

Vervallen tot een ruïne

Daarna bleef de manufacturenhandel tot aan het begin van de oorlog nog deels gevestigd op Geldersekade 81 en deels op 85. De grote brand van 1929 was slechts een aanloop tot de beproevingen die tien jaar later nog zouden komen. Jesaia en zijn zoon Maurits zijn nog voor het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog overleden. Jesaia's kleinzonen Hyman en Sjaak konden naar het buitenland vluchten. Het pand op de Geldersekade, waar hun grootvader in 1910 begonnen was, was in de hongerwinter leeggehaald en vervallen tot een ruïne. Na de oorlog begonnen zij een nieuw bestaan in het gebouw van de oude broodbakkerij Nering Bögel aan de Nieuwe Prinsengracht. Jesaia's achterklein-

Een olifant van circus Boltini was ingehuurd voor een bruiloft in de buurt.

Hij wandelt langs het vroegere huis van dokter Souget; rechts het gapend gat.

(Marian van de Veen - Van Rijk)

Na ruim een halve eeuw is het gapend gat in augustus 2000 eindelijk gedicht. Er staat nu een fraai nieuwbouwhuis, dat heel goed past in de historische omgeving. De opdrachtgever voor de bouw van dit huis met drie koopwoningen is de Werkmaatschappij De Binnenstad BV, een dochtermaatschappij van Buro De Binnenstad BV, architecten. Ontwerper is Jan Fraijman.

(Hans van den Bogaard, september 2002.)

De Geldersekade in de twintigste eeuw

- 1900 Amsterdam telt 510.000 inwoners.
- 1914–1918 Eerste Wereldoorlog. Nederland blijft neutraal, maar lijdt wel onder de economische gevolgen.
- 1916 Pokken epidemie.
- 1918 Spaanse Griep.
- 1925 Amsterdam telt ruim 700.000 inwoners.
- 1929 Beurs- en bankencrisis. De daarop volgende economische depressie ontwricht de hele samenleving. De werkeloosheid bereikt een hoogtepunt.
- 1933 Hitler grijpt de macht in Duitsland. In dat jaar zochten 5000 Duitse joden hun toevlucht in Amsterdam. Dat werden er in de jaren daarna nog veel meer.
- 1940–1945 Tweede Wereldoorlog. De Geldersekade verliest in 1942-1943 het grootste deel van haar Joodse bewoners.
- 1946 Amsterdam telt 800.000 inwoners.
- 1965 Metro-besluit. Er wordt een begin gemaakt met de uitkoop van bewoners en winkeliers in de Nieuwmarktbuurt ten behoeve van de aanleg van de Metro.
- 1965 Het jaar van Provo, een jongerenbeweging die protesteert tegen de arrogantie van de macht. 'Liever langharig dan kortzichtig.'

beroepen en winkels

In de eerste helft van de 20ste eeuw komen de volgende beroepen voor op de Geldersekade:

Agent van Binnen-en Buitenlandse Huizen, apotheker, caféhouder, cargadoor, commissionair in wijnen en sterke drank, commissionair in effecten, diamantbewerker, fabrikant, geestelijke, glashandelaar, goudsmit en diamantzetter, grossier in eieren, handelsagent, huisarts, juwelier, kapper, kleermaker, koffiehuishouder, kolenhandelaar, koopman in brandstoffen, kuiper, leraar, logementhouder, loodgieter, makelaar in koffie en thee, makelaar in assurantien, melkslijter, pianoleraar, predikant, reder, reiziger, rijwielhandelaar, scheepsaannemer, schilder, schoenmaker, schoolhoudster, stucadoor, timmerman, uitgever, verhuizer,

brood, knopen, koloniale waren, leer en schoenmakersfournituren, scheepsbenodigdheden, vis en verfwaren.

Op de drempel van de twintigste eeuw

Op kerstavond 1899, vlak voor de eeuwwisseling, was er een grote uitslaande brand op Geldersekade 100, waar D. Robert zijn zaak het *Huis van Koop – met recht tot Wederkoop* had.

Een van de eerste besluiten die de Gemeenteraad in het nieuwe jaar 1900 nam, was het bouwen van enige openbare privaten voor vrouwen, waarvan één ondergronds aan de Nieuwmarkt.

In de laatste decennia van de 19de eeuw werd er goed verdiend aan de koloniale handel. De diamantindustrie kwam tot grote bloei, duizenden Joodse Amsterdammers vonden daar goed betaald werk.

Langs de oneven zijde van de Geldersekade reed de paardentram, van het Centraal Station naar de Weesperzijde. Het meest gebruikte vervoermiddel in de stad was de handkar. Daar waren er duizenden van. Venters mochten nog vrijelijk hun waren aan de man of vrouw brengen. Hun kar was winkel, etalage en vervoermiddel tegelijk.

Wat verdween

Stoombierbrouwerij *De Haan en Sleutels* op de hoek van de Geldersekade en de Recht Boomssloot moest na een aanwezigheid van bijna 280 jaar haar deuren in 1888 voorgoed sluiten. Daarna zijn de panden afgebroken en kwam er aan het eind van de 19de

De Geldersekade gezien in noordelijke richting vanaf de Nieuwmarkt. Op de voorgrond visvrouwen tegen de zijkant van de Vishal. V.l.n.r. de panden 110 t/m 84 op de hoek van de Stormsteeg. Langs de kade vier gaslantaarns model 1883 met een keizerskroontje, een verwijzing naar de keizerskroon op de Westertoren. Jacob Olie, omstreeks 1890. (Gemeentearchief Amsterdam)

De Geldersekade gezien in zuidelijke richting naar de Nieuwmarkt, 1956. (Ed van der Elsen / Nederlands Fotoarchief)

eeuw een nieuw blok huizen voor in de plaats. Behalve de bierbrouwerij zijn ook de wijnkopers die hier ooit zo ruimschoots aanwezig waren, van de kade verdwenen en van al die cargadoors uit de 19de eeuw zijn er ook nog maar een paar over. De vismarkt en de visafslag verhuizen in 1901 naar de De Ruyterkade.

Enkele stegen kregen een andere naam. In 1909 verandert Krommelleboogsteeg in Elleboogsteeg, in 1911 Leliestraatje in Geldersesteeg en in 1912

Ridderbuurt, waar van de 558 te onteigenen woningen er slechts 100 bewoonbaar werden geacht.

Wat kwam

Inmiddels wemelt het rond de eeuwwisseling van kleine, deels vervuilende bedrijfjes op de kade. Sigarenfabrikanten, kurkenfabrieken, de Nederlandse Linoleumfabriek, de Olie- en Teerindustrie. Verder een meubelfabriek, een ijzerhandel, een snelpersdrukkerij, een groothandel en fabriek van elektrische

Architect E.M. Rood (1851-1929) bouwde rond 1900 diverse huizen op de Geldersekaade. In elk huis liet hij een naamsteentje achter, zoals in het dubbelpand Geldersekaade 113-115, dat thans 'beeldbepalend' wordt genoemd. In 1902 ontwierp hij Geldersekaade 75 voor huisarts Aäron Souget, verder Geldersekaade 19 en de winkelpui van nummer 90. In 1902 verbouwde hij het 17de eeuwse pakhuis Krom Boomsloot 16 voor de koffiebranderij Alex Meijer & Co. Al veel eerder, in 1892, bouwde hij de synagoge Tesjoengas Israël in de Gerard Doustraat en in 1897 het woonhuis Paulus Potterstraat 4.

vestigden zich ook vijf chemische fabriekjes op de Geldersekaade, die zich bezig hielden met de fabricage van chemische, cosmetische en farmaceutische producten, zoals de *Chemische Fabriek Iris* op Geldersekaade 78 van Louis van Emden en Benjamin Manus.

Manufacturen

Vanouds zaten er veel joodse textielhandelaren in de Nieuwmarktbuurt, vooral groothandelaren in stoffen en furnituren. In 1920 stonden er alleen al op de Nieuwmarkt 173 manufacturenkramen. Voor de in 1876 in Rotterdam opgerichte manufacturengroothandel van I. L. Flesseman ontwierp architect H. T. Wijdeveld in 1926 een bedrijfspand op de hoek van de Nieuwmarkt en de St. Antoniesbreestraat. Oorspronkelijk had de familie de opdracht gegeven aan architect E. M. Rood, maar zijn ontwerp vond geen genade in de ogen van de schoonheidscommissie. Veel textielhandelaren hadden hun bedrijfjes aan de oneven kant van de Geldersekaade. Je had er de manufacturenhandel van Marcus Polak en Maurits J. van Straaten, de *Amsterdamse Stoffenhandel De Koning der Stoffen*, S. Drukker, Mode en Pelterijen, Overste & Pach, Kousen en Borduurwerken, het mantelmagazijn van de Gezusters Elkan, Max Steinberg, Borduurwerken, de manufacturenhandel van de Gebroeders Wolff & Co en Leonard Minkenhoff, later overgenomen door Jesaja Lissauer, de fabriek van petten en pettenfurnituren van J. van Omsele, E. Ritterband, In Borduurwerken en Tricotages, J.F. Minkenhoff en N. Kijl & Co. met Heren-en Kinderconfectie en de Gebroeders Dias, In Gemaakte Kleederen.

Sigarenfabrikanten

De grote doorbraak in het tabaksgebruik was gekomen met de introductie van de sigaar in het begin van de 19de eeuw. De Duitser Lehmkuhl vestigde in 1826 in Kampen het eerste sigarenfabriekje in Nederland. Niet lang daarna werd ook het sigarenmakervak in Amsterdam beoefend. Sinds de invoering van het Indische Cultuurstelsel rond 1840 werd er steeds meer tabak vanuit Indië naar Amsterdam verscheept. In 1862 werkten er al zo'n 1400 tabaksbewerkers en sigarenmakers in Amsterdam, van wie meer dan de helft in 168 sigarenfabriekjes. Rond

Op Geldersekaade nummer 56 zat het logement De Witte Ballon, dat doorliep tot de Zeedijk. Aan die zijde was, omstreeks 1900, het danshuis Tante Lien. Het beruchte logement dankte zijn naam aan de grote bolle gaslamp aan de gevel.

In de kelder van het pand was rond 1948 de Nederlandse Bier Compagnie gevestigd. (Jaap Doeser, 1948)

dan 50 werknemers waren het voornamelijk kleine zaakjes of eenmansbedrijfjes.

In 1900 waren er aan de oneven kant van de Gelderse kade diverse 'sigarenfabrikanten' gevestigd. *Gebhard en Salm, P.H. Pfeiffer, Filiaal der Stoom-Tabaks-Negrohead en Sigarettenfabriek Groningen en Niesink & Co., Sigaren-en Sigarettenfabriek.* Niesink werd in 1901 opgevolgd door de sigarenfabrikanten *Henry G. Peletier Jr. & Co. en J.F. Boogman.* Op Gelderse kade 95 / hoek Binnenbantammerstraat zat *P. J. Stoffers Jczn, Tabak en Sigaren.* In hetzelfde pand zaten ook de Gebr. Audretsch, in Tabak en Sigaren en in de jaren dertig was op dit adres de *Tabaksfabriek van Van Delden & Co* gevestigd.

In het Maandblad *Amstelodamum* van 1914 vertelt een lezer: 'De sigaren kostten 2 cent en je kreeg er dertien voor een kwartje. Dan kreeg je er nog een sigarenpijpje bij cadeau. In trek waren de zogenaamde natte Borneo's, maar ook pruimtabak en rolletjes negoret.' Omdat het loonniveau buiten de stad lager lag, brachten sommige sigarenfabrikanten al voor de Eerste Wereldoorlog de productie over naar elders. Vandaar dat bijna alle bovenstaande fabriekjes na verloop van tijd weer verdwenen van de Gelderse kade.

Margarinefabrikant

Niet lang nadat Sam van den Berg in 1898 het eerste verpakte margarine merk ter wereld, *Vitello*, introduceerde, vestigden zich in 1900 de *Margarineboter-fabrikanten Hendriks, Brongers en Bos* op Gelderse kade 47. Omdat echte boter snel ranzig werd en voor veel mensen te duur was, kwam de Franse scheikundige Hippolyte Mège Mouriès na drie jaar studie in 1869 met een alternatief. Mouriès had voor de bereiding onder andere maragiczuur gebruikt. De druppels van het gecondenseerde margariczuur gaven de namaakboter de glans van parels. De naam maragiczuur is afgeleid van het Griekse margaron, dat parel betekent. Mouriès kon in Frankrijk voor zijn margarine geen patent krijgen. Zijn recept werd rond 1870 gekocht door de Brabantse boterhandelaar Anton Jurgens en nadien slinks gekopieerd door zijn concurrent en latere compagnon Sam van den Bergh. Jurgens begon een margarinefabriekje in het Brabantse Oss, het eerste in Europa,

Reclamekaart uit 1895 van Sigarettenfabriek Niesink & Co. Gelderse kade 87.
Bekroond in Scheveningen 1892 en in Batavia 1893.
(Gemeentearchief Amsterdam)

Nederlandse Margarine-Unie. In de jaren daarna gingen meer mensen zich bezig houden met de fabricage van margarine. Binnen tien jaar telde Nederland meer dan 70 margarinefabriekjes. Daarvan waren er in 1883 nog 45 over, waarvan het fabriekje van *Hendriks, Bongers en Bos* op de Gelderse kade er één was. In 1929 fuseerde de *Nederlandse Margarine-Unie* met het Engelse concern *Lever-Brothers*, onder de naam *Unilever*.

Crisis

Na de Eerste Wereldoorlog was ook de Nederlandse economie in het slop geraakt. Er heerste grote werkloosheid. De Gelderse kade lag vol met schepen van werkeloze binnenschippers. Arbeiders demonstreerden tegen de armoedige omstandigheden waaronder zij moesten leven en werken.

Al in de tweede helft van de 19de eeuw ging de buurt een gestage verloederding tegemoet. Het was de periode van de industrialisatie. De volksbuurten raakten overvol met slecht gehuisveste arbeidersge-

ten zonder licht en lucht, waar gezinnen met zes, zeven kinderen in kleine huisjes onder ongelooflijk armoedige omstandigheden moesten leven. Wie het zich nog kon permitteren week uit naar de nieuwe wijken van Amsterdam.

In 1929 was er de grote beurs- en bankencrisis. De economische depressie die daar het gevolg van was, ontwrichtte de hele samenleving. Elke dag groeide de rij werkelozen, die zich moesten melden bij het stempelkantoor om te voorkomen dat zij steun zouden trekken en tegelijkertijd zwart zouden werken. Bij de verkiezingen voor de Provinciale Staten in 1935 haalt de *Nationaal Socialistische Beweging* (NSB) onder aanvoering van ingenieur Anton Mussert bijna 8% van de stemmen.

De Tweede Wereldoorlog

In de vroege ochtend van de 10de mei 1940 schrok de stad wakker van het lawaai van overvliegende Duitse bommenwerpers. Het Duitse leger was de grens overgetrokken. In de eerste dagen van verbij-

Op 12 februari 1941 sloten de Duitsers de oude joodse buurt rond de Nieuwmarkt en het Waterlooplein met prikkeldraadversperringen af en plaatsten zij borden met het opschrift Judenviertel en Joodse Wijk. De grens van de jodenwijk lag langs de oneven zijde van de Gelderse kade. Op de Bantammerbrug, aan het begin van de oneven kant bij de Prins Hendrikkade en op de Nieuwmarkt kwamen hoge hekken met prikkeldraad. De 18-jarige Mies Buning, die in 1941 voor enkele maanden kinderreisje was in het gezin van de apotheker op de hoek van de Stormsteeg, nam vanaf 1-hoog deze foto, vlak nadat men met het werk was begonnen. Midden op de foto, aan de overzijde van de brug, is links een houten trap zichtbaar, die leidt naar een schuilkelder onder de brug. Buurtjongentjes gebruikte die trap als springplank voor een rondje zwemmen door de gracht.

breken van de oorlog konden nog dertien zeeschepen de Amsterdamse haven verlaten. Zware rookwolken dreven op 14 mei 1940 boven Amsterdam, afkomstig van de petroleumhaven in Noord, waar Nederlandse en Britse mariniers de olieopslag tanks in brand hadden gestoken om te verhinderen, dat de brandstof in handen van de Duitsers zou vallen.

De Duitsers dreigden de grote steden te verwoesten, als Nederland niet zou capituleren. In de ochtend van 14 mei werd de binnenstad van Rotterdam plat gebombardeerd, waarbij 900 bewoners om het leven kwamen. De capitulatie volgde op 15 mei 1940.

Februaristaking 1941

Direct na de capitulatie begonnen de Duitsers met de scheiding van joden en niet-joden. Joden mocht-

ondernemingen geregistreerd. Joodse zaken werden onder beheer gesteld van een Duitse 'Verwalter'.

Op 15 september 1940 publiceerden de Duitsers hun verordening waarin de joden uit vrijwel het gehele openbare leven werden verbannen. Zij mochten niet meer in de tram, niet meer in zwembaden, niet meer naar musea, eigenlijk mochten zij nergens meer heen. Joodse leerlingen werden van school verwijderd en mochten alleen nog naar speciaal aangewezen scholen. Steeds meer beroepen werden voor joden verboden verklaard, ook die van arts en apotheker.

De spanningen liepen hoog op. Bij vijf dok- en scheepsbouwmaatschappijen in Amsterdam-Noord trachtte de Duitse bezetter in februari 1941 vrijwilligers te ronselen voor tewerkstelling op Duitse wer-

knemers voor de Arbeitseinsatz aangewezen. Uit protest legde het personeel van de werven het werk neer. Deze staking zou de voorbode zijn van de grote staking van 25 en 26 februari 1941.

De *Weerafdelingen* (WA) van de NSB marcheerden regelmatig in hun zwarte uniformen scheldend en vernielend door de jodenbuurt. De joodse bewoners vormden knokploegen, de opstootjes werden grimmiger en bij een van die gelegenheden kwam een WA-man om het leven. De toenemende spanning in de stad lag volgens de Duitsers niet aan de provocaties van de WA, maar aan de joden. Daarop volgden op 22 en 23 februari 1941 de eerste razzia's in de zogeheten jodenhoek, bij het Jonas Daniël Meyerplein. De Duitsers pakte hier 425 joden op. In reactie hierop riepen communistische arbeiders op

Razzia in voorbereiding op de Gelderse kade in de vroege ochtend van 26 mei 1943.

(H. J. Wijnne, beschadiging komt van kinderhand)

dreiging van zwaar geweld van Duitse zijde eindigde de staking.

Vanaf mei 1942 moesten alle joden een gele ster dragen met het woord 'jood' erop. Omdat velen geen gehoor hadden gegeven aan de oproep voor tewerkstelling hield de Duitse politie op 14 juli 1942 een grote razzia op en rond het Waterlooplein en in de Nieuwmarktbuurt. Zo'n 400 mensen werden opgepakt. Daarop reden in de nacht van 14 op 15 juli de eerste treinen met joden naar Westerbork. De Duitsers dreigden met overbrenging naar een concentratiekamp als de 4000 opgeroepen joden zich niet onmiddellijk alsnog zouden aanmelden.

Overal in de stad werden razzia's gehouden. Op zondag 18 april 1943 vond er een massale razzia

gen. Een maand later arriveerden in de vroege ochtend van 26 mei 1943 leden van de Zentralstelle (de Duitse instantie die belast was met de administratieve afhandeling van de deportaties) met een speciaal tramstel van de Amsterdamse gemeentetram op de Nieuwmarkt, waarna onder begeleiding van de Ordnungspolizei alle nog aanwezige joodse bewoners op de Gelderse kade uit hun huizen werden gehaald. Met de speciale tram werden zij afgevoerd naar de *Hollandsche Schouwburg* aan de Plantage Middenlaan, waarna zij werden doorgestuurd naar het kamp Westerbork.

Hongerwinter

Op 9 oktober 1944 werd in Amsterdam de levering van elektriciteit goeddeels stopgezet. Op die dag

Amsterdam raakte afgesloten van de buitenwereld. Transportmiddelen stonden stil, de telefoon werd afgesloten. Toen viel de winter in. Vooral de maand januari bracht langdurige, zeer strenge vorst. Bijna niemand had meer brandstof in huis. Alle voedselvoorraden waren uitgeput. Vier maanden lang heerste er zware hongersnood. Het sterftecijfer steeg tijdens de hongerwinter enorm. Honger en kou waren de voornaamste oorzaken, gevolgd door lichamelijke uitputting en besmettelijke ziekten.

In het laatste oorlogsjaar was er geen straatverlichting meer, mensen liepen regelmatig het water van de Gelderse kade in. Buurtbewoners hadden schijnwerpers gemaakt, die in het water schenen als het weer zo ver was. Het uit het ijskoude water opgeviste slachtoffer werd vervolgens de apotheek

30 April 1945, voedsel dropping bij Amsterdam gezien vanaf het dak op de Geldersekade 84 A. Nadat op 29 april de eerste voedselzending boven vliegveld Ypenburg bij Den Haag was afgeworpen, volgde Amsterdam, Rotterdam, Gouda en Haarlem. De operatie Manna duurde negen dagen. De voedselvoorraad in de nog bezette randstad was totaal uitgeput.
(H. J. Wijnne)

Dan kwam een broeder van het Rode Kruis, meestal een Chinees, de geredde met kar en paard ophalen.

Bary Baars en Izzy Deegen

Aan het eind van de oorlog, op 26 maart 1945, stonden Bary Baars(16) en zijn vriendje Izzy Deegen (18) op de hoek van de Geldersekade en de Recht Boomssloot gewoon een beetje te dollen, toen zij werden neergeschoten. Duitse soldaten waren de Nieuwmarkt opgescheurd, uit hun auto gesprongen, waarna zij in het wilde weg met dum dum kogels begonnen te schieten. Bary was al de hoek omgerend. Izzy, die was geraakt maar nog leefde, riep : 'Bary, Bary kom me halen.' Bary kwam terug en trok zijn vriendje weg, maar toen schoten ze ook op hem. Izzy overleed vrijwel onmiddellijk, Bary heeft nog

Bevrijding

Op 29 april 1945 begonnen de voedseldroppings boven westelijk Nederland en dus ook boven Amsterdam. Op 5 mei 1945 werd door de Duitse bevelhebber Blaskowitz de capitulatie ondertekend in *Hotel De Wereld* in Wageningen. Twee dagen later hielden de geallieerden hun intocht in bevrijd Nederland. Het werd al spoedig duidelijk dat de meeste joodse buurtgenoten niet meer zouden terugkeren, dus ook niet al die manufacturenhandlaren en ook niet de eigenaren van al die andere kleine bedrijfjes die voor de oorlog op de Geldersekade zaten.

De huizen van weggevoerde joodse bewoners, die in de hongerwinter door buurtbewoners, op zoek naar wat brandhout, half waren gesloopt, werden na de oorlog afgebroken. Nummer 34 bijvoorbeeld, waar voor de oorlog L. B. Perel zat, uitgever van het *Onafhankelijk Israël Orgaan voor Nederland* en waar de *Firma E. de Lange, In Boter, Kaas en Vetwaren*, was gevestigd. Ook nummer 46 en aan de overkant de nummers 67 t/m 73.

Verhuizer Abraham Puls werd op 16 juni 1947 conform de eis ter dood veroordeeld. Op 4 februari 1949 kreeg hij gratie, zijn doodstraf werd omgezet in levenslang. Puls werkte voor Reichsleiter Rosenberg, eerst als ontruimer van de huizen van gedeporteerde joden, daarna als bewaker van de goederen die van de joden waren geroofd. De buurtbewoners gebruikten zijn naam als werkwoord. Ze zeiden dan: er wordt weer gepulst vandaag.

Het geallieerde opperbevel had Amsterdam aangewezen als 'leave-center' voor de Canadezen die gelegerd waren in Duitsland. Twee maal per week werd een groep van zo'n 4000 militairen in Amsterdam losgelaten voor een drie-daags verlof. Zij kregen onderdak in scholen en openbare gebouwen en gingen vervolgens uit in de rosse buurt, waar de Militaire Politie patrouilleerde om al te rumoerige soldaten tot de orde te roepen. Hier en daar verschenen op de Burgwallen borden met 'Out of Bounds', verboden terrein voor militairen.

Terugkeer

Meneer en mevrouw Oesterman wonen samen al meer dan een halve eeuw op Geldersekade 13. Een klein smal huisje in Hollandse renaissance-stijl met

genieten zij van een prachtig uitzicht over de kade. Tot voor enkele jaren had Oesterman (82) op de begane grond zijn groothandel in goud en zilver. Hij kent de Gelderse kade van haver tot gort, want behalve een noodgedwongen afwezigheid tijdens de oorlog, heeft hij er zijn hele leven gewoond. Hij werd geboren op Gelderse kade 47. Zijn vader Nathan Oesterman had in het huis ernaast, op 45, een diamanthandel. In 1930 verhuisde de familie naar Gelderse kade 80. Daar woonde ook de familie Le-Heux, die reclamespotjes maakte voor bioscopen. Enkele jaren later verhuisde de familie naar nummer 91, Nathan Oesterman staat dan in het adresboek vermeld als *Grossier in Gouden en Zilveren Werken*.

Dat meneer Oesterman al zolang op de Gelderse kade woont is niet zo vanzelfsprekend. Ook hij, zijn ouders en zijn zuster werden bij een razzia op 17 maart 1943 weggehaald. Oesterman wist te ontsnappen en dook onder bij kennissen in de Waalsteeg. Hij werd opnieuw opgepakt bij de razzia op de Gelderse kade van 26 mei 1943. Na een kort verblijf in de *Hollandsche Schouwburg* werd hij met vele anderen naar de *Rietlanden* gebracht, waar de deportatietrein klaar stond. Hij stapte als eerste de trein in. Voor zich zag hij een deur die toegang gaf tot de bagageafdeling van de wagon. Hij maakte hem open, liep verder en zag een deur naar buiten, die niet op slot was. Hij sprong uit de trein. Naast de trein die naar Westerbork ging, stond een trein van de Wehrmacht, waar Oesterman direct onder kroop. Hij kroop op de as van de wielen en door de gaten kon hij precies zien wat er gebeurde. De Duitsers hielden appèl, misten iemand, maar konden hem niet vinden. Na een tijdje zag hij de trein naar Westerbork weggrijden. Even later vertrok ook zijn trein. Oesterman was omhoog gekropen op de dwarsbalken en moest zich goed vasthouden. Toen de trein even stopte bij een seinwachtershuisje voor het Muiderspoortstation, kon hij zich uit de voeten maken. Na veel omzwervingen vond hij tenslotte bij een kweker in Aalsmeer een goed onderduikadres. Na de oorlog keerde hij weer terug op de Gelderse kade. Maar zijn ouders Nathan Oesterman en Dina Oesterman - Theeboom zag hij nooit meer terug.

De haven

In september 1944 hadden de Duitsers de haven

hun schepen niets meer over. Amsterdam was voor de oorlog de grootste haven voor de Indische handel, zoals de handel in koffie, thee, tabak en cacao. Na de vrijheidsoorlog van Indonesië werden die handelscontacten verbroken.

Een volgend probleem voor de Amsterdamse haven was de schaalvergroting in de scheepvaart. Er kwamen containerschepen en olietankers in de vaart, veel groter dan de traditionele vrachtschepen. Daardoor verloor Amsterdam na de oorlog zijn vooraanstaande positie aan Rotterdam. De Amsterdamse scheepvaartactiviteiten werden verplaatst naar het Oostelijk en Westelijk Havengebied, waarmee de havens en het scheepvaartverkeer meer buiten de stad zijn komen te liggen. En dat had weer gevolgen voor de toeleveringsbedrijven in en rondom de Gelderse kade.

'Wederopbouw'

De desolate aanblik van de Nieuwmarktbuurt herin-

Meneer en mevrouw Oesterman in hun huis op de Gelderse kade 13.

(Hans van den Bogaard, 2002).

hoge grondprijzen zag de gemeente geen mogelijkheid meer voor het bouwen van woningen. Het autoverkeer in en naar het Centrum kreeg prioriteit. Het wederopbouwplan, dat in 1953 werd aangenomen, voorzag voor de verpauperde maar historische buurt in een rigoureuze sanering ten behoeve van een grote verkeersdoorbraak. Het plan omvatte een vierbaansweg over de huidige Wibautstraat, de Weesperstraat, het J.D. Meijerplein, de Jodenbreestraat, de Sint Antoniesbreestraat dwars door de Lastage naar de Prins Hendrikkade en de IJ-tunnel. Daarlangs moesten kantoorgebouwen komen.

Diverse monumentenorganisaties als de *Bond Heemschut* en het *Genootschap Amstelodamum*

de bebouwing als de stedenbouwkundige structuur, verloren zouden gaan en vroegen Burgemeester en Wethouders om herziening van het plan. Die hadden daar geen oren naar en zetten de plannen door. Er volgde een periode van onteigenen en ontruimen. De snelweg kwam er tot en met de Wibautstraat en de Weesperstraat. Daarna zou de buurt rond de Lastage aan de beurt komen. Het onteigeningsplan voor de doorbraak Lastageweg werd op 1 april 1964 door de gemeenteraad vastgesteld. In 1967 werden bewoners van zo'n 130 panden in de Nieuwmarktbuurt gemaand om binnen drie maanden hun huizen ontruimd te hebben. De *Aktiegroep Amsterdam* bracht daarop ruim 110.000 handtekeningen bijeen voor het behoud van het karakter van de binnenstad, waarmee zij zich richtte tot de gemeenteraad. In datzelfde jaar kondigde de gemeente een herziening aan van het wederopbouwplan. Intussen werden de eerste panden in de Nieuwmarktbuurt gekraakt.

De Metro

In 1968 nam de gemeenteraad het besluit om een metrolijn aan te leggen naar de Bijlmermeer en in 1974 besloot zij de metro van het Weesperplein door te trekken door de Nieuwmarktbuurt naar het Centraal Station. Volgens de plannen zou de metro dwars door de oude buurt gaan, van de Sint Antoniesbreestraat naar de Kromme Waal. De rest van de snelweg mocht dan wel verdwenen zijn uit de bouwtekeningen, voor de bouw van de metro was vrijwel dezelfde doorbraak door de buurt, inclusief de sloop van huizen, noodzakelijk. De strijd tegen de Amsterdamse metro speelde zich vooral in de Nieuwmarktbuurt af. Het protest tegen 'de Metro door de Nieuwmarktbuurt' escaleerde tot een verzet tegen de hele machinerie van ambtenaren, aannemers, speculanten, slopers, politici, plannenmakers en politie.

De aanleg van de metro betekende voor dit gebied gedwongen verhuizing van honderden hier geboren en getogen bewoners naar de tuinsteden en de sloop van een groot deel van de buurt. Win-

Protest tegen de metro die de sloop van huizen noodzakelijk maakte. Een andere bedreiging voor de Waag was het urineren tegen de muur het tastte de fundamenteën aan.
(Kors van Bennekom, 1971)

overbleven zagen de helft van hun klanten vertrekken. Het verzet van de bewoners van de Nieuwmarktbuurt heeft jaren geduurd. Dat resulteerde tenslotte in de toezegging van het gemeentebestuur dat er op en rond het metrocircuit betaalbare woningen gebouwd zouden worden.

Parkeergarage onder de Gelderse kade

Wat de Gelderse kade betreft kwam er weer een nieuwe bedreiging. Naar aanleiding van het referendum over het autoverkeer op 25 maart 1992 hadden Burgemeester en Wethouders van Amsterdam besloten het autoverkeer in de binnenstad drastisch te beperken. Zij dacht hierbij aan ondergrondse parkeergarages. Op initiatief van *Rederij P. Kooij* werd alvast een plan ontwikkeld om een parkeergarage van plusminus 3500 parkeerplaatsen in de Kloveniersburgwal en de Gelderse kade te realiseren. In opdracht van de initiatiefnemer onderzocht architect G. van Thienen de technische mogelijkheden hiervan, waarna hij zijn plan in een kleurrijk boekje presenteerde. Voor de garage onder de Gelderse kade met 200 plaatsen, een fietsenstalling en damestoiletten had het college een startnotitie opgesteld, waarin er van werd uitgegaan, dat de daadwerkelijke bouw van deze garage eind 1997 kon beginnen. De ingang was gepland op de Nieuwmarkt, vlak voor het pas gerestaureerde Waaggebouw! Het ziet er naar uit dat het bij een plan is gebleven.

De buurt op en rond de Gelderse kade is gedurende een halve eeuw na de oorlog het strijdtonel geweest van twee soorten stadsvernieuwers. Zij die prioriteit willen geven aan de bereikbaarheid van de binnenstad voor grote hoeveelheden bezoekers en zij die oog hebben voor het behoud van het historische karakter van de binnenstad. Het lijkt erop dat de laatste voorlopig aan het langste eind hebben getrokken. En zo ging de Gelderse kade weliswaar zonder vrachtwagen, zonder ondergrondse parkeergarage, maar met het vooruitzicht op de restauraties van een flink aantal huizen en met een zich steeds

Wolf en Wim Polak: een geschiedenis bij twee foto's

Deze twee foto's komen uit de verzameling van Herman Wijnne sr, die eigenaar was van de apotheek op de Geldersekade van 1931 tot 1967.

De ene foto nam hij in de jaren dertig in zijn apotheek op de Geldersekade en laat een oude man zien in een typische 'zeg eens A-pose'. Hij schreef destijds achter op de foto: 'De zere keel van W. Polak. Oorspronkelijk vischhandelaar op de Nieuwmarkt'.

W. Polak op deze foto is Wolf Polak. Hij was een opvallende figuur in de Nieuwmarktbuurt. Hij had jarenlang als vis-schoonmaker op de Nieuwmarkt gestaan, dus wie zou hem niet kennen. Bovendien had zijn oudste zoon Samuel een groothandel in glas, porselein en aardewerk op Geldersekade 88. Volgens de verhalen kwam de oude Polak vrijwel elke dag even naar de apotheek om een praatje te maken en om terloops nog even zijn keel of ogen te

Wolf Polak, geboren Amsterdam 1857,

laten inspecteren. Hij ging ook dagelijks naar dokter Arons. Toen hij eens een keer oversloeg, vroeg deze hem later, waarom hij niet gekomen was, waarop Polak antwoordde: 'Ik kon niet komen, ik was ziek'.

De andere foto laat een razzia zien op de Geldersekade, die op 26 mei 1943 's morgens in alle vroegte plaatsvond.

Herman Wijnne woonde in die tijd met zijn gezin met 4 kleine kinderen boven de apotheek. Wijnne was lid van de Landelijke Organisatie voor hulp aan onderduikers. Deze illegale organisatie was een groot logistiek netwerk van mensen die niet alleen zorgden voor onderduikadressen, maar ook voor de verdeling van persoonsbewijzen, stamkaarten en voedselbonnen voor onderduikers. Ook het apotheekpand was doorgangsadres voor onderduikers.

Hij nam de foto vanuit de huiskamer op 1-hoog, staande achter de rug van zijn vrouw, de camera op

Razzia op de Geldersekade in de vroege ochtend van 26 mei 1943.

(H. J. Wijnne)

gemaakt. Zij zagen een stoet van bekende buurtgenoten opgebracht worden door de SS. Onder hen was huisarts Aäron Souget, zijn zoon Max en diens vrouw Sonja. Sonja is op de foto de vrouw met de handtas vlak achter de lantaarnpaal. Rechts op de foto staat het kleine pandje Geldersekade 105. Als je goed kijkt zie je een rechercheur in lange lichte regenjas die onder dekking van de *Grüne Polizei*, bezig is de deur te forceren. Wat een schokkend tafereel. Op deze wijze werden 65.000 Amsterdamers gedeporteerd.

De toevallige ontmoeting

Januari 1999 ontmoette ik op een receptie ter gele-

van Amsterdam en zijn vrouw Jo. Polak had zojuist samen met zijn kleindochter meegedaan aan het Groot Amsterdam Examen. Het gesprek kwam al spoedig op de Gelderse kade en de oude apotheek aldaar. Veel mensen kennen wel iemand uit het verleden die ooit in die oude apotheek kwam. Polak herinnerde zich dat zijn grootvader Wolf Polak regelmatig daar kwam. Hij vertelde er vaak over, waarbij hij de mensen uit de apotheek altijd als 'goeie jongens' aanduidde. Hij was overdreven bezorgd over zijn gezondheid. Er ging bij mij onmiddellijk een lichtje branden. 'Maar dan weet ik bijna zeker dat ik een foto heb van uw grootvader.' Polak was zichtbaar blij verrast. Zelf had hij niet één foto van hem. Alle bezittingen waren immers verdwenen. Ik beloofde hem het portret zo spoedig mogelijk te zullen brengen.

Wolf Polak

Bij die gelegenheid kreeg ik wat meer te horen over zijn grootvader Wolf Polak. Deze woonde trouwens niet in de Nieuwmarktbuurt maar op Rapenburg 10. Hij werkte aanvankelijk als jongste bediende bij de textielhandelaren *Pijnappel en Beth*. Dan hebben we het over de 19de eeuw. Directeur Beth had veel kinderen, één daarvan, dochter Leentje, was niet bepaald een schoonheid. Zij had geen neus, een vorm van misaaktheid, die wel meer voorkwam in die tijd en waarvoor kennelijk geen prothese bestond. Jongste bediende Wolf mocht met haar trouwen en het huwelijk werd gezegend met maar liefst 12 kinderen, waarvan er 7 in leven bleven. Later stond Wolf Polak als vis-schoonmaker op de Nieuwmarkt. Destijds was het schoonmaken van vis een aparte bezigheid, waarvoor huisvrouwen ook extra moesten betalen. En zo weten we na ruim zestig jaar iets meer over de foto van de oude man in de apotheek.

Philip Polak

Eén van de zeven kinderen van Wolf en Leentje Polak was Philip, de vader van Wim Polak. Hij trouwde in 1922 met Clara Jacobs uit de Koestraat. Haar ouderlijk huis, dat recht tegenover het Wijnkopershuis stond, is hetzelfde huis dat na de oorlog werd bewoond door toneelspeler en tekstschrijver Alexander Pola, wiens werkelijke naam Abraham

van hun ouders. Philip was eerst magazijnbediende bij de textielgroothandel van Flesseman op de Nieuwmarkt, maar werd later een van de belangrijkste verkopers van de firma. In 1924 werd hun zoon Willem geboren, pas later veranderd in Wim. Vlak daarna verhuisde het gezin eerst naar de Gerard Doustraat en in 1931 naar Slingerbeekstraat 11 in de Rivierenbuurt. Wim bleef hun enig kind.

Familie Jacobs

Wim's grootouders Barend en Aaltje Jacobs verhuisden omstreeks 1925 naar de Gelderse kade 105, het pandje dat helemaal rechts op de foto van de razzia staat. Polak vertelde dat de familierelaties nogal ingewikkeld waren. Zijn grootouders hadden drie kinderen: Clara, de oudste, Rebecca (tante Bep), en David. Judith, een jongere zuster van zijn grootmoeder was al op jonge leeftijd weduwe geworden. Zij trok toen, wat in die tijd niet ongebruikelijk was, met haar twee jonge kinderen Marianne en Maurits in bij het gezin van zijn grootouders. De drie kinderen van zijn grootouders en de twee van tante Jet zijn daardoor van jongs af aan vrijwel als broers en zusters in één gezin opge-

groeid. Eigenlijk had Wim Polak dus van moederszijde twee grootmoeders Aaltje en Jet. Aaltje had een zeer hechte band met haar zuster. Zij stonden voor de oorlog jarenlang met een textielkraam op de Nieuwmarkt, waar zij lappen per el verkochten en die el was dan de maximale reikwijdte van hun armen. Tante Jet overleed in 1932. Grootvader Jacobs had samen met zijn zoon David een grosierderij in glas en aardewerk op Gelderse kade 11. En om de zaak nog ingewikkelder te maken, trouwden alle drie de dochters met een Polak.

Gelderse kade 105

Wim Polak kwam heel vaak bij zijn grootouders op Gelderse kade 105. Er viel daar voor een klein jongtje heel wat te beleven. Polak herinnerde zich nog Van Fuchten, die een kapperszaak had op de begane grond, waar nu de Chinese boekhandel *Ming Ya* is gevestigd, en die op zeker moment een baan kreeg aangeboden in het *Wilhelmina Gasthuis*. Hij moest daar de overleden mannen nog eenmaal scheren voordat ze werden opgebaard. Hij vond dat toen heel eng, misschien wel net zo eng als grootmoeder Polak zonder neus. Ook herinnerde hij

Wim Polak's grootmoeder Aaltje Jacobs (met ronde kraag), haar jongere zuster Judith (tante Jet) en hun kleinkinderen Willem, de zoon van Clara, Chelly, de dochter van Marianne, en Lenny de dochter van Rebecca (tante Bep) omstreeks 1928. De zusters Aaltje en Judith stonden voor de oorlog met een textielkraam op de Nieuwmarkt.

Geldersekade 105, het tweede huis links vanaf de Rechtboomsloot (Gemeentearchief Amsterdam)

waar nu *Café Bern* is, naar de *Tijdgeest* op de hoek van de Sint Anthonies Breestraat, waar zijn grootmoeder de door haar zelf gemaakte koek liet bakken, naar de groenteman in de Moddermolensteeg, en niet te vergeten naar *Jacob Hooy*, waar hij altijd een zak zoute drop kreeg.

De bezetting

Toen brak de oorlog uit. In 1941 wilde Wim Polak economie gaan studeren, maar de universiteit was voor joden verboden. Zijn ouders lieten hem privés volgen bij de latere hoogleraar Kleerekoper, die hem adviseerde, al was het maar voor de schijn, een baan te zoeken. Loslopende joodse jongens, voorspelde hij al begin 1941, zouden zo worden opgepakt. Een kennis, een bontwerker, wilde hem wel zogenaamd in dienst nemen, als zijn ouders zijn af te dragen loonbelasting betaalden. Op 2 oktober 1941 werden Polak's vader Philip, tewerk gesteld in de Westhaven, van zijn werk en Wim en zijn moeder van huis weggehaald. Aangekomen bij het verzamelpunt

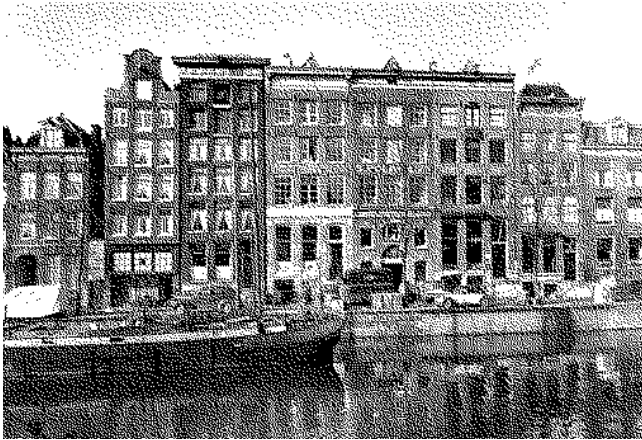
zich nog levendig hoe hij samen met zijn grootmoeder urenlang voor het raam zat te kijken naar alles wat zich op de Geldersekade afspeelde en hoe zijn grootmoeder haar ironische commentaar gaf op alles wat ze zagen. Aan het raam van het huis op de Geldersekade zat een 'spionnetje', waardoor je de hele Geldersekade kon afluisteren. Een kade vol levendigheid, met handkarren en de tramlijnen 8 en 21 en veel binnenvaartschippers die af- en aanvoeren. Er waren nogal wat logementen voor zeevarenden aan de oneven kant van de kade. Hij zag daar eens als kind 'logies' op een raam staan en dacht, hé wat gek dat daar logisch staat.

Het grootouderlijk huis, herinnert hij zich als heel oud en niet erg comfortabel. Wel was het er voor een kind heel gezellig. De voorkamer was licht en blinkend schoon. In de huiskamer erachter stond een groot kolenfornuis waarop 's winters altijd een ketel water stond en waarop de ijzeren strijkbouten werden opgewarmd. De huiskamer kreeg, zoals in veel oude huizen, licht via een lichtkoker. Toen hij nog erg klein was, sliepen zijn grootouders in de huiskamer, omdat tante Jet in de derde kamer achter de

gere broers van zijn moeder. En daar sliep hij ook als hij mocht blijven logeren. De meest levendige herinnering bewaarde hij aan het feit dat zijn grootmoeders als ze van de markt thuiskwamen ook weer hard moesten werken in de huishouding. Op de knieën moesten de vloeren worden geschrobd en in de was gezet, meubels en vooral kastdeuren moesten gewreven worden, net zolang tot ze glommen. Een stofzuiger had grootmoeder nog niet, laat staan een wasmachine. Ook had hij dierbare herinneringen aan de boodschappen, die hij als kleine jongen aan de hand van zijn grootmoeder in de buurt mocht doen: naar de kruidenier in de Koningsstraat, naar slager Sander Gobus op de Nieuwmarkt, ongeveer

Barend Jacobs en Aaltje Drukker, grootouders van Wim Polak, voor het oude stadhuis op de Oudezijds Voorburgwal, omstreeks 1937. Op de achtergrond hun schoonzoon Bram Polak. De foto is waarschijnlijk genomen t.g.v. het huwelijk van Maurits, zoon van Judith (tante Jet), de jongste zuster van Wim's grootmoeder. Barend Jacobs, geboren in Den Helder in 1874, en Aaltje Drukker, geboren in

De Geldersekade op 10 februari 1955.

Van rechts naar links de panden 84A/hoek Stormsteeg, tot en met nummer 98, gedeeltelijk zichtbaar nummer 100.

Op nummer 90 S. Polak & Zoon, Groothandel in Glas, Porselein en Aardewerk. Eerder gevestigd op nummer 92.

Opgericht in 1935 door Samuel Polak, de oudste zoon van vis-schoonmaker Wolf Polak. Samuel's oudste zoon, ook een Wolf Polak, is omgekomen in Mauthausen. Zijn tweede zoon David heeft de oorlog overleefd en de groothandel voortgezet. Samuel's dochter Eva heeft daar ook gewerkt. In 1978 is de groothandel verkocht. David's zoon William begon een eigen bedrijf in Amstelveen, Agenturen- en Commissiehandel in porselein, glas en aardewerk. (Gemeentearchief Amsterdam)

bleek dat Wim in zijn persoonsbewijs had staan dat hij in een bont-atelier werkte, dat ook spullen maakte voor de Wehrmacht. Daarop kon hij weer weggaan. Als 17-jarige jongen bleef hij moederziel alleen in huis achter. Tante Rebecca, de zuster van zijn moeder en oom Joop en hun dochter Leny waren toen al ondergedoken in Oldenzaal. Toen zij hoorden dat hun neef Wim alleen thuis was, hebben zij geregeld, dat ook hij in het huis waar zij al zaten kon onderduiken. Dat adres was bij een oom en tante van zijn latere vrouw Jo.

Na een paar weken vertrok hij naar zijn grootouders op Geldersekade 105. Zijn grootmoeder Aaltje heeft toen nog de ster van zijn jas getornd. De onbekende man die hem op een donkere avond op de Geldersekade ophaalde en die hem via het Centraal Station naar Oldenzaal bracht, was de 'gastheer' van zijn oom en tante. Wim ging op zijn onderduikadres verder met zijn studie economie. Jo bracht hem behalve bonkaarten de benodigde boeken, die zij van haar buurlingen de latere hoogleraar Hans Daudt had geleend.

In Memoriam

In de koude winter van 1942 hebben de grootouders Jacobs, terwijl al hun kinderen en kleinkinderen al weggehaald waren, nog ongeveer zes maanden lang op de Geldersekade 105 gewoond, voordat ook zij met één van de laatste razzia's in Amsterdam zijn weggevoerd. Het is niet zeker of dat de razzia van de foto is geweest, maar zo moet het wel gegaan zijn. Kort daarna zijn ze omgebracht in Sobibor. Net als Wim Polak's ouders Philip en Clara. Net als grootvader Wolf Polak, die zo vaak bij de dokter kwam en in de apotheek. Hij stierf op 84-jarige leeftijd in Westerbork.

Van beide families Polak en Jacobs is op Rebecca, haar man Joop, hun dochtertje Leny en oom Samuel, (de oudste zoon van vis-schoonmaker Wolf Polak) na, iedereen in Auschwitz of Sobibor omgekomen.

Het boek *In Memoriam* bevat de namen van ruim

100.000 Joodse oorlogsslachtoffers die tijdens de Tweede Wereldoorlog uit Nederland werden gedeporteerd en van wie geen graf bekend is. Bladerend door het boek, dringt pas goed het besef door, dat complete families van de aardbodem zijn weggevaagd. Tussen de bladzijden van het boek van Wim Polak zitten tientallen briefjes. Evenzoveel herinneringen aan zijn ouders, grootouders, en aan al die anderen, familie, vrienden en klasgenoten. Hun namen, hun geboortedatum en de datum en de plaats waarop zij zijn omgebracht staan opgetekend in het boek *In Memoriam*. Al deze mensen hebben werkelijk geleefd, net als de mensen die hierboven beschreven staan.

Moed

Na de oorlog heeft Wim Polak de moed gehad om de draad weer op te pakken. Hij trouwde in mei 1947 met Jo van 't Kruijs. Zij kregen twee kinderen, Carla en Menno. Hij pakte zijn studie economie weer op, waaraan hij al eerder was begonnen. Tegelijkertijd trad hij toe tot de redactie van het dagblad *Het Vrije Volk*, als economisch redacteur. In 1950 was hij chef van de sociaal-economische redactie. Polak ging in de politiek. In 1962 werd hij gemeenteraads-lid en daarna fractievoorzitter van de PvdA. Toen hij wethouder werd van Financiën en Kunstzaken, nam hij afscheid van de krant. Vervolgens werd hij staatssecretaris van Binnenlandse Zaken. Hij volgde Ivo Samkalden op in 1977 en was tot 1983 Burgemeester van Amsterdam. Daarna was hij nog ruim 10 jaar lid van de Raad van State. Wim Polak overleed 1 oktober 1999.

Herman Wijnne maakte van de foto met de razzia een afdruk voor het echtpaar Souget, dat na de oorlog weer terugkeerde op de Geldersekade. Ruim vijftig jaar later gaf Sonja Souget-Blindeman de foto aan de *Anne Frank Stichting*. Nu is hij te zien op de eerste verdieping van het Anne Frankhuis, geprojecteerd op een groot scherm voor de ramen aan de gracht.

Mensen van de twintigste eeuw

Dokter Souget

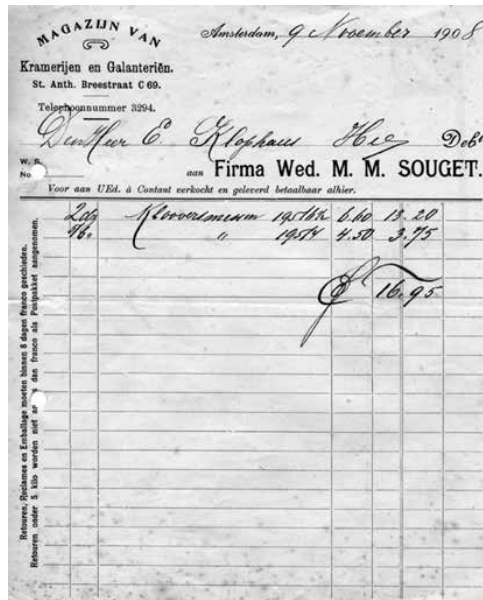
Toen de kooplieden *Claus en Tjebbes, In Boter en Kaas* eind 19de eeuw hun oude pand op de hoek van het Leliestraatje en de Geldersekaade 75 hadden verlaten, liet huisarts Aäron Souget daar een nieuw praktijkhuis bouwen naar een ontwerp van architect E. M. Rood. Het huis kreeg aan de steegzijde een aparte ingang voor ziekenfondspatiënten, de particulieren mochten door de voordeur, een onderscheid dat in die tijd heel gebruikelijk was.

Aäron Souget werd in 1868 geboren in het Pinto-huis in de Sint Antoniebreestraat 69, waar zijn ouders een *Magazijn in Kramerijen en Galanteriën* hadden. Zijn zoon Max werd in 1904 geboren op de Geldersekaade. Ook hij werd later huisarts. Max trouwde in 1935 met Sophie (hij noemde haar Sonja) Blindeman uit Sneek. Samen met zijn vader hield hij praktijk op de Geldersekaade.

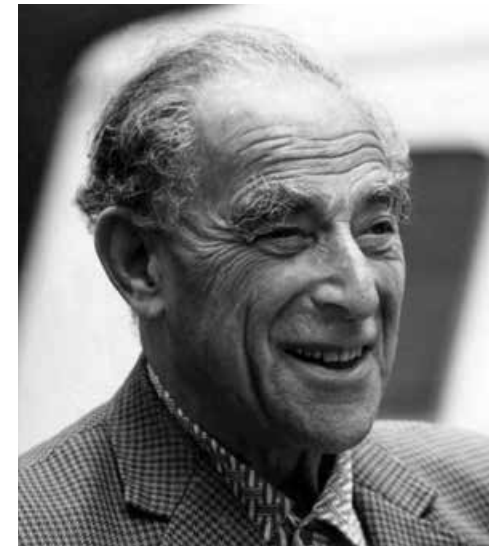
De joodse familie Souget is in de oorlog ternauwernood aan deportatie ontkomen. Toen de oorlog uitbrak verhuisde het gezin van Max Souget naar de Geldersekaade. Op 25 mei 1943 was er 's morgens vroeg om 5 uur een razzia op de Geldersekaade. Joodse bewoners, onder wie Aäron, Max en Sonja Souget, werden in een lange rij afgevoerd naar de verzamelplaats, de synagoge op het Jonas Daniël Meyerplein, waar nu het *Joods Historisch Museum* is. (Zie de foto in het hoofdstuk *Wolf en Wim Polak: een geschiedenis bij twee foto's*.) In de synagoge was een arts die Max en zijn vader aan een speciale band om de arm kon helpen, waarmee je kon laten zien dat je ziekenverzorger was. Hiermee kwamen ze dezelfde dag nog vrij. Ook Sonja wist met een list te ontkomen. Via de Sint Anthoniesbreestraat liep zij naar huis, waar ook Max en Aäron inmiddels waren gearriveerd. Ze waren nog geen uur thuis, of er werd heel hard gebeld en op de deur gebonkt. Aäron Souget liep naar het raam en zag beneden een overvalwagen staan. Sonja verdween door de zijdeur in de steeg naar buiten en zocht tijdelijk onderdak bij de waarnemer van Souget, huisarts Joop Wolf op de

Geldersekaade v.l.n.r. de nummers 113 t/m 123. Het huis met de nummers 113-115 is een 'beeldbepalend' dubbelpand, omstreeks 1900 ontworpen door architect E.M. Rood. Nummer 117 is gebouwd na 1910, in het vorige pand op deze plek was de krant Het Volk gevestigd. In het jaar van deze foto (1934) zat hier De Twentsche Chemicaliëhandel van D. Bodemeijer & Zn. Nummer 119 is een rijksmonument, het huis is gebouwd in de 17de eeuw en heeft een versierde kroonlijst en antieke schoorstenen. Het huis komt al voor op een tekening van Ten Compt uit 1743. In 1934 zat hier S.M. Mossel, koopman in luxe papierwaren. Nummer 121 en nummer 123 zijn ook rijksmonumenten. Op nummer 123 op de hoek van de Koningsstraat was in 1934 Café De Unie van B. Pot. Op het raam staat dat hij Hulst-kamp Oude Jenever en Amstel bier schenkt. Nu is hier Café Stevens. (Gemeentearchief Amsterdam, 1934)

Rekening van de firma Souget voor geleverde kloversmessen, voor de messen- en scharenwinkel van E. Klopheus in de Utrechtsestraat, 1908.

Huisarts Max Souget, 1904-1987.

ringchans gebracht. Een week later werden zij overgebracht naar de *Hollandsche Schouwburg*. Daar wisten zij zich een halve dag te verbergen onder een van de balcon. Nadat de ruimte was leeggehaald voor het transport, zijn zij langs een regenpijp gevlucht. Daarna doken ze onder, Aäron Souget bij de familie Simonis op de Oudezijds Voorburgwal en zijn zoon Max bij kapper Selle. 'Wij hebben de oorlog overleefd door toeval en geluk', zei Souget na de bevrijding. Zijn vader Aäron Souget heeft de bevrijding niet gehaald. Op zijn onderduikadres kreeg hij een hartinfarct. Max Souget moest, na de oorlog, eerst een proces voeren om te bewijzen dat Geldersekaade 75 zijn eigendom was, want in zijn huis zat inmiddels een cargadoor.

Dokter Souget kreeg na de oorlog, behalve de overgebleven buurtbewoners, veel Chinezen in zijn praktijk. Die kwamen overigens ook al bij zijn vader. Hij begreep ze enigszins. Hij had wat Chinese taallessen gevolgd en kon zich daarmee aardig behelpen. In ieder geval kon hij vragen of iemand pijn had, waar en hoe lang. Uit het hele land kwamen ze daarom naar hem toe. 'De Chinezen waren

theek aan de overkant. De apotheek had een lijst met veel voorkomende gebruiksaanwijzingen in het Chinees laten maken, die aangevuld met wat gebarentaal uitstekend dienst deed.

Souget was een arts van de oude stempel. Toen er vrijwel geen dranken, poeders en pillen meer werden klaargemaakt in de apotheek, omdat deze allang vervangen waren door geneesmiddelen van de farmaceutische industrie, bleef hij zijn vanouds beproefde recepten voorschrijven. Speciaal voor hem bereidde de apotheek de *Pilulae Souget* en de *Unguentum Souget*, zoals ze daar voor het gemak werden genoemd, en werden er wekelijks een aantal flessen *Decoctum Carrageen Compositum* gemaakt, een afkooksel van lers mos en zoethoutwortel, aangevuld met wat anijsspiritus of laurierkerswater voor de smaak. Dat was jarenlang een geliefkoosd middel tegen hardnekkige hoest.

Dokter Souget bleef praktizerend huisarts totdat hij er letterlijk bij neerviel. In januari 1987, met de fiets op weg naar een patiënt, kreeg hij een hartinfarct. Hij werd 82 jaar. 'Hij was een geboren arts', vertelde Sonja later. 'Hij was heel precies en had een

mensen altijd. Hij genoot nauwelijks van vakanties, wilde zo snel mogelijk weer naar huis, naar zijn praktijk. Want dat was zijn leven.'

Veel oudere mensen in de buurt, die bij hem patiënt waren, spreken nog steeds over hem, ook al overleed hij vijftien jaar geleden. Het huis op de Geldersekaade, waar Max Souget in 1904 was geboren en waar meer dan negentig jaar een dokterspraktijk was gevestigd, werd verkocht. Nu is er de *Bed & Breakfast Gelderse Neel*.

Dokter Klokke

Bob Klokke, geboren in Zeist, was 45 jaar lang huisarts op de Geldersekaade. Een lange, elegante, goed geklede man, destijds altijd met gleufhoed op, hoe raakte die verzeild in deze rosse buurt?

Vanaf 1941 mochten joodse artsen van de Duitse bezetter geen niet-joodse patiënten meer behandelen. In de veronderstelling dat de bezetting maar kort zou duren, zochten zij tijdelijke waarnemers. Omdat Bob Klokke pas was afgestudeerd en nog geen werk had, kwam hij in contact met de joodse huisartsen Willy Polak en Iwan Bloch, die hun prak-

Geldersekade v.l.n.r. de nummers 67 t/m 85. Het pand met de nummers 67-73 (groene gebouw) is sinds de Tweede Wereldoorlog een 'noodgebouw', dat op de plek kwam van vier gesloopte huizen van weggevoerde joodse families. Nu is hier het Chinese Medical Center gevestigd. Er worden cursussen gegeven in traditionele geneeskunde. Tussen de nummers 73 en 75 is de Geldersesteeg. Nummer 75 is het huis van dokter A. Souget door architect E.M. Rood rond de eeuwwisseling gebouwd. Op nummer 81 staat een nieuw huis dat in 2000 werd opgeleverd. Nummer 83 is een Rijksmonument. In de top is een druiventros uitgehouwen en het jaartal 1734. Tenslotte nummer 85 op de hoek van de Waalsteeg. In een Prijscourant der Effecten van 1842 droeg het vorige huis op deze plek de naam De Soerabaïsche Loods.
(Hans van den Bogaard, 2002)

pand Geldersekade 57 huren, om daar die dubbele praktijk tijdelijk waar te nemen. Het huis had al een hele tijd leeg gestaan en verkeerde in een deplorabele toestand. De Nederlandse Bottelmaatschappij De Ster had er in gezeten en het huis was ooit nog eens een Heerenlogement geweest. De uitgeknipte pin-ups anno 1900 op de zolderbalken waren daar nog de stille getuigen van. Het was een hele shabby buurt herinnerde Klokke zich, veel bedrijfjes en verwaarloosde panden en nog tamelijk veel vrachtverkeer over het water. De winters waren koud en er werd op de Geldersekade druk geschaatst. De weg was geplaveid met 'kinderhoofdjes' zoals deze vierkante basaltkeien uit Duitsland werden genoemd en dat maakte behoorlijk veel kabaal. Vlak langs zijn huis passeerde tramlijn 26. Voeg daarbij de rammelende paard- en wagens en de handkarren over die keien en het is duidelijk dat het er een hels kabaal

vermogende scheepstimmerman Pieter Jacobsz Grotepiet gebouwd, tegelijkertijd met de nummers 53 en 55 en de achterliggende huizen Kromme Waal 18 en 19. Er werd heel wat marmer verwerkt in het huis, in die dagen een zeer kostbaar materiaal. Marmer voor de schoorsteenmantels, marmer in de gangen en op het binnenplaatsje.

Het huis heeft een voorhuis waar de familie woonde en een achterhuis met klokgeveltje, waarin een keuken, met daarboven twee kamertjes voor de destijds inwonende 'boeien' (dienstboden). Onder het hele huis en het binnenplaatsje lopen lange kelders.

Klokke en zijn vrouw bezaten geen cent om het huis op te knappen of in te richten. Alles wat ze hadden ging op aan het inrichten van de praktijk. Er brak een moeilijke tijd aan voor een pas beginnend arts in oorlogstijd. Een veel te grote praktijk in een wel heel bijzondere buurt. Dagelijks zat de wachtkamer vol, de mensen stonden zelfs op de stoep. Zijn patiënten vroegen om middelen waar hij nog nooit van gehoord had. Hij schreef alles op en vroeg het 's avonds aan collega Bloch. Klokke behandelde enkele van zijn patiënten met *Crotonolie*, wat een heel gemeen eczeem veroorzaakt. Daarmee kon hij ze behoeden voor arbeidsdienst in Duitsland.

De artsen Bloch en Polak overleefden de oorlog en nadien heeft Klokke hun praktijken officieel overgenomen. Vijfenvierzig jaar lang zag hij een bonte stoet vogels van diverse pluimage aan hem voorbijtrekken. De ziekenfondsen en de particulieren, zoals ze voor het gemak werden genoemd, de Chinezen, de zeelieden van de grote vaart, de binnenvaartschippers, hoeren en pooiers en de toeristen. Dit alles maakte de praktijk buitengewoon afwisselend.

Na de oorlog kon Klokke het huis kopen en maakte hij er iets moois van. In een tot bistro omgebouwde kolenkelder onder het achterhuis, ontving hij regelmatig kunstenaars.

Een van de boeiendste perioden uit zijn naoorlogse praktijk was zijn betrokkenheid bij de naoorlogse Nederlandse walvisvaart. Vóór het huis van rederij Vinke aan de overkant was een woonboot aange-meerd, waar de hele logistieke organisatie van dit fantastische avontuur plaats vond. Bob Klokke was er als medisch adviseur van begin tot het eind bij betrokken en keurde ook het voor de reis met de

vaart, verschoof zijn interesse langzaam naar de praktijk van bedrijfsarts bij de grote vaart, resulterend in een aanstelling bij de *Koninklijke Hollandse Lloyd*, later met anderen gefuseerd tot *Nedlloyd*. In opdracht van deze maatschappij hield Klokke spreekuur in het Scheepvaarthuismaakte en maakte hij als bedrijfsarts reizen naar Zuid-Amerika en Azië.

Bob Klokke overleed op 31 mei 1999. 91 jaar oud

Café De Zon

Café De Zon van Gerry en Maarten van de Velden is gevestigd in een wel heel bijzonder 19de eeuws pand met zandstenen pilasters en frontons boven de vensters. Het hoge, brede, maar zeer ondiepe pand staat dwars op het laatste huis van de even zijde van de Geldersekafe en op dat van de oneven zijde van de Zeedijk, en met zijn brede zijde naar de Nieuwmarkt. Wat je noemt een 'drie-straten punt'. Het café met ingang aan de Nieuwmarkt heeft zijramen aan de kant van de Geldersekafe en de Zeedijk en kijkt uit over de Nieuwmarkt. Hooft *Café de Zon* nu bij de Geldersekafe? De eigenaar woont boven het café met zijn huisdeur op Geldersekafe 132. De ingang van het café is op de Nieuwmarkt, maar het adres van De Zon is Zeedijk 135. Dus zeggen Gerry en Maarten, horen wij bij het wallengebied en niet bij de Nieuwmarkt, laat staan bij de Geldersekafe.

Hun moeder Louise van Dijk stond in de jaren twintig van de vorige eeuw achter de bar van een café op Zeedijk 43. Er kwamen veel zeelui, die er ook een kamer konden huren. Ze ontmoette daar Abraham van de Velde, die behalve zeeman ook een goed getraind bokser was, voor wie iedereen ontzag had. Ze trouwden in 1927 en omdat Abraham uit Hilversum kwam, noemden zij hun café vanaf die tijd *Café Gooiland*. Hier werden hun twee oudste zoons geboren: Bram en Louis. Omstreeks 1933 verkochten ze het café, waarna zij *De Zon* overnamen, de toenmalige *slijterij / tapperij* van N. van Klaveren. Hier werden nog eens vier zoons geboren, Hennie, Gillis, Gerry en Maarten, en vier dochters.

De Zon is een van de meest karakteristieke zaken in de buurt. Een donkerbruin café met glas-in-lood bovenlichten, een papagaai en een Wurlitzer jukebox waarop de Beatles, de Bee-Gees en Elvis Presley. Aan de wand hangen oude foto's van de familie en een groot blauwwit tegeltableau van de Waag met

*De Zon op de hoek:
Zeedijk, Nieuwmarkt en
Gelderskafe.
(Hans van den Bogaard,
2002)*

*v. l. n. r. De broers Louis,
Gillis en Henny van de
Velden, op de Gelderse-
kafe voor het café van
hun ouders.*

*Gillis was eigenaar van
café De Waag, Zeedijk
130, waar Louis achter de
bar stond. Henny begon
een zaak in Zutphen.
(Ed van der Elsen /*

den door het personeel bij gelegenheid van het tienjarig bestaan van *Café Marktzicht*, toen zoon Bram nog eigenaar was.

Na de oorlog was er 's avonds live muziek bij *De Zon*. Dan kwam Rotterdamse Pietje met zijn accordeon. In de jaren zestig ging het café 's morgens om 6 uur open. Ben Holter schreef in 1967 in zijn *Kroegenboekje*: 'In dit café komen veel oude mannetjes uit de buurt met hun oude vrouwtjes. Wanneer er een accordeonist is kan het hier bijzonder jolig toegegaan en geeft men zich over aan dolle pret.'

Alle zes zonen zijn in de horeca beland. Hennie ging naar Zutphen. De rest is de Zeedijk trouw gebleven. Bram had *Café Marktzicht* op Zeedijk 136 en Gillis had *Café De Waag* op Zeedijk 130, waar broer Louis achter de tap stond. In 1972 overleed vader Bram en in 1989 moeder Wies. Omdat Gerry en Maarten de jongsten waren konden ze het café in 1979 van hun moeder overnemen. Dat was nog net in de gouden tijd, toen ze nog zestien à zeventien vaten bier per week taptten. Daarna werd de Zeedijk het domein van dealers en verslaafden, waardoor de vaste gasten niet meer durfden komen. Panden op de kop van de Zeedijk werden dichtgetimmerd en de drugscene verplaatste zich richting Nieuwmarkt. De naam van de buurt ging verder achteruit en de

Op een reclamefolder van H.D.B. Meijer, In Boter & Kaas voor Export, Scheepsprovisie en Huis-houdelijk gebruik, staat op de voorgrond Gelderse kade 37 afgebeeld. Het keldertje, de hoge stoep en de bel-etage zijn er niet meer, er kwam een diepe bedrijfshal voor in de plaats. (Steendruk, Dieperink & Co, Amsterdam, omstreeks 1900.)

Kapitein Rob in de hierna beschreven scène. (Pieter Kühn, Het geheim van de Bosplaat, 1945)

omzet daalde. Alleen buurtbewoners kwamen nog in *De Zon*. De laatste jaren gaat het weer goed. De zaak werd uitgebreid met een serre en een overdekt terras. Nu gaat het café pas 's morgens om 11 uur open. Waren het vroeger vooral zeelui en de meiden uit de buurt, die, als ze uitgewerkt waren, nog een afzakkertje kwamen nemen, nu bevolken de toeristen 's zomers het terras.

DE AVONTUREN VAN HET ZEILSCHIP „DE VRIJHEID“

Na een afwezigheid van vele jaren is kapitein Rob teruggekeerd in zijn vaderland en hij is blij Amsterdam terug te zien. Maar aan de drukte van een grote stad is hij toch niet meer gewend en onwillekeurig slentert hij iedere dag weer naar de havenkant. En wanneer hij op een morgen met Skip langs de Schreiers-toren loopt en de Gelderskade volgt, hoort hij opeens zijn naam roepen. Rob kijkt verrast op en daar ziet hij een oude bekende.

„Hé, ome Jan!“, zegt hij, „hoe kom jij hier verzeild? Je woonde vroeger toch in IJmuiden?“ Inderdaad, maar ome Jan drijft nu hier een winkeltje in scheepsbenodigdheden. „Nou, je hebt heel wat avonturen achter de rug, Rob.“ zegt hij: „heb je voor je nieuwe schip nog niet wat nodig?“ Maar de „Vrijheid II“ is met de modernste hulpmiddelen uitgerust. Wat zou Rob hier nog kunnen kopen? „Wacht eens.“ zegt ome Jan, „ik heb toch iets moois voor je“.

Gebroeders Tijms & Zonen

De gebroeders Jan en Rein Tijms begonnen omstreeks 1925 in IJmuiden een bedrijfje voor de in- en verkoop van scheepsbenodigdheden. In de oorlog moesten zij evacueren. In 1946 verhuisden zij naar Amsterdam, waar ze in een keldertje op Gelderskade 23 opnieuw begonnen. Daar verkochten ze trossen, lege vaten, ijzer en koper, scheepskettingen, staaldraad, ankers, patrijspooten en noem maar op, zelfs sloepen en vaartuigen. Het was daar voor de deur altijd een lekkere bende op de kade en in het water. Hier kwam ook tekenaar en schrijver Pieter Kühn inspiratie opdoen voor zijn populaire strips over de avonturen van Kapitein Rob, waarvan de eerste aflevering verscheen op 11 december 1945 in het dagblad *Het Parool*. In de strip *Het geheim van*

keldertje op de Geldersekade.

Nadat de Eierhandel Wals in 1975 vertrok van Geldersekade 37, verhuisde de firma Tijms naar dit adres. Inmiddels hadden de zonen Jan van Jan en Jan van Rein de zaak overgenomen. Een van hun klanten was Jan Kalf, die een touwslagerij had in Westzaan. In 1996 nam Kalf 's zoon de winkel in scheepsbenodigdheden van Tijms over.

Interieur Kalf Amsterdam
(Hans van den Bogaard, 2002)

Vijftig jaar Antiquariaat Schumacher

Max Schumacher begon in 1952 met zijn antiquariaat op een bovenhuis in Zuid. Sinds 1956 is het gevestigd in 'T Huys met de 8 ingangen, Geldersekade 107 hoek Recht Boomssloot. 50 Jaar Antiquariaat Schumacher viel in 2002 samen met de 75ste verjaardag van de beide antiquaren Max en Wilma Schumacher.

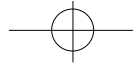
Het huis dateert uit 1634 en de acht ingangen omvatten behalve de winkel deur, twee huisdeuren, een deur naar het trappenhuis en vier kelderdeuren. In de kelderruimtes zaten jarenlang kleine bedrijfjes, zoals een brandstoffenhandel en een appel- en aardappelhandel. Het huis werd in de 18de eeuw al eens verbouwd. Toen werd er ook een klokgevel op gezet, die niet erg past bij de 17de eeuwse pilastergevel. Het huis werd in 1955 ingrijpend gerestaureerd, waarbij de oorspronkelijke houten onderpui uit 1634 onder een 18de eeuwse pui tevoorschijn

Antiquariaat Schumacher

Het huis is altijd heel intensief in gebruik geweest. In 1853 huisden er de cargadoors *d'Arnaud & Co* en een koopman in turf en hout, in 1880 de patentoliefabrikanten *J. v. d. Beek & Zn*, in 1935 de meubelmakers *Eilers en Bonzet* en in 1949 een elektrische houtdraaijerij.

Je kunt er naar binnen lopen en bijvoorbeeld vragen om het boek *Kaas* van Willem Elschot en vervolgens heeft Max Schumacher dat ergens staan. Maar het is wel een eerste druk en er staat een opdracht in van Elschot zelf, dus moet het boek f 3.000,- (de meeste boeken zijn nog in guldens geprijsd) opbrengen. Max en Wilma zijn verwoedde verzamelaars. Het huis staat van onder tot boven vol met boeken en tijdschriften, waarlangs je je maar met moeite een weg kunt banen. Het antiquariaat is gespecialiseerd in Nederlandse literatuur. De Nederlandse letterkunde vanaf 1880 is compleet aanwe-

zig, met alle ooit uitgekomen edities en herdrukken. Bibliothele uitgaven en luxe gebonden boeken. Boeken over moderne kunst vanaf 1880, museumcatalogi, typografie, illegale uitgaven en antiquarische literaire tijdschriften, zoals dat van *Forum*. Zo begon Max in 1984 met het verzamelen van literatuur en pamfletten van de provo-beweging. Veel Duitse literatuur ook, vooral zogenaamde exiluitgaven van Duitse schrijvers die voor de oorlog om politieke redenen naar Nederland waren gevlucht.

In de loop der jaren heeft Wilma Schumacher meer dan 200 catalogi samengesteld, onder andere over de Beweging van de Tachtigers, over Multatuli, Couperus, Boutens, Leopold en Hermans. Deze catalogi hebben zoveel bibliografisch belang, dat haar in 1991 de *Laurens Jansz Costerprijs* werd toegekend. Deze prijs wordt toegekend aan iemand die zich verdienstelijk heeft gemaakt voor de boekwetenschap en de bibliografie van de Nederlandse literatuur. In het juryverslag werden Max en Wilma Schumacher de grondleggers genoemd van het moderne Nederlandse Antiquariaat.

Joop Blaauw, verzamelaar, marktkoopman en dichter

Joop Blaauw en zijn vrouw Anneke Zijp wonen al bijna 25 jaar op Geldersekaade 110, een Rijksmonument(je). Het is een wat geheimzinnig huis. Achter de bijna ondoorzichtige en stoffige etalageruiten van de winkel, die overigens niet in gebruik is, staan oude speelgoedkeukentjes en bliken speelgoed. Achter het bovenlicht van de ingang hangt een oude klok. Het ziet er uit alsof de vorige eigenaar een eeuw geleden zijn winkel hals over kop heeft verlaten, met achterlating van zijn spullen. Maar het waren *Sjouerman* en *Rodrigues*, *grossiers in ijzerwaren*, die hier tot 1887 hun zaakje hadden. Daarna werd het een koffiehuis en dat is niet zo verwonderlijk, want het huis lag vlak tegenover de vismarkt en de markt rond De Waag. Het koffiehuis werd voor de oorlog decennia lang gerund door de familie N. Schelvis.

Joop Blaauw is een geboren Amsterdammer. Eerst werd hij onderwijzer, maar dat beviel niet erg. Toen hij een eindje in de dertig was ging hij aan de Universiteit van Amsterdam biologie studeren, hij zat altijd al in slootjes te vissen en wilde bepaalde dingen over de evolutie weten. In die tijd begon hij met het

1975 zijn entree bij de redactie van het *Amsterdamse Studentenweekblad Propria Cures*. Als 'ouwe' student raakte hij op menig jong studiegenootje verliefd, maar zij helaas niet op hem. Om in zijn eigen woorden te spreken: Blaauw liep voortdurend een blauwtje. Hij probeerde de meisjes Sietske, Agnes, Charlotte en Chantalleke, die niet op zijn avances ingingen en van wie hij wist dat ze een abonnement op PC hadden, met zijn scherpe gedichten vol zelfbeklag, maar ook zelfspot, tot betere gedachten te brengen. Een selectie uit deze cyclus werd in 1978 gebundeld onder de titel *Een loden hart* en uitgegeven bij de Arbeiderspers.

Nadat hij op zijn veertigste cum laude was afgestudeerd in de biologie, vond hij tijdelijk werk bij het Herseninstituut in Amsterdam. Een oude collectie hersenpreparaten moest geordend worden en gecatalogiseerd, hij deed dat met veel plezier, want het was museumwerk. Een groot deel van het wetenschappelijk onderzoek op het Herseninstituut bestond uit het meten en tellen van hersencellen en het statistisch bewerken van de resultaten en dat trok hem minder aan, want biologie betekent voor hem het werken met dieren en niet de hele dag achter een computer zitten.

Anneke Zijp, die rechten studeerde, ontmoette hij na één van de redactievergaderingen van PC in het literair café *De Engelbewaarder* op de Kloveniersburgwal. Zij woonde al op de Geldersekaade en Joop trok met zijn huisdieren bij haar in. Hij begon een nieuw bestaan. Dit keer als marktkoopman op het Waterlooplein. Het vrije leven trok hem aan. Jarenlang stond hij samen met Anneke zes dagen per week op de markt. Elke morgen om 6 uur op, om met de dozen met handel op de bakfiets richting Waterlooplein te gaan. Nu zij wat strammer worden, gaan zij nog maar drie dagen per week. Blaauw staat voornamelijk met 'papierwaren' op het plein: albums, foto's, affiches en reclamemateriaal. Joop is een raschte verzamelaar. Zelfs muizenvalen behoren tot het verzamelgoed: onthoofdingsvalen, kooi-, klap- en wurgvalletjes, om er maar een paar te noemen. Maar hij is vooral geïnteresseerd in speelgoed van vóór 1914.

In de winkel beneden staan een paar grutterskasten die afkomstig zijn uit de boedel van de voormalige firma Lebbing, een winkel in delicatessen en kolonia-

door de rommel die er staat nauwelijks iets kunt zien, is afkomstig van de eind jaren zeventig opgeheven drogisterij *Arnold van Tuyll* uit de Paleisstraat 13. De drogisterij van 1878 was Hofleverancier en bediende destijds behalve het paleis menig journalist van de Nieuwezijds. Het mooie 19de eeuwse winkelinterieur met beschilderd plafond werd na de definitieve sluiting afgebroken. Joop Blaauw kocht het. Met de complete handel inclusief de etalagekastjes aangekomen bij z'n eigen pandje op de Geldersekaade, komt hij tot de ontdekking dat het er niet in past! Op advies van Monumentenzorg heeft hij vervolgens een stalen portaal en een winkelpui in bijpassende stijl geplaatst. Om de wandvitines te kunnen onderbrengen heeft hij het balken plafond verhoogd. Dat was al met al geen kleinigheid, een werk van maanden. Daarna ging Joop op het Waterlooplein staan en liet het winkeltje verstoffen, want ja, hij gaat niet de hele dag in een winkel zitten, dat is niets voor hem. Maar het is wel de bedoeling van Blaauw dat de winkel op een goeie dag echt open gaat. Hij moet alleen het plafond nog afwerken. Het zal een heel bijzondere winkel worden, open op afspraak en uitsluitend voor de liefhebber. En wat hij dubbel heeft aan gewoner speelgoed, prenten en boeken, dat gaat naar de markt.

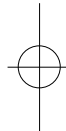
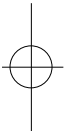
Twintig jaar na de eerste bundel heeft Joop Blaauw een tweede bundel gedichten samengesteld met als titel *Leve de Vooruitgang*, een uitgave in eigen beheer. Wie de dichter wil leren kennen moet zijn gedichten maar lezen.

Godgeklaagd

*Ik ben tot niemands nut geboren.
Geen eed die mij tot iets verplicht.
'k Heb zelden iemands leed verlicht
en aan geen zaak mijn hart verloren.*

*Geen vaandel dat ik zingend naliep,
noch volksmenners die mij verleidden.
Ik ben geen christen en geen heiden.
Nooit hoorde ik een stem die opriep
tot bidden of tot grootse daden.*

*Mijn naastenliefde is miniem.
De waarheid moest ik altijd raden
van hen die haar met voeten traden.*

De families Grünning en Hooghiemstra

Bijna tachtig jaar werd Geldersekade 53 bewoond door drie generaties van één familie. Eerst woonde er het gezin van Eduard Grünning en daarna dat van zijn dochter Hanny. Katholieke families waren het, actieve parochianen van de Sint Nicolaaskerk, zoals je er wel meer had op de Geldersekade en de Zeedijk. Eduard Grünning kocht het huis in 1914 van de zusters De Ridder, dochters van meester-timmerman D. de Ridder, die daar al zo'n halve eeuw hadden gewoond.

Geldersekade 53 heeft een hele lange geschiedenis. Het huis werd gebouwd in 1596 in opdracht van de vermogende scheepstimmerman Pieter Jacobsz. Grotepiet, samen met de nummers 55 en 57 en de achterliggende huizen Kromme Waal 18 en 19. Het huis droeg de naam *De Pinas*. Een *pinas* was een klein zeilschip met vierkante achtersteven. Halverwege de 17de eeuw woonde hier Dirck Joost Ryscamp, een vooraanstaand koopman, met zijn vrouw Judith Hulft. Ryscamp staat afgebeeld op het schuttersstuk *Het vendel van kapitein Roelof Bicker* van Bartholomeus van der Helst. In de eerste helft van de 18de eeuw woonden hier achtereenvolgens een aantal koperslagers. Natuurlijk is er in de loop der eeuwen het nodige veranderd aan de huizen en zijn ze ook veel hoger geworden.

Familie Grünning

De vader van Eduard Grünning werd geboren in het Westfaalse dorpje Mettingen bij Osnabrück en net als Carl en August (C&A) Brenninkmeyer, Lampe en Cloppenburg, die daar ook vandaan kwamen, zocht hij aan het eind van de 19de eeuw zijn toekomst in Amsterdam. Al eeuwen geleden kwamen marskramers vanuit Duitsland naar ons land om hier hun waren te verkopen. Ze leverden veel linnen aan de boeren in Friesland. Brenninkmeijer had al in 1841 een stoffenpakhuis in Sneek. Ze werden de Tödden genoemd en kwamen vooral uit het dorpje Mettingen. Later liepen zij via Rheine en Bentheimer naar Oldenzaal en verder langs Deventer naar de grote steden in het westen. Tödden waren oorspronkelijk

gemaakt. Met zakken vol textiel trokken zij naar het rijke Nederland. Ze waren herkenbaar aan een parapluie en een hoge hoed.

Twee ooms van Eduard hadden in 1887 een *Kleedermakers en Fourniturenwinkel* op de Nieuwendijk. Maar zijn vader begon een stucadoorsbedrijf in de Sint Annenstraat op de nummers 10-12-14-16, waar

onder andere een kalkloods, een karreloods en een zandplaats was. De op schuiten aangevoerde ongebluste kalk werd op hoge stellages gelegd, vervolgens met water overgoten en na een tijdje was de kalk geblust. Dat waren behoorlijk milieuvervuilende bezigheden daar in dat smalle straatje. De historische huisjes hadden hier ernstig onder te lijden, onder

Geldersekade met v.l.n.r. de nummers 53, 55 en 57. Op nummer 53 woonde de familie Grünning. In 1899 woonde op 55 in het huis met de prachtige 18de eeuwse top met de riviergod Neptunus, huisarts Aäron Souget, voordat hij naar zijn nieuwe praktijkhuis Geldersekade 79 verhuisde. Nummer 57 was van 1941 tot 1999 het praktijkhuis van huisarts Klokke.

(Gemeentearchief Amsterdam, 1921)

*De trouwdag van Truus
Grünning en Ed Nooy
op 17 April 1941.
De familie Kruijff
op Geldersekade 57
verhuurde een koets met
paarden en koetsier.
Aan de afgeplakte ramen
van het huis van Grünning
kun je zien dat het oorlog is.*

Onderschrift foto

andere nummer 12, *De Vergulde Leeuw* genaamd, dat gebouwd is in 1565 en dat zelfs het enige overgebleven renaissance woonhuis van Amsterdam is.

Eduard Grünning, die zijn vader opvolgde in het bedrijf in de Sint Annenstraat, woonde eerste in de Binnenbantammerstraat 5. Hij trouwde met Marie Cornet, die aan de overkant woonde. Haar moeder Trui had op nummer 6 een winkel in galanterieën, *'T Rode Hart*, vlak naast banketbakker Lansdaal. Anton Cornet had op nummer 3 een bedden- en manufacturenwinkel. In diezelfde tijd zat op nummer 6 de *Vereniging tot hulpbetoon aan eerlijke en vlijtige armoede*. In 1914 kocht Eduard Grünning Geldersekade 53, waar hij met zijn Marie ging wonen en waar hij kantoor hield. Hij had 70 werknemers in de Sint Annenstraat, die elke zaterdag hun loonzakje kwamen halen op de Geldersekade. Hij was een sociaal voelend man. In de crisisjaren betaalde hij toch uit, ook als er geen werk was. Aal uit Volendam kwam hier als dienstbode toen ze twaalf was en ze bleef tot haar zeventigste. Ze had een nederig zolderkamertje helemaal boven in het huis. De familie heeft haar daarna ingekocht in het particuliere *Bejaardenhuis*

meesten ook een bedrijf in Amsterdam. Één had een schildersbedrijf op de Herengracht, een andere broer een furniturenwinkel op de Nieuwendijk en de oudste was getrouwd met een dochter van de eigenaar van Hotel Fleissig, op de hoek van de Warmoesstraat en de Sint Annenstraat. Één broer is in 1918 gesneuveld in de oorlog in Rusland. Eduard en Marie hadden vier kinderen, George, Fer, Truus en Hanny. In hun kindertijd gingen ze elk jaar zes weken op vakantie in Mettingen. Truus trouwde in 1941 met Ed Nooy, een van de 14 kinderen van Nooy van de manufacturenwinkels.

Familie Hooghiemstra

Dochter Hanny trouwde met de Fries Ynte Sybrandus Hooghiemstra, die een kleermakersbedrijf had op de Willemsparkweg. Zij hadden elkaar leren kennen op een bal voor katholieke werkgevers. Daar waren hun vaders lid van. Na het overlijden van Eduard Grünning in 1941, gingen zij in het huis op de Geldersekade wonen. Zijn zoon George, die op Geldersekade 9 woonde, nam het stucadoorsbedrijf over.

Op de bovenste verdieping had Bob (zoals hij

hiemstra was meester-snijder. Hij maakte dames- en herenkleding voor gerenommeerde zaken als *Meddens*, *De Bonneterie* en *Kraus en Vogelenzang*. Zijn oudste dochter Emmy vertelt dat haar vader prachtige stalen in huis had. Hij kon de patronen er zo goed op leggen, dat waar een ander misschien de hele lap nodig had, hij met de helft toe kon. Op 1-hoog was de paskamer, waar ook een grote snijtafel stond. Hij maakte de modellen, die werden dan eerst 'doorgepast' door mannequins en vervolgens werden de modellen in een kleine oplage geconfectioneerd.

In 1959 na de dood van Marie Cornet, werden de panden van de familie Grünning op de veiling gebracht. Geldersekade 53 werd gekocht door *Stads-herstel*, het was hun eerste aankoop op de Geldersekade. De pandjes in de Sint Annenstraat gingen naar de Bijenkorf, die toen nog uitbreidingsplannen had. In 1963 is de voorgevel van Geldersekade 53 gerestaureerd. In 1996 volgde een tweede restauratie. De huisjes in de Sint Annenstraat zijn later ook door *Stads-herstel* aangekocht en in 1995 gerestaureerd.

Bob overleed in 1994, hij werd 86. Hanny overleed 5 jaar later

De Chinese Gemeenschap

De geschiedenis van de Chinezen in Nederland begint pas echt in 1911. Veel Chinese zeelieden gingen eind 19de eeuw als stoker mee op de grote oceaanstomers naar Europa, waar ze vooral in Engeland afmonsterden. In 1911 brak er een werkstaking uit onder de zeelieden in Nederland. Sinds 1900 waren de gages van zeelieden niet meer verhoogd en al jaren werd er gestreden voor betere arbeidsomstandigheden. De belangen van de zeelieden werden onder andere behartigd door de *Scheeps- en Bootwerkers Vereniging Recht en Plicht*, gevestigd op Geldersekaade 30. Scheepvaartmaatschappijen zagen kans de staking te breken door in Engeland Chinese stokers en tremmers te werven. Omdat zij bereid waren tegen de laagste lonen en zonder klagen het smerigste en zwaarste werk te doen in de stookruimten, bleven Nederlandse maatschappijen ook na 1911 gebruik maken van deze Chinese zeelieden. In 1927 werkten ongeveer drieduizend Chinezen op Nederlandse schepen. Zij kwamen vooral uit het achterland van Hongkong, uit het gebied van Guangdong (Kanton).

Boardinghouses

De Chinese zeelieden moesten vaak lange tijd aan de wal wachten, voordat ze weer konden aanmonsteren. Eerst werden zij ondergebracht in woonloosden in het oostelijk havengebied, op het terrein van de Maatschappij Nederland op de Javakade. Later kwamen er *boardinghouses*, gewone woonhuizen waar zeelieden konden eten, slapen en soms opiumschiiven. De huizen werden gehuurd door een Chinees of Nederlander, de *number-one* genoemd, die het huis vol had gezet met britsen voor zo'n 20-30 stokers. In Amsterdam waren de boardinghouses geconcentreerd in de Binnenbantammerstraat, de Buitenbantammerstraat en op de Prins Hendrikade.

Handelaren in dienst van grote Chinese handelsmaatschappijen namen hun intrek in particuliere logementen op de Geldersekaade. Aan zo'n logement

rijtje van de heer Wang, die daarnaast vaak optrad met een act met draaiende bordjes. De laatste van de vier Chinese zeelieden die op de derde etage van Geldersekaade 109 hebben gewoond was Mak Wah. In 1989 verhuisde hij naar het Centrum voor Ouderen *De Flesseman* op de Nieuwmarkt.

Pindabrokken

Door de crisis in de wereldhandel in de jaren twintig daalde ook de werkgelegenheid in de scheepvaart. De Chinese zeelieden werden werkeloos en hoefden niet te rekenen op steun van de overheid. Met straathandel probeerden zij zich in leven te houden, maar die bracht weinig op. Een van hen kwam op het idee om pindabrokken te maken en die op straat te verkopen. Zo verschenen op de hoeken van de straten de eerste 'pinda pinda lekkâ lekkâ' verkopers. Aanvankelijk was de handel succesvol, waardoor Chinezen uit Engeland, Frankrijk en Duitsland ook naar Nederland kwamen. Midden jaren dertig verhardde het beleid van de Nederlandse overheid. De handel in pindabrokken werd met straffe hand aangepakt, want men vond ze een gevaar voor de volksgezondheid. Ook werd het verlenen van een verblijfsvergunning sterk aan banden gelegd.

In tegenstelling tot de meeste Chinezen hier die uit de provincie Guangdong afkomstig waren, kwamen Wen San Ma en zijn medewerkers uit Noord-China van het schiereiland Shantung, nu Shandong genoemd. Wen San Ma was begin jaren dertig uitgezonden door een textielfirma daar, om vanuit Amsterdam zaken te gaan doen met Nederlands-Indië. The Oriental Art Company verkocht uiteraard 'shantung', een eigen naam voor een matte, zachte, meestal ongeverfde zijde uit die streek en geborduurde kleden. Ma liet enkele jaren later zijn Chinese vrouw overkomen, dat was bijzonder voor die tijd. Hun eerste kind Annie Ma werd geboren in 1940. Daarna verhuisde de familie naar Amsterdam-Zuid. Het bedrijf bleef nog tot in de jaren vijftig op de Geldersekaade. Daarna begon Wen San Ma een

*Binnen Bantammerstraat
gezien naar de Gelderse-
kade, tijdens een Chinese
nationale feestdag op 10
oktober 1931. Apotheek
De Groot en Latenstein, op
nummer 13, sinds 1654
hier gevestigd, werd in
1971 samengevoegd met
Apotheek W. H. van der
Meulen.
(Gemeentearchief
Amsterdam)*

*Dun Yong, afkomstig uit
de Chinese provincie
Guangdong, kwam
omstreeks 1915 als stoker
op een oceaanstomer in
Amsterdam terecht.
1957 opende hij Toko
Dun Yong op de hoek van
de Geldersekade en de
Stormsteeg.
Zijn zoon Hengko
Dun maakte van de
eenvoudige toko een
Chinees warenhuis.
(1915. Collectie familie
Dun Yong.)*

De draak ontwaakt

Een groot deel van de Chinese kolonie had zich in de Binnenbantammerstraat gevestigd. Deze straat viel binnen de door de bezetters afgezette Joodse Wijk. Na de capitulatie van Japan op 15 augustus 1945 vierden de Chinezen op zaterdag 8 september een groot overwinningfeest. De straat was versierd met Chinese motieven. In optocht trokken ze door de stad naar de Dam, waar een Chinees dansfeest plaatsvond. 's Avonds werd in de Stadsschouwburg de voorstelling *De draak ontwaakt* opgevoerd.

Naar de Chinees

Zullen we naar de Chinees gaan of zullen we wat halen bij de Chinees? Na de oorlog was de Binnenbantammerstraat ofwel de Tong Yan Kai (Straat der Chinezen) dé straat om Chinees te gaan eten. Het aantal Chinese restaurants groeide al meteen in het

restaurant van de stad (1927), van Ng Tse Ching, met wel 100 plaatsen. Op nummer 6 zat *Jing Hing*, gedreven door de voormalige kapper Chan en zijn Nederlandse vrouw Nel. *Jing Hing* was erg in trek bij studenten en kunstenaars. Je kon er voor 1 gulden bami of nasi krijgen. Op het hoekje van de Geldersekade zat de *Gouden Draak*, van Kah Ling.

Na de onafhankelijkheid van Indonesië repatriëerden een kwart miljoen mensen uit het voormalig Nederlands-Indië. Onder hen bevonden zich duizenden Chinezen van gemengde afkomst, van wie de voorouders ooit naar Indië waren gekomen. Veel repatrianten hadden Oosterse eetgewoonten. Zij gingen graag naar de Chinese eethuisjes, of zij begonnen zelf een restaurant. De keuken werd aangepast aan de Nederlandse smaak. In 1966 waren er in de Binnenbantammerstraat acht Chinees-Indische restaurants voor Nederlanders en vier Chinese res-

In de jaren zeventig was het gebeurd met de populariteit van de Binnenbantammerstraat. De buurt maakte roerige tijden mee. Alles kwam tegelijk: de Chinese maffia uit Singapore, de handel in heroine en de sanering van de straat ten behoeve van de metro. Een aantal Chinese clubs werd door de politie gesloten. Concurrerende triades vochten om de macht in de heroinehandel en het illegale gokwezen. Berucht was in die tijd Chung Mon. Hij had op Geldersekade 19 een enorme gokhuis, met op de eerste verdieping een restaurant dat doorliep tot de Prins Hendrikkade. Daar werd hij in 1975 doodgeschoten. De meeste restaurants in de Binnenbantammerstraat moesten wegens gebrek aan klandizie hun deuren sluiten. *Kong Hing*, het oudste restaurant van de straat ging in 1985 dicht. De Chinese bewoners vestigden zich elders in de buurt. De Binnenbantammerstraat is geen Chinese straat meer.

Chinese toko's

De eerste Chinese Toko in Amsterdam werd in 1957 geopend door *Dun Yong* op de hoek van de Geldersekaade en de Stormsteeg. (zie hoofdstuk De Stormsteeg). In de jaren zestig en zeventig nam het aantal Chinezen in Nederland sterk toe en dus ook de vraag naar Chinese producten. In de buurt van *Dun Yong* vestigden zich steeds meer Chinese toko's en supermarkten. Chinese restauranthouders kunnen daar alles vinden wat zij voor hun bedrijf nodig hebben, van Chinese levensmiddelen tot een complete restaurantinrichting. Vandaar dat hier veel Chinezen uit andere plaatsen in Nederland, maar ook

China Town

De Chinese winkeliers en hun eigen Vereniging van Chinese ondernemers streven al jaren naar een klein China Town. Een Chinese tuin en Chinese toegangspoorten zouden de vele winkels en restaurants moeten aanvullen. Op een open plek op de Zeedijk, een voormalige speelplaats, die voor de Chinese tuin was aangewezen, verrees uiteindelijk de Chinees-Boeddhistische tempel *Fo Kuang Shan*, die op 15 september 2000 werd geopend door Koningin Beatrix. Zo kwam het ideaal weer wat dichterbij. De buurt heeft zich nu ontwikkeld tot een belangrijk handelscentrum van Chinese en Aziatische producten. De klan-

Chinese bedrijven en instellingen gevestigd: het Chinese warenhuis *Dun Yong* en de supermarkten *Wah Kiu*, *Wah Nam Hong* en *Toko Het Oosten*; verder *China Town Liqueurs*, Restaurant *Nam-Kee* en Restaurant *Chopsticks*, Reisbureau *Cathy Pacific*, Boekhandel *Ming Ya* en nog een aantal kleinere winkels en pakhuizen. De allerlaatste aanwinst is het *Shopping Center Pacific*, dat in 2001 in de panden van de voormalige glashandel de *Wed. G. Thijssens* is gekomen.

Chinese Medical Center

In de jaren negentig kwamen er op de Geldersekaade

Traditioneel wordt het Chinese nieuwjaar in de Nieuwmarktbuurt gevierd met vuurwerk en de leeuwendans. Het Chinese nieuwe jaar wordt bepaald door de maankalender. Deze valt dus niet gelijk met de jaarkalender. Om logistieke redenen is het sinds de introductie van de leeuwendans in 1976 gebruik om de optocht te laten samenfallen met de tweede dag van het westerse nieuwe jaar. De leeuwendans wordt opgevoerd om een nieuw jaar te vrijwaren van kwade invloeden. De leeuw, begeleid door trom en bekken, wordt verwelkomd als de drager van voorspoed, blijdschap en geluk. Centraal thema is de zoektocht naar voedsel. De symbolische betekenis daarvan is dat men de welvaart niet volledig voor zichzelf behoort te houden, maar met de behoeftigen behoort te delen. De optocht gaat langs de Chinese ondernemers, die een krop sla aanbieden. Sla symboliseert de wens van een nieuwe 'oogst' naar voorspoed. Als dank voor de komst van de leeuw zit bij de aangeboden krop sla een geluksenveloppe. Sommige ondernemers ontsteken een vuurwerkrol, waarmee men de kwalijke invloeden verdrijft en de gelukbrengende leeuw verwelkomt.

Geldersekade 121a, de praktijk en kruidenwinkel van dokter Y.Q. Jiang uit Peking, 1999.

in de plaats kwam van vier huizen van joodse bewoners die op instorten stonden, Geldersekade 67-73, kwam een *Chinese Medical Center*, gespecialiseerd in Chinese kruidengeneeskunde, acupunctuur en Tuina-massage. Op nummer 121a vestigde zich de Chinese Professor Dr. Y.Q. Jiang met een acupunctuurpraktijk annex Chinese kruidenwinkel en met de volgende aanbevelingen: 'voorheen chef-arts in het academisch Ziekenhuis in Peking en één van de meest bekende geneesheren van China. Gespecialiseerd in: huidklachten, migraine, maag- en darmklachten, nervositeit, menstruatiepijnen, inwendige en vrouwenziektes.'

Het Chinese handelscentrum op de Geldersekade. (Marian van de Veen-van Rijk. 1998).

Nawoord

Al in 1997 kocht woningcorporatie *Het Oosten* op verzoek van de Gemeente Amsterdam een zestal prostitutiepanden op de Geldersekade. Doelstelling was het verbeteren van de leefbaarheid van de buurt, onder andere door de panden een andere bestemming te geven.

Door de aankoop van die prostitutiepanden op de Geldersekade gevoegd bij reeds eerder verworven panden in het centrum van Amsterdam, breidde het bezit in de binnenstad zich sterk uit, in het bijzonder in het kwetsbare gebied gelegen binnen de Singel, de Prins Hendrikkade, de Oude Hoogstraat en de Geldersekade.

Gegeven de specifieke aanpak die hier vereist is en de constatering dat die aanpak niet past binnen de reguliere projectontwikkeling van *Het Oosten*, richtte *Het Oosten* eind 1999 de *NV Stadsgoed* op. Vrijwel al het bezit van *Het Oosten* in de binnenstad werd toen aan de *NV Stadsgoed* overgedragen.

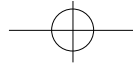
NV Stadsgoed

De primaire doelstelling van de *NV Stadsgoed* is om in het belang van de volkshuisvesting de leefbaarheid, de woon- en werksituatie en het architectonisch aanzien van de binnenstad van Amsterdam te bevorderen. Daarbij wordt samengewerkt met de Gemeente Amsterdam in het bijzonder met het 'Van Traa-Team', de *NV Zeedijk* en met gelijkgestemde organisaties zoals *Stadsherstel Amsterdam N.V.*

In de loop van de jaren breidde *NV Stadsgoed*, de 100% dochteronderneming van *Het Oosten*, haar bezit op de Geldersekade verder uit. Inmiddels heeft de *NV Stadsgoed* 15 panden op de Geldersekade verworven, met onder andere het pand nummer 82, een prestigieus Rijksmonument uit de 17de eeuw.

Hoewel de panden van binnen soms vrijwel 'verteerd' zijn, blinken pandjes als deze uit in schoonheid als je bij-

Belangrijke posities heeft zij behalve op de Geldersekade ook op de (korte) Nieuwendijk, de Prins Hendrikkade, de Amstelhoek en de Vijzelstraat. De *NV Stadsgoed* bezit momenteel circa 275 verhuureenheden.

Geldersekade 82

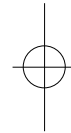
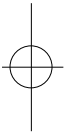
Voor het pand Geldersekade 82, waar architect J. B. Ingwersen 25 jaar, in zijn vrije tijd, werkte aan de restauratie, is een plan ontwikkeld dat voorziet in zes appartementen. Of dit plan in deze opzet ook daadwerkelijk zal worden uitgevoerd, staat nog niet definitief vast. Een monumentenvergunning is al wel verkregen. Het pand na jaren van leegstand weer geschikt te maken voor bewoning past in onze filosofie om oude gebouwen te behouden en ze tegelijkertijd een andere functie te geven. Daarbij wordt in het bijzonder gelet op de bijdrage die een nieuwe bestemming kan leveren aan de verbetering van de leefbaarheid in een buurt. Voorts is behoud en herstel uitgangspunt van beleid. Van het pand Geldersekade 82 zal de fundering worden hersteld en zal het casco zoveel als mogelijk in de oorspronkelijke staat worden gerestaureerd. Daarbij zal worden geprobeerd om ook in het pand veel historische elementen te behouden. Dat dit misschien niet steeds zal lukken is het gevolg van de verandering van bestemming.

Namens de *NV Stadsgoed*, die een financiële bijdrage leverde aan het totstandkomen van deze interessante historische beschouwing, spreek ik de wens uit dat u veel plezier aan dit boekje over de Geldersekade zult beleven en hoop ik, dat u, net als wij, de binnenstad van Amsterdam een warm hart zult blijven toedragen.

Piet Versluis, *directeur NV Stadsgoed*

*Impressies van de binnenkant van panden aan de Geldersekade, de staat waarin ze verkeren en hoe ze soms door NV Stadsgoed worden aangetroffen.
(Pieter Boer)*

Namenregister

A
Abrahams, A. 70
Abrahams, J. 84
Abrahamson 42
Adriaensz, Teeuwis 19
Anthonisz, Cornelis 11,13, 15
Apotheek De Groot en Latenstein
Apotheek W.H.v.d.Meulen 26
Arent, De witte 58
Arent, De dubbele 58
'd Arnaud & Co 87,120
Audretch, Gebroeders 105
Avicenna 12

B
Baars, Barry 108
Bakker, A. 54, 81
Bambach, Cornelis Czn 82
Barlaeus, Caspar 37
Beck, Loes 67
Beek & Zn J.v.d. 120
Berg, Sam van den 105
Bergenvaerder, Jan Cornelisz 18, 19
Bicker, Roelof 59
Binder-Schmidt 46
Bindervoet, W. 20
Blaauw, Joop 121
Blaeu, Joan 62
Blaeu, Willem Jansz 27, 28, 62
Blaeuw, Jan Michielsz 59
Bleeker, P. 65
Bleys, A.C. 84
Bloch, Iwan 117
Blocq, Jan de 59
Bodemeijer & Zn D. 115
Boele, Jacobus 75
Boers, Alexander 76
Boers, Frits 75, 79
Boers Jr, F. 76, 79
Boers, Frank 80
Boers, Delftse Flessenfabriek 75
Boissevain, Daniël 83
Boissevain, Jan 83
Bols, Lucas 75
Boogman, J.F. 105
Boom, Cornelis Pietersz 18
Braakensiek, Johan 13
Bredero, G.A. 27, 28, 45, 46
Broen, Gerrit 18
Brouwer, Hendrick 28
Brouwerij 't Duyfgen 27, 57
Brouwerij De twee Gekroonde Sleutels 60

Bruna, uitgever 80
Brunjes, F. 55
Buning, Mies 106
Busman, J. 43
Buyl, Claes van 27, 57

C
Café Gooiland 118
Café Marktzicht 118
Café de Schreierstoren 32
Café Stevens 115
Café De Unie 115
Café De Zon 118
Carvalho, Gracia 95
Cats, Jacob 28, 69
Chemische Fabriek Iris 104
China Silk & Embroidery Co. 124
Chinese Medical Center 117, 127
China Town Liqueurs 126
Chopsticks Restaurant 126
Chung Mon 125
Claus en Tjebbes 115
Compte, Ten 56, 115
Consulaat van Uruquay 88
Cornet, Marie 122
Coster, Maarten Jansz. 36
Coster, Samuel 27, 28
Covens, C. 49
Creveld M. van 95
Creveld, J. van 95
Croock, Abraham Pietersz 48, 59
Cuypers, P.J.H. 84

D
Daal, C.C. 25, 70
Dake, L. 20
Daudt, Hans 114
Dedel, Willem Gerrit 16
Deegen, Izzy 108
Delden & Co, Van 105
Delius & Co 78, 80
Delius, Johan Bertolo 75, 80
Deyman, Johannes 36, 37
Dias, Gebroeders 104
Diederixs, Gabriël 64
Dodoneus, Rembertus 61
Doorn Jr, A. van 65
Drukker, Aaltje 113
Drukker, S. 99, 104
Duinker & Goedkoop 87
Duyvensz, Cornelis van der Willige 64
Dun Yong Trading Co. 22, 25, 126
Dun Hengko en Wai-Ming 22, 23
Dun Kin Ping en Kwok-Ming 23
Duyvensz, Johan Jacob 65
Dijk, Louis van 118
Dijkman, Jaap 38
Dijkstra Verenigde Glasfabr. 80

Efferen, Joop van 73
Egbertsz, Sebastiaan 36
Egmond, Karel van 13
Eilers & Bonzet, 120
Elkan, Gezusters 99, 104
Emden, Louis van 104
Esser, Piet 45
Everwijn, Gerrit 64
Everwijn, Evert 64
Everwijn, Jan Willem 70

F
Ferwerda & Tieman 75
Fischel, Abraham 94
Fischel, Arthur en Harold, 95
Fischel, Ernst 94
Fischel, Ezechiël 66, 93
Flesseman, I. L. 104, 112
Fockink, Wijnand 75
Fonteyn, Johan 28, 36
Fortuyn, Jan 96
Fraijman, Jan 101
Fuchten, Van 112

G
Gaans, Stien van 22
Galenus 12
Gebhard & Salm 105
Gelderse Neel 117
Gemmening & Penning 29
Glinthorst, Gosewijn 20
Gobus, Sander 113
Goes, Johannes Antonides v. d. 31
Gootjes, D. 96
Greef Jr, B. de 43
Grotepiet, Pieter Jacobsz 117, 122
Grunning, Familie 122
Gijsen, Aafje 53

H
Haas & Co, De 87
Haesbaert, Martines 64
Hahn, Albert 97, 98
Harders, Siet 66
Harri, L.J. 32
Hartog, Jan de 45
Hasselaer, Pieter Dircksz 57
Hasselaer, Kenau Simonsdr 59
Hasselaer, Balichgen 59
Heineken, 60

Helmig, Helena 75
Helst, Bartholomeus v. d. 59
Hendricksz, Willem 51, 52
Helt, Frederik 70
Heyden, Jan van der 70, 101
Heijm, Hendrik Johan 21
Heijm, Antoon en Gertrude 21
Hilbers, Jan 52
Hildebrandt, Olashandel 29, 75

Hollander - Drost, A. 67
Hollands Uitg. Fonds 73
Hooft, P.C. 27, 28
Hooghiemstra, Familie 123
Hoorn, Jan ten 49, 70
Hooy, Jacob 113
Hoppe, P. 75
Hotel Alaska 77
Hotel De Ster 91
Hulft, Brigitta 59
Hulft, Pieter Evertsz 59
Hulft, Judith 59, 122
Hulft, Johanna 59
Huygens, C. 28

I
Indischeraven, Christoffel 59
Ingwersen, J.B. 70, 71

J
Jacobs, Barend en Aaltje 112
Jacobs, Clara, Rebecca en David 112
Jacobsz, Jan 19
Jager, A. 51
Jiang, Dr I.Q. 126
Jing Hing 125
Jong, A.M. de 98
Jurgens, Anton 105
Jurgens, Catharina 69

K
Kalf, Jan 120
Keuning, F. 54
Keyser, Hendrick de 35
Kiek, J.D. 93
Klaveren, N. van 118
Klokke, W.H.F. 117
Klinkenberg, Johan 65
Kolkman, Jaap 92
Kong Hing 123
Koning, Jos 50
Koning der Stoffen, De 99, 104
Koning Tilly, C. de 81
Kijl & Co, N. 104
Kramer, Piet 25
Krasnapolsky 75
Kroon, De verfwaren 60
Kühn, Pieter 119

L
Laboyrie Communicatie 54
Lambertsz, Gerrit 39
Lange, E. de 108
Lehmkuhl 104
Leth, H. de 16, 17
Lindonk, Geertruida van 90
Lissauer, Jesaia 99
Lissauer, Louis 101
Lissauer, Hyman en Siaak 101

M

Ma Wen San 124
 Maat, Jan 33
 Mak Wah 124
 't Mannetje, Hans 61
 Manus, Benjamin 104
 Marcus & Zonen 87
 Marez Oyens, De 52
 Margarine fabriek Hendriks-
 Brongers en Bos 105
 Masereeuw en Bouten 96
 Maurik, J. van 44
 Mayer, J. 20
 Mey, Johan M. van der
 Meijer, Antonia de 21
 Meijer, Christina 64
 Meijer, Hendrik 64
 Meijer, Everwijn 64
 Meijer, H.D.B. 87
 Melchior, Dr A. 91
 Meulen, W.H. van der 65, 84
 Meurs, Harmanus 19, 64
 Mey, Johan M. v.d. 25, 26
 Mill, van 91
 Ming Ya 112, 126
 Minkenhoff, Leonard 99, 104
 Monnikhoff, Johannes 37
 Mossel, S.M. 115
 Mouries, Hippolyte Mege 105
 Moyaert, Jan Cornelisz 59
 Muinck, De 54
 Munter, Ioan 16
 Mussert, Anton 105

N

Nam – Kee, Restaurant 124
 Nederlandse Margarine Unie 105
 Nederlandse Mij. voor de Walvisvaart 91
 Nepping, Hester Rebecca 39
 Ng Tse Ching 123
 Niesink & Co 105
 Nieuwenkamp, W.O.J. Sr en Jr 93
 Nieuwenkamp, G. 93

O

Oesterman, M 108, 109
 Omselen, J. van 104
 Onafhankelijk Israël Orgaan 108
 Onderwater, Aefgen Jansdr 27
 Ooievaar, De 33
 Ooterlijk, Cornelis 70
 Opsy, Lambert C. 12, 49
 Oranje, Willem van 16
 Organon Ned. 61
 Oriental Art Company, The 124
 Overste & Pach 104

P

Pacific Place Shopping Center 80 126

Perel, L.B. 108

Perin, Charles Alfred 20
 Pfeiffer, P.H. 105
 Plemp, Pieter Barentsz 61
 Pola, Alexander 112
 Polak, Bram 113
 Polak, Carla en Menno 114
 Polak - van 'Kruijs, Jo 114
 Polak, David 114
 Polak, Eva 114
 Polak, Joop en Leny 114
 Polak, Marcus 104
 Polak, Samuel 111, 114
 Polak, Wim 111
 Polak, Wolf 111
 Posno, R. 77
 Postma, Ton 42
 Prengers, Elisabeth 69
 Puls, Abraham 108
 Pijnappel & Beth 112

R

Raadsveld, Willem 50
 Raemdonck, George van 98
 Rasker - Prins, Henny 67
 Recht en Plicht, Bootwerkersver. 124
 Reich & Co 29, 75
 Rembrandt 16, 37
 Rendorp, Joachim 59
 Rendorp, Herman en Pieter 59
 Reyers, Wilhelmus Ludovicus 30
 Reyniersz Carel 54
 Ridder, P. de 75
 Rieke, J.M.A. 60
 Ritterband, E. 104
 Robert, D. 102
 Roelofs, Gebr. J. en J. 87
 Roelvink, A. en H. 76
 Rood, E.M. 104, 115
 Rossum, Maarten van 13
 Royer, Jan Woutersz 20, 64
 Rueter, Maria 55
 Ruys & Co 87
 Ruysch, Frederick 36
 Rijke, Jan 57
 Ryskamp, Dirk Joost 59
 Rijswijk, Adriana van 39

S

Sakes, van 99
 Salm & Meijer 87
 Samkalden, Ivo 114
 Scharff, Adolf 53
 Scharff, Adriaen 52
 Scharff, Adriaen Jr 70
 Scharff, Hendrik, G. 54
 Schelvis, N. 121
 Selle, kapper 116
 Shin Chandlers Warehouse 89

Schumacher, Antiquariaat 120

Sermes, Gerardus 62
 Sermes, Jan 62
 Shun Cheong 20
 Simonis, Familie 116
 Sjouerman & Rodriques 121
 Slaghek, Johan 54
 Souget, Aäron 111, 115
 Souget, Max en Soja 111, 115
 Spieghele, Hendrik 27
 Spies, Rie 67
 Starck, Philippe 38
 Ster, Bierbottelarij de 75, 117
 Steinberg, Max 104
 Stoffers, P.J. Jczn 105
 Storck, Abraham 47
 Straaten, Maurits van 104
 Straaten, Max van 42

T

Tesselschade, Maria 27, 29
 Theunisdr Engeltje 19
 Thienen, G. van 110
 Thomson, William 32
 Thöne, Johan H 54, 75, 80
 Thijssens, Gerardus 75
 Thijssens, de Wed. G. 75
 Tiggers 100
 Tjeng Shi 124
 Toko Het Oosten 126
 Tonis, Nicolaas 75
 Toonder, Marten 73
 Trip, Lucas 16
 Troelstra, Pieter Jelles 96
 Troost, Hans 50
 Tulp, Nicolaes 36, 37, 62
 Tuyl, Arnold van 121
 Tijms, Jan en Rein 119

U

Udink, J.P. 84

V

Valckenburgh, Matthijs 52
 Varwijk, Joost 88
 Velde, Abraham v.d. 118
 Velde, Bram, Louis, Henni, v.d. 118
 Velde, Gillis, Gerry, Maarten, v.d. 118
 Verkerk, Gerrit 39
 Vettewinkel, 84
 Vigevano, A. 31
 Vinckenbrinck, Albert Jansz. 37
 Vingboons, Philips 48, 70, 71
 Vinke, Albertus 83, 87, 89, 90
 Vinke & Co 73, 87
 Vinke, Egbert Warnderink 89
 Vinke, Gerrit Warnderink 90
 Vinke, Herman 88
 Vinke, Jan 88, 89

Vinkeles, Reinier 30, 68, 69

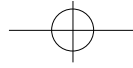
Visscher, Roemer Pietersz 27, 46
 Visscher, Anna 27
 Visscher, Geertruyd 27, 57
 Vlissingen, Paul van 83
 Vondel, Joost van de 27, 28, 29, 31
 Voys, Balthasar de 64
 Voys, Isack en Clara de 64

W

Wa Kiu 126
 Wagenaar, J. 72
 Wah Nam Hong 126
 Wals, eierhandel 119
 Winsum, Dok van 42
 Witte Ballon, De 29
 Witte, Nicolaas L. 64
 Wolf, Joop 115
 Wolff & Co, Gebroeders 99, 104
 Wöstmann, B. 20, 26, 70
 Wreesman, Warner 20
 Wijdeveld, H.T. 104
 Wijnne, Antoon 67
 Wijnne, Herman Sr 67, 111
 Wijnne, Herman Jr 67

Z

Zameren, C. van, glashandel 75
 Zeeman, Pieter 55
 Zijp, Anneke 121

Geraadpleegde Bronnen

Ailly, A..E. d', Historische Gids van Amsterdam, bewerkt door Mr. F. Wijnman, Allert de Lange, Amsterdam, 1963.
Anonymus, Amsterdams Hoerdom, Amsterdam, 1681.
Aurelius, Joannes, Amsterdam, oorsprong en afleiding van de namen der grachten, etc. Gebroeders Kraay, Amsterdam, 1858.
Beijerink, Fr. en M.G. de Boer, Het dagboek van Jacob Bicker Raye, 1732 - 1772, Amsterdam, 1935.
Boer, M.G. de, Een wandeling door Oud-Amsterdam 1544, H. Meulenhoff, Amsterdam, 1915.
Dillen, J.G., Het Kohier der Capitale Impositie, Amsterdam, 1585.
Eeghen, van, De Verzameling Van Eeghen, 1600 - 1950, Waanders, Zwolle, 1988.
Elias, J.E., De Vroedschap van Amsterdam, 1578 - 1795, 2 dl., Haarlem, 1903 -1905.
Gans, M.H., Memorboek, een platenatlas van het leven van de joden in Nederland, 1e druk 1971
Gelder, A.M. van, Amsterdamsche straatnamen geschiedkundig verklaard, Amsterdam, 1913.
Gouw, J. ter, Geschiedenis van Amsterdam, Amsterdam, 1879 - 1893.
Graft, C.C. van de, Verzen van Vondel, een bloemlezing, Rotterdam, 1929.
Janse, H., Amsterdam gebouwd op palen, De Brink, Amsterdam, 1993.
Hoorn, Jan ten, Reys-Boek door de Vereenigde Nederlanden en derselver aangrenzende landschappen en koninkrijken, Amsterdam, 1e dr. 1689.
Kok, A.A., Amsterdamsche Woonhuizen, Amsterdam, Allert De Lange, 1941.

Maurik, Justus van, Toen ik nog jong was, 1903.
Nieuwenkamp, W.O.J.N., Leven & Werken, Bouwen & Zwerven van de kunstenaar. W.O.J. Nieuwenkamp, A.W. Bruna & Zoon, 1979.
Oldewelt, W.F. H., Amsterdamsche archiefvondsten, Amsterdam, 1942.
Pol, Lotte C. van de, Prostitutie in de zeventiende en achttiende eeuw, Wereldbibliotheek, Amsterdam, 1996.
Rodrigues De Miranda, S., Amsterdam en zijne bevolking in de negentiende eeuw, Scheltema en Holkema, Amsterdam, 1921.
Soetens, Johan, In Glas Verpakt, Bataafse Leeuw.
Wagenaar, J., Amsterdam in zijne opkomst, aanwas, geschiedenissen, voorregten, koophandel, gebouwen, kerkenstaat, scholen, schutterijen, gilden en regeeringe, beschreeven, Amsterdam, 1760 - 1768.
Zantkuyl, H.J., Bouwen in Amsterdam, Architectura & Natura, Amsterdam, 1993.

Periodieken

Jaarboeken Amstelodamum 1902 – heden.
 Maandblad Amstelodamum, 1914 - heden.
 Ons Amsterdam, maandblad, Amsterdam 1949 - heden.
 Werk in Uitvoering, maandblad van de dienst der publieke werken in Amsterdam, 22e jrg. Nr 7, maart 1972. Reinwaterkelders.
 Archivalia
 Adresboeken.
 Herenboekjes.
 Notariële Archieven.
 Verpondingskohieren 8e penning (de latere 12e penning) 1647 - 1733. GAA Thes. Ex. Ord. 5044.

Colofon

© Stadsherstel Amsterdam N.V.
 N.V.Stadsgoed, Amsterdam, 2002

© Tekst: Els van Wageningen, Amsterdam, 2002

Afbeeldingen: Indien geen vermelding komen de illustraties uit de collectie van de auteur.

© Fotografie: als vermeld bij de illustraties, Amsterdam, 2002

Boekontwerp: Fiel van der Veen, Haarlem
 Productie: Smulders print & video, Amsterdam
 Druk: De Dageraad, Den Haag
 Binden: Bosboom, Den Haag

ISBN: 90 9016360 3

